

KOMÁROMI JÁNOS

**MUNKÁI
GYŰJTEMÉNYES KIADÁS**

**MEGY A FELHŐ
*
MENEKÜLÉS AZ
ASSZONY ELŐL**

**BUDAPEST
GENIUS KÖNYVKIADÓ RT.
KIADÁSA**

Copyright by Genius, Budapest.

46460. — Réval.

I.

Barátom!

Most, amikor e leveletem kezdem írni hozzád, hogy a legnagyobb és legférfiasabb nyíltsággal elmondjam neked mindazt, ami Both Andrea úrleány közt és közöttem történt valamikor, — most szeptember havának legvége van éppen. Talán az a nap, melyen legcsodálatosabb versét írta Petőfi. Szeptember havának legvége van, ablakom alatt peregnek a gesztenyefák levelei s odafönt megy a felhő.

Megy a felhő soha nem látott tömkelegben s mindig északkelet felé, amerre szülőföldem meg a régi városka szendereg feledhetetlenül... Megy a felhő szakadatlan, de mégsem össze-vissza, hanem megfigyelhető rendben. Legélen egy felhő, oldalt két felhő, a többi pedig menetalakulatban. Mint ahogy a galíciai országutakon mentek régen azok a katonák, akik miatt annyi sóhaj szakadt föl s annyi könny hullt idehaza. S ha elvonult az utolsó felhő, újabb falka indul meg a nyomában. Megy a felhő örökösen, mint ahogy mennek fájdalmas és elvágyakozó gondolataim is ugyanarra az égtájra. Különösen tegnapelőtt este óta.

Mert tegnapelőtt este az egyik budai kurtakocs-mában üldögéltünk mi ketten. Esztendők szálltak el azóta, hogy utoljára láttuk egymást: lehet-e hát csodál-

kozni rajta, ha kölesönös és leplezetlen volt mindkettőnk öröme. Megbújtunk a kocsmá egyik szegletében s amikor már vacsora után voltunk s beszélgetni kezdtünk némi meghatottsággal, a rég elsüllyedt világról ejtettünk el egyet-mást. Felcsillant a szemünk, ahogy a régi dolgokba mélyedtünk el... Ugyanakkor szivarra gyújtottunk s amint füst lengett volna körül kettőnket, te hátradúlván kényelmesen a karosszékben, beszélni kezdél egy öreg városkáról. Egy zempléni városkáról, amelyet feledni nem lehet soha, míg csak e világon vergődik az ember.

Szorongó érzések közt, feszülten figyeltem oda.

Mert a régi emlékek tömegében szó volt egy széles telepen magasodó sörgyárról, ahol is — ha el talált időzni kissé az ember — baráti környezetben felhajtott egy jégbehűtött félüveggel... Emlékeink ködein át fölmerült az urasági park s mindjárt mellette az ócska római katolikus templom, amely körül összetört s a földön szerteszórt kőszentek heverték, örök és különös mosollyal a szájuk szélében... Csaknem minden órában fel-felkondult egy harang, Isten nagyságát hirdetve a tájon, ha ugyan nem temetkezésre zendültek meg a harangok. Szóltál ezen az estén a szorosán meglapult apró boltokról s arról a szokásról, hogy alkonyat-tájt sok ablakon egy-egy kislány könyököl ki kíváncsian, miközben alulról egy-egy jogot avagy gazdasági akadémiát végzett ifjúember udvarolgat el a kislánynak, aki egy csiklandóbb szóra megborzong édesen...

Ahogy abbahagytad volna kevés időre, magam kezdtem beszélni. És beszéltem akkor, kísértő emlékeimtől körüllegve:

— Én is örömetst gondolok vissza egy zempléni

városkára, melynek szélében zölden andalog a folyó s a vizen túl falusias részlet következik, amelyet elnéztem igen gyakran, ha éjszakánként nem tudtam aludni s ez okból kihajolván szobám ablakán, sokáig merengtem el a fehér holdfényben lengő falusias részen s nem messze mögötte magasan oromló hegyeken. Minden órában megszólalt mélabúsan az éjjeliőr tülke. Igenis, ezeken az éjszakákon nem tudtam aludni rendes körülmények között...

— S miért nem tudtál aludni? — kérdezted te.

Fátyolos szemmel válaszoltam:

— Azért, mert egy leány is lakott a városkában, akihez volt némi közöm valamikor. Olyan megkapó volt a szépsége s egész kispajtási mivolta, hogy emléke el fog kísérni a síromig. Hiszen miatta nem házasodtam meg, pedig negyvenegyedik esztendőmben volnék már. Ha rágondolok, mikor először ölelt vissza, ha magam elé képzelem megcsúszott kontyocskáját, ha halom a kismótáját, melyet szokása volt maga elé hajolva dúdolgatni, mikor már otthagytam s később, mikor a hadikórházban ápolgatott és dédelgetett — ma is elfog a titkolt bú... Ferjhezment-e, leány maradt-e, nem is sejtem. Húsz esztendő óta nem tudok róla semmit úgyszólván...

Ezeknél a szavaknál elővetted a fapipádat, megtömted, rágyujtottál s akkor azt kérdezted, látszatra közőmbösen:

— Hogy szól az a dalocska, testvér?

Nyomban mondani kezdtem, csaknem áhítattal:

*Egyszer voltam egy legényé,
Háborúba vitt szegényé,*

*Messzire ment ... itthaglott rég ...
Én Istenem, látom-e még?*

Fölnéztél rám alig-palástolt, fanyar mosollyal:

- Nem Laborerév az a városka?
- De az — néztem rád meglepetve.
- S nem Both Andrea az a kislány?
- De ő... Hát ismered?

Soha nem felejttem el azt a pillanatot. Nem siettél a válasszal, ahelyett megnyomkodtad pipádban a parazsat, koccintottunk egyet és akkor olyan hangon, mint akit ez érdekel legkevésbé az egész világból, annyit mondtál:

— Az unokahúgom...

Egyszerre olyan csend állt be kettőnk közé, hogy az a csend fölcsegett a fülemben. A zenekar játszani kezdett éppen. Azt kérdezted kevéssel reá:

— Mi történt tulajdonképpen?

Kis hallgatás után beszélni kezdtem s megegyeztünk akkor, hogy célszerűbb lesz, ha az egészset levélben írom meg neked. Nyíltan, férfimódra írok meg mindent!... Megjegyeztem a végén, hogy Andrea volt ugyan a keresztnéve, de én Bandikának hívtam mindenkor, attól kezdve meg, hogy nem volt titka többé előttem, Pintyőke lett a beceneve...

S révetegül tettem hozzá:

— Nagyon szép leány volt...

— Ma még szebb talán — fűzted hozzá elgondolkozva, — s ma is leány még, pedig megvan már harminchatéves. Sereg kérője akadt, de kosarat kapott valamennyi... Nem tudom, miért?

Én azonban tudtam.

Egyébről kezdtünk beszélni utána, s azt hiszem, szándékosan mind a ketten. Késő éjjel volt, mire a halott budai utcácskára kerültünk ki, hazafelé tartva. S ott, a görbe utcácskában, annyit mondtál akkor, magad elé dörmögve:

— Négy hét múlva meg fog látogatni a kedves...
A napokban írta.

Forgott köröttem a világ... Mindez tegnapelőtt este volt még. Ma hozzákezdtem a levelemhez, amelyet szeretnék befejezni négy héten belül. Hosszú lesz kissé: de áltatom magamat, hogy nem leszek érdektelen.

II.

Barátom!

Az 1914-iki esztendő május havának vége felé, egy koradélelőttön a Labore partján sétáltam keveset s úgy sétaközben megforgatván kezemben jogszigorló pálcámat, elgondolkoztam magam elé. Az Andrea meg a magam közös dolgán gondolkoztam ezúttal is.

Mert gyakran, igen gyakran tűnődöztem azokban a napokban: a leányt szerettem volna biztosítani magamnak valami módon. Mint a menyasszonyomat természetesen.

Mentem hát a városka egyik oldalteső utcácskájában, mely a Labore-szél nyárfásait kötötte össze a régi katolikus templomka körüli térrel.

Te tudod legjobban, hogy ők-maguk a városka túlsó végében, illetve azon is túl laktak, egy újjáalakított öreg házban, amelyet óriási gyümölcsös fogott közre és amelyben sok víg napot értünk meg valamikor.

Andrea édesapja, mint közjegyző, keveset mutatta magát előttünk. Mindíg el volt halmozva munkával s különben is betegeskedni kezdett abban az időben. Mamája takaros menyecskének számított még: ő volt ura és parancsolója a háznak s azonfelül mindennek és mindenkinek. Ő gondozta a nagy gyümölcsöst is. Andrea, akit én elejétől fogva Bandikának becéztem, egyetlen gyermek volt: szófogadó, jólelkű teremtés, aki egyszer szállt szembe csupán az anyjával, ám annál konokabban. Amikor én kértem meg a kezét. Az a nap mindmáig az én legnagyobb szerencsétlenségem.

Abban az esztendőben én kiszolgált huszárönkéntes, illetve hadapród voltam s egyben szigorló-jogász Kolozsváron. Andrea magántanuló a kassai gimnáziumban s a hetedik osztály vizsgájára készült elő. Magam — s ezt mellesleg vetem csupán ide! — kiváló tanuló maradtam mindenkor. Egy délután, tavasszal történt még, valami dolgom akadt a Both-kúriában s a terrazon mély diskurzusba találtam elmerülni Andreával. Egyszer csak az édesanyja haladt el a terrazon s meglátván így kettőnket, megállt előttünk:

— Hallja-é, Sanyi, gondoltam én valamit!

— Parancsoljon nagyságos asszony! — s felálltam.

Kedvesen kezdte:

— Naponta kikérdezhetné Andreát a leckéből. Természetesen illő tiszteletdíj ellenében.

Nem tagadom, zavarban voltam, ahogy rápillantottam leendő tanítványomra, akiről már akkor elismerte mindenki, hogy a legszebb leány a városkában. S ezzel az észrevehető zavarral feleltem a mamának:

— A legnagyobb örömmel, nagyságos asszonyom. De azzal a kikötéssel csupán, hogy tiszteletdíjat nem

fogadok el: elég kitüntetés nekem, ha Bandikával foglalkozhatom minden délután. Tudniillik csak a délutáni órákban tehetem tiszteletemet, mivel délelőttönkint saját tanulmányaimmal vagyok elfoglalva...

A mama annyit mondott:

— A tiszteletdíjra vonatkozóan majd megegyezünk a végén, ha Andrea vizsgázott már. Mikor kezdené meg az órákat, Sanyi fiam?

A lányra néztem:

— No, Bandika?

Bandika édes szorongással mondta:

— Jó lesz, Sanyi... Remélem azonban, nem lesz túlságosan szigorú hozzám...

— Majd meglátjuk, Bandika. Mindenesetre addig maradunk csak jópajtások, amíg minden erőfeszítésével igyekezni fog s ráadásul helyesen viseli magát.

Megcsóválta erre azt a konok és kedves fejét, amely azóta is annyi fájdalmat okozott nekem:

— Ujjé... tanár úr! Borzasztóan megijedtem. Csak aztán meg ne járja valaki!

Édesanyja ezt már nem hallotta. Mert, miután megköszönte szíves szolgálatkészségemet, dolga után ment valamerre. Mi ketten pedig összemosolyogtunk.

Barátom!

Meg kell mondanom neked, hogy eddig az időpontig nem történt semmi kettőnk között azonkívül, hogy pajtási viszonyban voltunk. Ehhez tudnunk kell még annyit, hogy családjukban kívülem, az apámon s mostohaanyámon kívül volt egy szemrevaló kishúgom, aki tizennegyedik esztendőjében járt ama régi tavaszon. Órála tudtuk azonban, hogy nem sokáig marad már közöttünk. Beteg volt, sze-

gény, nagyon beteg s ebben az időben ágyban feküdt már állandóan.

És itt jut eszembe valami . . .

Leckeórák alatt, ha meg-megpihentem olykor Andreával, nemegyszer beszélt nekem az ő daliás unokabátyjáról, Both Gézáról, aki fiatal festőművész volt Pesten akkortájt. Lásd, erre én egyszer sem gondoltam, azóta pedig az esztendők folyamán hányszor jöttünk össze ketten egyik-másik kis budai kocsmában . . .

De fölveszem a fonalat, ahol leejtettem!

Az 1914-es esztendő május havának vége felé tehát, egy koradélelőttön egyedül haladtam el a városkának abban az oldaltűz utcácskájában, mely a Labore nyárfáisait kötötte össze a régi-régi kistemplommal. Meghajtott fejjel bandukoltam, miután hajnal óta tanultam előbb s tűnődözve forgattam a sétapálcámat. Isten tudná, mikén tűnődözhettem abban a pillanatban?!

Az utcácska közepetáján lehettem, amikor egy kedves hangocska állított meg:

— De el talált gondolkozni valaki, tanár úr kérem szépen, ha nem sérteném meg!

Rebbenten néztem föl. Az ő arcocskája mosolygott reám. Megemeltém a kalapomat udvariasan:

— Kezét csókolom, Bandika — s a keze után nyúltam ugyanakkor.

Tizenhetedik évét nem lépte még túl, de a kezét mindenkor ideadta. Ezt készséggel tette meg mindenkor, valahányszor utánanyúltam annak a kis kéznek. Sőt megtett egyebet is . . . de tartsuk meg a rendet! Sor kerül itt még sok egyébre is, barátom . . .

Néhány szünetig néztük egymást szótlantul, szerelmesen. Nem mozdult a haszontalan: hisz tudta, hogy gyö-

nyörködöm benne. De mintha mutatta volna csak a jókedvet ezen a délelőttön...

Rossz sejtelemtől gyötörve kérdeztem:

— Valami baj van, Bandika?

Hideg maradt a tekintete:

— Nem is tudom, Sanyi, mit mondjak magának... Tegnap este, amikor ágyban voltam már, bejött hozzám a mama s izgatottan újságolta, hogy Szücs Pali meg akarja kérni a kezemet...

— Melyik Szücs Pali? A főjegyző fia, a főispáni titkár?

Titkolt bútól megkörnyezve bólíntott:

— Az. S egy éven belül feleségül venne...

— Bandika, Bandika — szóltam fájdalmasan ott, az üres utcában — s maga mit felelt rá?

— Én, Sanyi — s magára mutatott. — Én annyit mondtam, hogy: soha! A jelek szerint néhány napon belül jön hozzánk személyesen s abszolút dekadenciával... Jól mondtam?

Mosolyognom kellett:

— Jól, Bandika!

Abban a szempillantásban haszontalankodni is kezdett már:

— Egyszóval, mint mondom: világfi. A szemébe vágom majd, Sanyi, hogy csak a maga felesége leszek, senkié másé... Úgy veszem észre különben, hogy azóta a mama is gyanakszik magára... Szenzáció! Igazán szenzáció!

Hirtelen föl és alá pillantott az utcán, de mert senki sem mutatkozott sehol, behúnyta a két setétbarna szemét s csaknem kérlelve mondta:

— Csókoljon meg, Sanyi... Vagy elájulok!

Éreztem ugyan, hogy örületség, amit kíván, de — Iste-

nem! — hogyné teljesítettem volna minden óhaját... Megcsókoltam. Úgy hajolt el aztán, még mindig lehúnyt szemmel. Annyit kérdezett mindössze felhős tekintettel:

— És maga mit fog csinálni most, Sanyi?

Nem feleltem reá: őt magát néztem. És amint néztem-néztem, rég nem érzett megilletődés szállt a szívemre.

Megmozdult később. Csöndesen szólt:

— Most el fog kísérni!

Istenem, hogy ne mentem volna vele!... Baloldalára szegődtem, nem szóltunk egymáshoz egyetlen szót, csak mentünk az egymás oldalán. Magam halk megindultsággal. Mert amint elnéztem félszemmel meleg arcélét, talán századszor kellett megállapítanom magamban, hogy ennél szebb és rokonszenvesebb teremtés nincs több a vármegyében. Járásmódjában volt valami büszkeség, alakja karesú és vonzó, orrocskája finoman hajlott s kedvesvonalú, arcocskája édes és valahányszor rámvetette sötétbarna szemét, azt hittem, nem vagyok többé ezen a földön. Sokáig gyönyörködtem benne így, amikor kispajtásmódra meglökött a könyökével:

— Hát nem felelünk, testvér? Azt kérdeztem az előbb szószerint: „és maga mit fog most csinálni?“

Felocsudva, kurtán feleltem:

— Én, Bandika? Mindenekelőtt ott, ahol érem, belekötök Szücs Pali barátomba, utána fel fogom pofozni s végül párbajra állok ki vele. És soha nem egyezem bele a végkimerülésbe: én csak a végső lehelletig vagyok hajlandó kiállani. Egyikünknek azonban holtan kell ottmaradnia!

— Nanana! — akasztott meg kedves kötődéssel. — Ilyenek maguk, férfiak: mindjárt a legvégén kezdik. Majd én eligazítom ezt a kis ügyet...

— Hogy gondolja, Bandika? — néztem rá megütődve.

— Először is nincs joga beleavatkoznia az én magán-
ügyeimbe . . .

Mosolygott rajtam:

— De van! S vegye tudomásul, hogy én parancsolok
itt és senki más! Tehát: ha megkér Szücs Pali, nem mon-
dok nemet . . . Ne heveskedjen, Sanyi, mert komolyan meg-
találok neheztelni magára. A helyett mondja meg nekem:
mikor teszi le az utolsó szigorlatot s mikor lesz kész doktor?

Néhány pillanatig számolgatni próbáltam:

— Egy esztendőn belül, Bandika.

Így szólt ekkor félhangon a kedves, kissé anyáskodva:

— Hallgasson ide, Sanyi, mert mátfófogva okosnak
kell lennünk mindkettőnknek. Mert ha egyetlen pillanatra
elvesztené valamelyikünk a fejét, soha-soha nem leszünk
egymásé! Figyeljen hát ide, Sanyi s jegyezze meg minden
szavamat! Ha megkér Szücs Pali, én kissé kelletlenül
ugyan, de mégis odanyujtom neki a kezemet, hogy időt
nyerjünk. Később ha megveszi a jegygyűrűt, azt is enge-
dem az ujjamra húzni. Egy évnél hamarabb szó sem lehet
esküvőről! Maga kész lesz akkorára s tüstént föllép, mint
kérő . . . Hogy magam rég menyasszony leszek akkorára?!
Annál érdekesebb leány maradok . . . Kijelentem már most,
hogy szüleim előtt fogok a nyakába ugrani . . . Ne szóljon
közbe, mert én tettem le a garast s anélkül sem engedem
meg, hogy belekotyogjon valamibe, amikor egész életünk-
ről van szó. Maga nyomban az esküvőnk után beáll édes-
apám közjegyzői irodájába s együtt lakunk egyelőre az
öregekkal: elég nagy hozzá a házunk . . . No? — s szem-
sarokból nézett felém, hogy mit szólok a remekül kifőzött
tervhez.

Így szóltam, kis megindultsággal:

— Hát Bandika szép, szép, amiket most hallottam

magától, előbb azonban arra lennék kíváncsi sokkal inkább, mi lesz a további tanulással?

Erre is megfelelt Andrea:

— Magam részéről könnyű megadni a választ, hisz egész éjszaka nem aludtam e miatt. Maga egyelőre tanít, amíg csak le nem vizsgálтам Kassán...

— Jó, jó — vágtam bele türelmetlenül. — De a nagyszünidőben majd?

Kezemfejére tette a kezét, mint egy kis mama:

— Majd teszünk erről is. Ráveszem a mamát, hogy a nagyvakációban is tanulni fogok... Bízva csak rám, Sanyi! Tudom, hogy patáliák lesznek e miatt, de nem szabad elfelejtenünk, hogy ahol én vagyok jelen egyszer, ott én parancsolok s ráadásul akarom, igenis, hogy minél sűrűbben kompromittáljon...

— Én, Bandika? — kérdeztem némi zavarral. Mert előre láttam, hogy előbb-utóbb férje leszek ennek a leánynak.

Mosolyogva mondta:

— Maga, Sanyi! Különben tudom, min gondolkozott el oly mélyen. Magának az jutott most az eszébe, hogy Szücs Pali, ha vőlegényem lesz formáserint, bizonyára meg fog csókolni, ahányszor csak kettesben találunk maradni...

— Eltalálta, Bandika. Ismerem eléggé a pajtásomat s tudom előre, hogy ettől az egytől nem fog tágítani.

Felkacagott. Különösen kacagott fel:

— Csakhogy nem hagyom ám magam! Hiszem is, hogy hamarosan faképnél fog hagyni...

Barátom!

Abban a pillanatban tisztán láttam, hogy alighanem nagy harcaink lesznek, különösen a mamával, de az igazi

harc mégis az Andrea vállára fog nehezedni, szegénykének... S éreztem azt is, hogy a játékot előttem mutatja csupán: a valóságban legszívesebben vállamra hajtaná a fejét s kisírná magát keservesen... Hányszor volt eszemben azóta ez a jelenet s olyankor minden esetben néhez szemrehányásokkal árasztottam el magamat. Jómagam a harctereken tudtam verekedni legfeljebb: idehaza ő harcolt az utolsó lehelletig, mígnem mindenkitől elhagyatva, egyedül maradt vissza az ártatlan...

Bandika! Bandika!

A közben az elé a ház elé értünk, amelyben egyik barátnöje lakott, akit Andrea föl akart keresni éppen. A kapuban megálltam:

— Majd megvárom...

— Még mit nem! — s megfogta a kabátom sarkát. — Ha nem jön, behúzom! Egy házitanítónak kötelessége elvégre, hogy vigyázzon a tapasztalatlan tanítvány minden lépésére... Igaz?

S ezt már rosszakodva mondta.

Elintéztük odabent az elintéznivalót s utána hazáigkísértem Both Andreát. Végighaladtunk ketten a gesztenyesor alatt, a régi templomkánál, átmentünk a városka egyrészén, szorosan egymás mellett, találkoztunk sok ismerőssel, de nem volt lelke senkinek, hogy megállítson és megzavarjon kettőnket másvilági boldogságunkban, a helyett már messziről biccentettek felénk és mosolyogtak. Végigvonultunk a Labore fahídján s ott letérve kissé, ráértünk arra a rövid útszakaszra, mely házukig s a házat közrefogott gyümölcsösökig vitt el. Befordultam vele a gyümölcsös kapuján, de ott meg is álltam, az almafák alatt.

Bizalommal emelte rám a szemét:

— Holnap délután továbbtanulunk, okvetlenül várom... Most csókoljon meg!

Lehúnyt szemmel engedte magát. Karjaim közé kaptam és megcsókoltam. Hosszan.

Abban a pillanatban a mamája hangját hallottuk a verandáról. Ijedten kiáltott:

— Andrea! Andrea!

Hirtelen kibontakozott az ölelésemből s továbblibbent. S miközben a veranda lépcsőin sietett föl, mintha felélibbent volna a fehér alsószoknyája.

III.

Hat hete mulhatott ekkor, hogy el-eljárogattam Andreáékhoz: attól a naptól kezdve, hogy édesanyja megkért, kérdezzem ki a leckéjét, ha meg találna akadni valamiben azzal a haszontalan fejével, mely annyi gondot okozott valamikor...

Segítettem neki, hogyne!

Barátom!

Második napja, hogy ezt a leveletem írom hozzád. Írom csupán abból az okból, hogy beszámoljak neked önként: honnan ismerem Both Andreát, milyen viszonyban voltunk egymással s mennyire szeretem ma is az egykori kislányt? Szeptember havának utolsó napja van, ablakom alatt kísérteti-sebesen hullnak a levelek s odafönt szakadatlanul tart a fellegek vonulása. Megy a felhő északkelet felé, mindig megy abba az irányba, hol — a láthatár le-süllyedt pereme alatt — a szülőföldem szunnyadozhat valahol. Megy a felhő végeláthatatlanul, mint ahogy a régi emlékeim is szállnak-szállnak a régi kislány felhős alakja felé.

Visszatérek most Andreához!

Hat hete mulhatott, hogy naponta tanítgattam és feleltettem s életemnek ez a szakasza nem fog visszatérni többé. Akárcsak a Labore vize. Andreánál szorgalmasabb diákkisasszony nem volt még egy a világon, de haszontalanabb sem. Olykor, ha elfáradt keveset meggyötört fejével, csintalanul nézett fel a könyvből:

— Jól mondtam, tanár úr?

— Jól, kedves — válaszoltam komolyan és csak később vettem észre, hogy kötekszik velem.

Különben engedelmes volt ezeken az órákon...

Ma is látom elveszett alakját. Mindíg komolykodik, de a szeme mindíg mosolyog. Kis keble kiütődik valamit a megfeszült blúz alatt s valahányszor rajtafeledkezem a tekintetemmel, az az érzés nyugtalanít, hogy egy pillanatban elkapja előlem valaki, valamelyik szerencsésebb fiatalember s akkor magamban maradok majd a céltalan gyötrelmeimmel.

Dehát másként történt. Egyelőre legalább.

Egy szombat délután volt — a harmadik hét vége táján, — s mi ketten a latin leckével bíbelődtünk. Lassan ment kissé a felelés, mintha ellankadtunk volna mind a ketten. Andrea mellett ültem szorosán s valahányszor hozzáértem hivatalosan, önkéntelenül vissza-riadtam... Nem! Nem volt szabad megfeledkezni róla, hogy tanár vagyok ezúttal!

Egyszer az arcomba nézett csodálatos szemeivel, egész közletről s azt kérdezte, látszatra ártatlanul:

— Kedves, drága és egyetlen tanár úr, mit jelent magyarul ez a latin szó: atonaludátus?

(A tón a lud átusz!)

Ismertem persze a diáktrefát, de annyit válaszoltam, mivel nem volt kedvem a kötődéshez:

— Bandika, most nem ilyen komolytalanságokról van szó... Gyerünk tovább!

Hanem Andrea alig figyelt reám. A helyett felugrott s tapsolt kettőt-hármat:

— Istenem, ilyen ötletlen embert! Hát annyit jelent tanár úr, hogy: „a tón a lud átusz!“ ... Hahaha!

Ma is felém cseng ezüsthangja... Ugyanakkor tánc lépésre kezdte szedegetni félcipős lábait, miközben egy védtelen pillanatban átkarolta a nyakamat. Átkapott, megsókolt:

— Vagy a magáé leszek, vagy a Laboreba ölöm magamat!

Ám ugyanabban a villanásban mintha észbekapott volna szegényke. Olyan mozdulatot tett, mintha megriadva menekülni akart volna a világból, de elkésett vele. Mert átöleltem magam is és míg ellenkezni próbált akaratlanul, összecókoltam!

— Halálosan szeretem, Bandika...

Könnybelábadt arccal, kis ijedtséggel mosolygott föl erre:

— Én is... Én is...

Aztán magamra-eszméltem fokonkint, mialatt a karjaim közt sirdogált. Azon töprengtem, hogy mit kezdjek majd ezzel a leánnyal? Igaz, hogy ezúttal nem voltam hibás... S ugyanakkor némi meglepetés ért... Andrea óvatosan kibontakozott az ölelésemből, apró zsebkendőjével megtörölgette arcát és szemeit s felsóhajtott:

— Nagyon szeretlek, Sanyi... Istenem, mennyi baja van az embernek!

Meglepődtem, hogy tegez s magamban bosszankodtam keveset. Mégis én voltam a férfi. Ránéztem:

— Mi lesz most, Bandika?

Már összeszedte magát s komolyan ült megint a helyén, mellettem. Érett szóval magyarázott:

— Egyelőre hallgatunk a dologról, míg le nem vizsgálta. Egyet kijelenthetek azonban: ha az ég szakad reám, ha a föld dül össze alattam, csak a maga felesége leszek!

Meghökkenem a hangon s lehorgasztottam a fejemet. Egyéb aztán nem történt.

Azahogy történt mégis. Vége körül jártunk a leckeórának s hoszú ideje nem mertünk az egymás szemébe nézni, amikor beszólt az édesanyja.

Beszólt, azt kérdezte:

— No, végeztek-e a mai anyaggal, Sanyi?

És mielőtt bármit felelhettem volna, hozzáfűzte:

— Csak azért kukkantottam be, Sanyi, hogy megmondjam: ma este magunknál fogjuk vacsorára...

Barátom!

Húsz esztendeje mult már ennek a vacsorai-meghívásnak, mely az első ilyen meghívás volt, mióta házi-tanára lettem Andreának, de ma is emlékszem, hogy hirtelen szerettem volna kimenteni magamat valami ürüggyel. Ámde mielőtt szót is szólhattam volna, Andrea rábólintott:

— Nagyon szívesen marad, anyukám!

Már helyettem intézkedett...

Ottmaradtam persze. Vacsoraközben mellettem ült, de valahogy alig beszéltünk egymáshoz. Édesapja beteges és kevés-szavú ember volt a nélkül is: most sem igen törődött velünk. Egyszer-kétszer szóltam Andreá-

hoz: immel-ámmal, kedvetlenül válaszolt csak. Nem értettem ezt a vonakodást. Annál élesebb szeme lehetett azonban a mamának, mert a vacsora vége körül rámpillantott:

— Kérdezni szeretnék magától valamit, Sanyi...

— Parancsoljon, nagyságos asszony!

A mama Andreára nézett:

— Történt valami maguk közt, hogy úgy ülnek mindketten, mintha betegek volnának? Mert Andrea haszontalan is szokott lenni néha...

Sóhajtottam:

— Nagyságos asszonyom, lelkemre mondom, hogy Andrea a földkerekség legkedvesebb tanítványa!

Andrea rábólintott:

— Ez igaz, anyukám. Sanyi viszont a földkerekség leggyámoltalanabb professzora...

Halkan sugtam feléje:

— Köszönöm.

A mamája nem szólt rá, mindössze szigorúan vonta össze a szemöldökeit.

Ettől a naptól számítva feledhetetlen maradt számomra valamennyi óra, amelyen együtt lehettem Andreával... Régen volt, régen!

Így multak napjaink, tanulás és játék között, amikor — egy tavaszi korareggelen — bejelentette Andrea, hogy Szücs Pali hamarosan meg fogja kérni a kezét... Miután meghánytuk-vetettük a legközelebbi napok óvóintézkedéseit, a kertjük kapujáig kísértem vissza Andreát s ott elváltam tőle azzal, hogy vasárnap délután náluk lesznek ismét s nekilátunk akkor az ismétlőleckének. Hiszen akkor már alig álltunk négy héttel a kislány vizsgája előtt... Meg kellett feszítenünk min-

den idegszálunkat, melleleg pedig magamnak is készülődnöm kellett a szigorlatra.

Barátom!

Te, akihez e bizalmas soraimat intézem, te tudod legjobban, mennyire nyugodt ember voltam még akkoriban: több, mint rezignált. S e rezignáció jelei abban a fiatal koromban gyakran mutatkoztak nálam. Mégis attól a pillanattól fogva, hogy a gyümölcsöskert kapujában elszakadtam Andreától, nem voltam ura többé magamnak. Még ebédre sem vetődtem haza: a helyett beültem néhány percre a főutca egyik kurtavendéglőjébe, haraptam valamit s akkor újból neki a határnak!

Ész nélkül kószálgattam, fel és alá. Egész estig.

Most, hogy e soraimat írom, a negyvenkettedik esztendőmben tartok, de ma is megkapnak még ama rég-letűnt napnak kétségbeejtő emlékei. Voltak percek, amikor komolyan igyekeztem meggyőzni magamat, hogy a házasság nem sürgős egyelőre a számomra; hogy legkedvezőtlenebb esetben más lányok is vannak még a világon, de a végén mégis megriadtam. Valahányszor arra gondoltam, hogy a másé lehet egyszer Andrea, a hegyek láncá felé tártam a két karomat s úgy emlegettem magamban, akár az eszelős:

— Bandika, Bandika, nem adlak... Inkább megszöktetek...

Este volt már, amikor úgy-ahogy rendbeszedtem magamat s hazafelé indultam el. Otthon nyugtalanok lehettek már miattam.

Barátom!

Bizonyára megfordultál te is valamikor a régi városkában s talán emlékezni is fogsz a házunkra, mely ott állt a város túlfelőli végében, közel a vízhez s komor

fenyvesek karéjában. Magános épület volt, nagy kövekből összeróva s hatan éltünk benne mindent összevéve: apám, anyám, beteg hugocskám és két eseléd. Az egyik a szobalány, a másik a heteslegényke. A súlyos kőházat a fenyők tették különös hangulatúvá. Mert, ha a legkisebb szél lebbent föl a jeszenői vár romjai felől, sóhajtozni kezdtek földigsujtó bánattal, ha pedig tornyosodott a szél a lengyel végek felől, oly szilaj zúgásba fogtak, hogy kétségbeestem erre a zúgásra s tehetetlenül kulcsoltam össze az ujjaimat:

— Meg kell halni... Jaj, meg kell halni egyszer!

Azért gondolok vissza talán annyi tenger-búval erre a haragos fenyvesre, mert Andreát juttatja eszembe meg az egyetlen növekvő hugocskámat, aki régen halott, az ártatlanság...

Erre az én egyetlen kishugomra akarnék kitérni keveset, aki tizennegyedik évét töltötte be a nemrég elmúlt március havának végén.

Ahogy hazakerültem volna ezen az estén s benéztem az ő szobájába is, már messziről elémszólt s olyan búcsúzkodó hangon, mint mindig:

— Hoztál valamit, Sanyi?

Megtapogattam a zsebeimet s tehetetlenül és rémülten védekezve szóltam:

— Bocsáss meg, kishugom, nagyon szórakozott voltam... De várj, tüstént visszatérek!

Megfordultam sebtiben s hiába szólt utánam erőtellenül többször is, hogy ne fárasszam magamat, mert inkább megszokásból kérdezte csak, a legközelebbeső vegyeskereskedésbe siettem s cukrot hoztam neki. Ahogy másodszor is rányitottam volna, rámemelte a szemét nagy szeretettel:

— Köszönöm, Sanyi, nagyon köszönöm, hogy olyan jó vagy hozzám...

Ebben az esztendőben szünet nélkül feküdt már, szégyenke.

Belekóstolt a cukorba s így szólt aztán, látszatra mellesleg, miközben igazított egyet a kócos hajacskáján:

— Hol jártál egész nap, Sanyi?

Közömbösen feleltem:

— Összevissza kószáltam, kishugom. A sok könyv annyira megzavart mostanában, hogy meg akartam szelöltetni kissé a fejemet.

Úgy tetszett, mintha nem hitt volna egészen. Sokáig, igen sokáig nem vette le rólam okos arcocskáját. Megmozdult aztán s megrebbeint a szeme:

— Azért szóltam utánad az imént, hogy ne menj sehová, mert ma délután kaptam már egy szép csomag cukrot, — s utánanyult a párna alá és megmutatta. — Ma délben tudniillik egy igen-igen kedves látogatóm volt...

Különös gyanu ütött meg:

— Csak nem Andrea járt itt?

— De ő, — bólintott a kishugom, mialatt cukorkától duzzadt a keskeny pofácskája. — Ő járt itt és téged keresett...

— Üzent valamit? — sürgettem izgatottan.

Kishugom nyugodtan magyarázott:

— Igenis, üzent. Azt üzente s ezt az üzenetet igen a szívemre kötötte: mondjam meg neked, hogy holnap délután latin-órátok lesz. Hát magukhoz vár okvetlenül...

S itt élesen nézett a szemem közé ez az okos gyerek:

— Mondd, Sanyi: történt valami kettőtök között?

— Semmi, hugoskám, semmi, — mentegetőztem zavartan.

Eltűnődve, hosszasan beszélt:

— Csak elnéztem Andreát, ezt a legkedvesebb teremtet, mert nagy nyughatatlanságban láttam. Azt hittem, amiatt volt nyughatatlan, hogy hova lehattél s miért nem mutattad magad idehaza délben sem? Nagyon megsajnáltam a kedvest... Arra kérem csak a jó Istent, engedje megérnem azt a napot, amikor férj-feleség lehetek egyszer, hogy a sógornőmnek nevezhessem. Akkor aztán szívesen halok meg...

Mintha szívemre vágta volna. Rákiáltottam:

— Juliska, így nem szabad beszélni!

Nem szólt vissza, egyet sóhajtott mindössze. Magam is hallgattam s hallgatagon ültem az ágya szélén...

Okos, igen okos növendéklányka volt az én egykori kishugom s csillogó szemeivel, kócos kontyocskájával, helyes arcoskájával, karesú természetével emléke elkísér a halálomig. Okos volt és beteg nagyon s a legszomorúbb az volt, hogy ezt ő is sejtette. Tavaly nyáron történt, hogy egy fürdés alkalmával, a Labore szélén kőbe ütötte fejletlen bokáját, gennyedt, egyre gennyedt az a kis csont s az orvos megsúgta nekünk idejében, hogy menthetetlen a drága... Sokat, nagyon sokat tartózkodtam az ágya mellett és ha anyánk elfáradt már a vele való beszélgetésbe, én váltottam fel a társalgásban. Könyveket vásároltam neki, máskor vitáztunk s megesett nem egyszer, hogy egy-egy vita végén okos szemmel, hosszan tekintett rám:

— Sanyi... meg fogok halni...

Majd, minden átmenet nélkül, közömbösre fordult hangon jegyezte meg:

— Andrea nagyon szeret engem... Ha hozzámjön, mindig hoz nekem valamit...

Barátom!

Húsz esztendeje már ezeknek a dolgoknak. És húsz esztendőnek búsító messzeségéből valahányszor elibemlép Andrea könnyed alakja, minden esetben fölmerül előtte egy szőke fejecske is... A kishugomé! Húsz esztendő óta por lett szegénykéből... Jaj, miért is kellett elmennie az én egyetlen testvérkémnek! Hallottam később, hogy amikor utoljára nyitotta föl kék szeméit erre a világra, engem szeretett volna látni utoljára. Csakhogy messze voltam akkor, messze...

Különben alig hunytam be szememet azon az éjszakán. Apám aludt már, anyánk, aki mostoha lett volna, de jóságos maradt hozzánk mindvégig, szintén lefeküdt s a kishugom akkor is ébren feketett ágyacskájában, az elmúlás gondolatával gyötrődve szüntelenül. Mert okos, nagyon okos gyerek volt korához képest s tudtam, hogy egyetlen töprengő küzködése: az enyészet multhatatlan problémája.

Odakint hold járt az égen.

Lefeküdtem, de került az álom. Széles heverő nyúlt el a szobám egyik szegletében, azon feküdtem rendes körülmények között. Mindjárt vacsora után levetkeztem s kikönyökölvén az ablakon, belebámultam a szokatlan fényű éjszakába s hallgattam a fenyves sóhajtozását. Mert nagy időközökben mintha fellélekzett volna az a fenyves, mely félkörben vette körül a házunkat. Ha meg szelecske kerekedett a nagy hegyek felől, még több titokzattal bánkódva suhant fel... Csend volt a világban, áhítatos. A városka folyóntúli részében, mely falunak számított, egy kutya ugatott valahol... De igen messze...

Később az éjjeliőr elnyújtott kiáltását hallottam a Laborcon-túlról. Rekedt volt a hangja s azért kisértetiesen hatott az elnyújtott ének is:

*Tizet ütött már az óra,
Rég felült a tyúk az ólra...*

Kevéssel reá a katolikus templom tornyában megmozdult az óra s nyekeregve ütötte el a tizet. Magam pedig gyöttrődtem azalatt, hogy csaknem a fejem hasadt szét...

Andrea miatt került az álom.

Hiszen megmondta, hogy a főispáni titkár meg fogja kérni a kezét, hozzátette azonban még idejében, hogy soha senki-másé nem lesz, csak az enyém. Magam nem voltam gyáva pillanatig, csak tehetetlen voltam, barátom... Gondold el: utánavoltam az önkéntesi esztendőnek, huszonkettedik esztendőmet nem töltöttem még be s tizenkét hónap kellett hozzá, míg kezem közt lesz a diplomám...

Mit tehettem volna: mondd meg?!

Tudom, Andrea azon mesterkedett, hogy tizenkét hónap mulva beállok az apja mellé, a közjegyzői irodába, megesküszünk és ha úgy alakulnak a körülmények, meghúzódnak csöndben és boldogan a szülei-házban. Apám- anyám kedvelte Andreát, de bizonyára álmukban sem gondoltak volna rá, hogy éppen őt vezessem majd anyakönyvvezető és pap elé, és pedig egy esztendő mulva. Csak Juliska hugom volt kivétel! Ez a messzire készülődő gyermek mintha többet érzett volna meg a kellenél: minden szeretetével kettőnket ölelt körül és ha meghalotta az előszobából, hogy be talált toppani az a másik kislány, elhaló hangon suttozta:

— Andrea!... Andrea!... Jaj, csakhogy itt vagy már!

Töprengtem, nyomorultul töprengtem azon a holdasfényű éjszakán.

Bandika édesanyjától tartottam csak: különösebb kifogásai nem lehettek ellenem, legfeljebb az, hogy igen fiatalnak tarthatott még... Szűcs Pali mindenestre előttem járt négy-öt eszendővel. Már megfordult bennem, hogy alighanem ő maga siettetni titokban ezt az eljegyzést. Meg akar előzni, mielőtt végleg megbomolnék a leány után. (Pedig akkor már elkésett a mama!)

És Bandika?

Ahogy felvonult előttem vonzó alakja és felhős szeme, megdöbentem kissé. S megfoghatatlan nekem ma is, hogy csak ekkor hökkentem meg először. Amilyen okos volt s amilyen elszántnak tudott mutatkozni ez a leány, az elhatározó lépés előtt még valami olyan bolondságot talál elkövetni, melyet soha-soha nem lehet jóvátenni többé...

Hajnal felé aludtam el s csaknem dél volt, amire felöltözve léptem ki a szobából. Megebédeltem aztán apámmal, aki tehetős ember volt ebben az időben, anyámnak kezetsókoltam s búcsúzóul megöleltem a kishugomat, aki annyit súgott a fülemben:

— Nagyon szeresd Andreát...

— Tudom, hugocskám, — nyugtattam meg némi elfogódottsággal.

Előkerestem ezüstfogantyús sétapálcámat s elindultam hazulról.

Úgy számítottam, hogy elsétálok a városban s akkor fölkeresem Andreát, hogy átvegyük az ismétlési-anyagot, mert négy hét múlva magánvizsgát kellett tennie Kassán.

Felejthetetlen volt az idő!

Messze-messze, Varannó irányában valahol, két-három báránnyelű tanyázott a mély magasságban, kék volt minden odafent s zöld volt minden idelent. Közelestek a vinnai vár bástyadüledékei, melyek szinte csattogtak a fényben. Minden ujjongott a világban, csak a főutca volt halott... Lesétáltam jó messzire, egészen a zsidótemplomig s onnét visszafordultam, halkán füttyörészgetve.

És akkor nekivágtam Andreáék gyümölcsösének, melynek legközepén rejtezkedett régi kőházuk.

Ezen a napon történt, hogy félig kiadta utamat a mama. Udvariasan adta ugyan tudomásul, de mégis kitessékelés volt az!

A leckeóra rendben ment végbe, minden incidens nélkül. Mikor a végére jutottunk volna, Andrea felállt olyan tekintettel, mintha alig észrevehetően álmos lett volna. Elémállt, hevesen kapott át a két karjával s felém tartotta a száját:

— Csókoljon meg, Sanyi! Mindjárt jön a mama...

Megcsókoltam. Abban a villanásban már tárult is az ajtó: alig sikerült szétrebbennünk. Kedvesen, igen kedvesen kezdte a mama:

— Sanyi fiam, négy hét van még a vizsgáig... Úgy-e, addig elbajlódik Andreával?

Meghajtottam magamat:

— Nagyon szívesen, nagyságos asszonyom.

— Nyáron tudniillik, — folytatta látható zavarral — nem lesz már szükség szíves előzékenységére. Kérem azonban, hogy a vizsga napján fáradjon el velünk Kassára...

Másodszor is meghajtottam magamat, ezúttal szótlá-

nul. Ám ugyanakkor fölszegte a fejét Bandika: soha olyan lázadónak nem láttam. Fölszegte a fejét az édesanya felé s úgy mondta, hogy minden szava csattant:

— Én pedig a nyáron is tanulni akarok Sanyival!

Hanem felesattant erre a mama is:

— Neked már nem igen illik idegen fiatalemberekkel tanulni ezután is... Hisz tudhatnád, te haszontalan!

S felém fordult másodszor is:

— Úgy lesz, amint mondtam, Sanyi!

Itt már Bandika is hallgatott, mindössze a keskeny száját harapdálta.

Aztán kikísért. Kikísért egészen a kapuig. Kezet esókoltam neki. Annyit mondott, de már csillapultabban:

— Mégis én fogok győzni! Nagyon köszönöm, Sanyi, hogy olyan okos volt a mamával szemben... Viszontlátásra két nap múlva... Hiszen tudja, hogy holnap kéri meg a kezemet.

És ezt már csöpp gúnnyal mondta.

IV.

Barátom!

Mindenkinek van egy városképe, amelyet — messzire szakadván el szülőföldjétől — örök emlék gyanánt visz el magával távol idegenbe. Én a Labore-parti kisvárost választottam magamnak. Időnek és térnek kietlen messzeségből egyre csalogat maga felé halványodó képe... Ezt a képet magammal viszem valamikor a síromba is.

El akarnám mondani most néked, milyen volt a kis mezőváros.

Hosszan és mély nyugalomban szunnyadozva bújt

meg a nagy hegyek lábánál, a folyónak mindkét oldalán, de olyanképpen, hogy a baloldali városrésznek falusias jellege volt már. Észak felől félkoszorúban övezték a hegyek, dél felől viszont a Nagy Magyar Altöld legtovább nyúló csücske érintette. A városka délnyugati sarkában széles vásártér nyúlt el s itt folytak le azok a nagy országos-vásárok, amelyek híre elhatott messzimesszi tájakra. Ilyenkor ezrével sereglettek ide a folyómenti tótok, de jöttek a magyarok is, közöttük sokan Ung vármegyéből is. A tótokat ilyen alkalmakkor Sztruhala kályhás-mester hozta zavarba nem egyszer.

Hogy ki volt Sztruhala György?

Bizonyára hallottál róla magad is, ha megfordultál valaha azon a környéken. Ölmagas, rücskös ember külsőre, foglalkozása szerint — mint érintettem — cserepes-és kályhás-mester s árkon-bokron át kitartott Kossuth Lajos mellett. Állandóan melengetett terve volt, hogy mihelyt sikerül annyi pénzeeskét összerakosgatnia, megönteti bronzból a nagy kormányzó alakját s felállíttatja a ház előtti kertecskében. Vásárok idején meg-meglátogatta a lacikonyhát, mivel a többi urak is ezt tették s olyankor, ha összevetődött értelmes tót gazdákkal, szívesen szóbaereszkedett velük és ha már nyolcan-tizen sereglettek köréje, Sztruhala György mester kidüllesztvén hátsát, egy szívszakasztót sóhajtott:

— Ma már magamba maradtam kettőnk közül, akik szembeszálltunk mindenkor az alkotmányért...

S lehorgasztotta a fejét.

Sztruhala nem mondta ugyan, de a tót gazdák tudták már a nélkül, hogy a rokonszenves mester azért érzi annyira az elhagyatottságot, mivel Kossuth Lajos hús esztendő óta hallgatott már a föld alatt. S ilyen esetben,

valahányszor Kossuth Lajosra tért a szó, rábólogattak a tótok:

— A to mal jazik!

(Vagyishogy: annak volt csak nyelve!)

Nyugat-keleti irányban húzódott ki a régi városka, keleti végében a hatalmas grófi parkkal, melynek egyenest az oldalába futott a mozgalmas főutca. Itt, a főutcában szorongtak egymás mellett a kereskedők boltjai s az iparosok műhelyei! Különös hangulatai voltak ennek a széles főutcának s hirtelen úgy hatott a messzi idegenből odáigvetődött vándorra, mintha valamely délorosz város főutcájára talált volna eltévedni. A kereskedők és iparosok gyakran kiálltak boltjaik és műhelyeik elé s olyanformán társalogtak egymással, hogy átkiabáltak a negyedik szomszédig, avagy szemközt, az utca tulsó felére s így aztán az egész város értesült ügyes-bajos dolgaikról. Títok nem igen akadt arrafelé, mert a nagy hegyek tövében úgy élt a város, mintha valamennyi lakos egy nagy család tagja lett volna, mely összefogott egymással életrehalálra, minden reáleselkedő veszéllyel szemben.

Hanem voltak azért olyan részei is a régi városkának, amelynek utcáiban heteken át hallgatózott a csend és ha olykor egy urifogat talált végigzörögni benne, aznap délután ez a fogat maradt a beszéd tárgy mindenütt. Azonban sehol nem nyúlt el oly álmosan az élet, mint a Labore felé eső sétányon és sehol másutt nem lehetett hallani oly élesen csengeni a csöndet, mint e sétány gesztenyefái alatt.

Ebben a sétányrészben, mivel oldalt esett a forgalomtól, csak elvétve bukkant föl egy-egy úrihajadon vagy fiatal úriasszony, aki néhány lépés után befordult valamelyik kapun s akkor továbbsvítózott a csend. Nem

volt itt egyetlen műhely, egyetlen bolt: csupa hallgató, régialakú ház sorakozott egymás mellé. A tér legbelül eső sarkában, setét fák alá lapulva, húzódott meg a régi-régi templomka is, melynek lábánál — körül-körül — félig a repkény alá bujt csonka szentek szobrai vonultak meg nagy magányosságban. Ezek a kőszentek s egyes darabjaik széthányva heverték rendetlenül, ahogy összevisszavert köztük az idő temérdek viszontagsága. Legkülönösebb az volt az egészben, hogy valamennyi kőszentnek a feje — arcban — akár a helyén volt még esetleg, akár a földön hevert már, a templomkerítésen belül, megállás nélkül mosolygott. Fanyar és böles volt ez a mosolygásuk, mintha azt mondta volna a járókelőknek:

„Mindennek vége lesz egyszer ezen a földön.“

Igenis, ezek a kőszentek szakadatlanul mosolyogtak így, fanyar módra, századok óta talán, de hiába mosolyogtak rá a világra és az emberekre, mert senki-senki nem törődött velük, kivéve kettőnket: Andreát és magamat.

Barátom!

Talán bővebben is találtam elidőzni az omlatag templomkánál, de nem tehetek róla: az egész mezővároskában ezek a gondozatlan kőszentek fogtak meg leginkább akkoriban. Azért is talán, mivel azokban a napokban sokat sétálgattam a sétány gesztenyefái alatt Andreával s meg-megállva a csonka-szentek szobrai előtt, felsóhajtottam:

— Minden hiába, Bandika...

Olyankor ijedten tapasztotta keskeny kezeit a fülére:

— Sanyi, ne mondjon ilyet, az Istenre kérem...

Hisz akkor én soha-soha nem lehetnék a magáé...

S utána tűnődözve maradtunk tovább az egymás oldalán. Szerelmes szívvel s mégis boldogtalanul.

Mert azóta a néhány hét óta, hogy bizalmas kispajtásom lett, igen gyakran velemjött, egészen az ódon templomkáig. Mindíg talált odahaza valami ürügyet s tanítás végével egyszer valamelyik barátnőjét kellett fölkeresnie okvetlenül, máskor valami el nem halasztható vásárolnivalója akadt. Persze minden esetben velemjött a sétányig s a sétány legzugában az omlatag templomkáig, mely annyira rossz állapotban volt már, hogy ebben az időben nem miséztek többé benne... Néha annyira eimerültünk, hogy csak a házunk kapujában eszméltünk föl. Ilyen esetben néhány filléren cukrot vásárolt Andrea s bevitte a kishúgomnak. Azért is ragaszkodott hozzá annyi vonzalommal szegényke. A vége az lett megint, hogy visszakísértem Andreát a kertjük kapujáig.

Ott a kezét nyújtotta:

— Sanyi, ha egyszer elhagyna, esküszöm magának, hogy elemészttem magamat!

Lehajoltam, kezét csókoltam neki:

— Bandika, egyszer élünk csak... De a magam életénél is jobban szeretem...

Olyan igazán szólni ma már nem tudnék, mint tudtam akkor.

Barátom!

Régen volt, igen régen, amikről most beszámolok neked itten, de az akkori emlékek ma is szívem mélyéig érintenek. Hisz a legszebb növendék-kisasszonyról volt szó a városkában, aki az én legjobb kispajtásomnak számított. Mivel csak tetőled tudtam meg holt-bizonyosan, hogy nem ment férjhez mindmáig, hanem leány maradt,

hiába tapostak körülötte sokan, áztatom magam a gondolattal, hogy Bandika a régi kispajtásom ma is...

De folytatom, ahol abbahagytam!

Mivel úgy egyeztünk meg Andreával, hogy harmadnapra megint leckét adok neki, a közbeesett napon magam sem tanultam, hanem cél és irány nélkül csatangoltam össze-vissza, mindazonáltal óvatosan ügyelve, hogy tájékkára se vetődjem a háznak, amelyben akkor kellett megkérni Bandika kezét Szücs Pali főispáni titkárnak. De erre úgyis ki fogok térni még...

Le voltam sujtva mélyen, mivel fiatal korom ellenem esküdött össze. De hisz Andrea is félig-gyerek volt még azon a napfényes nyárelőn, amelyet senkinek nem lehet elfelejteni. Ma már tudom, hogy Bandika édesanyja csupán azért siettette ezt a házasságot, mivel férje, a közjegyző, sűrűn betegeskedett s még az ő elhúnyása előtt szerette volna főkéntő alá juttatni a leányát. Szücs Pali pedig állásban volt már...

Azon a nevezetes napon estefelé vetődtem csak haza. Anyánk, aki elfoglalt teremtés volt egész életében, résztvevő szívvel fordult hozzám a vacsoránál:

— Mi van veled, Sanyi? Történt talán valami?

— Semmi, anyám, — nyugtattam meg közömbös hangon. — Csak elfáradtam kissé a tanulásban.

Megjegyezte aztán, hogy a vizsgáimra legyenek készen idejében, mert már eddig is nagyon-nagy pénzekbe kerültem... Egyéb nem történt. Késő este azonban, mikor aludni készültem volna, a kishúgom szobáján kellett áthaladnom. Majdnem kétségbeesve várt szegényke:

— Egész nap igen nyugtalan voltam, Sanyi... Mi van Andreával?

— Semmi, fiacskám — mondtam látszat-közömbösen

a kishúgomnak, akinek okos és szenvedő tekintetéből ki lehetett olvasni, hogy titokban messzi útra készül az ártatlanság. — Azt üzeni neked, hogy legközelebb meg fog látogatni . . .

Húgoeskám felkönnyezett:

— Nagyon szeretem őt . . . Istenem, csak megérhetném a napot, amikor oltár elé fogod vinni ezt a legszebb teremtest! . . . Úgy-e, Sanyi, az esküvőtökön én leszek az egyik nyoszolyólány?

— Te leszel, húgoeskám — simogattam meg a haját.

(Pedig már akkor sem igen tudott kikelni az ágyból.)

Hogy ment el ez az éjszakám, nem tudom. De azt tudom, hogy csak hajnal felé húnytam le a szememet. Hold járt az égen s én sokáig, igen sokáig könyököltem ki az ablakon, hallgattam a fenyves mély nesztelenségét, bámultam elszorult szívvel a közeli hegyek felé, amelyek titokzatos esőndben álltak s hallgattam az éjjeli baktert, amint a városka folyóntúli részében túlkölt olykor elnyújtva s kiáltotta utána repedt-fazék hangján az időt. Ma is fülemben van a berozsdált hangja:

*Tizet ütött már az óra,
Rég felült a tyúk az ólra . . .*

Egy-két szünettel rá megesikordult az öreg katolikus templom ócska óraszerkezete s először a négy-negyedet s utána a tizet verte el keservesen, mintha elfáradt volna annyi idő óta: bim-bim . . . Tehetetlen állapotomban így hallgattam az éjfélutáni két órát is, akkor ágyba hevered-

tem végül, mialatt odakint méla fényben fürdött minden-minden.

Öreg-délelőtt volt, mire magamra kapkodtam a ruhámat. A legszebb ruhámat vettem fel. Utána tanultam sokáig, megebédelttem, aztán kedvetlenül újra tanultam s csaknem hat óra lett, mire előkerestem sétapálcámat és elindultam hazulról.

Kishúgom kétségektől eltelve szólt utánam. Mert mintha valami veszedelmet sejtett volna meg:

— Mondd meg Andreának, hogy nagyon várom!

— Megmondom, kishúgom — s visszafordulva megcsókoltam a szösze haját.

Meleg alkonyatba kezdett belésüppedni a délután, mikor megálltam a közjegyzői ház széles feljárója előtt. Andrea várt már s rebbent mosollyal pillantott le reám a legfelső lépcsőfokról. Egyszerűen volt öltözve, de viselkedése mintha szertartásos lett volna kissé. Gondoltam, hogy csak zavara miatt ilyen szórakozott. Kezet fogtam vele s megindultam az ebédlő irányába. Mert ott folyt le az óránk minden esetben.

Odabent megállt előttem. Szép volt és zavarodott. Megszólalt aztán kedves hangoeskáján:

— Nyugodtan beszélgethetünk, Sanyi... Mama odalent van a kertben.

— És Pali? — vettem közbe nyugtalanul. — A vőlegénye?

Andrea közömbös mozdulatot tett és legyintett hozzá:

— Még tegnap este visszautazott a megyeszékhelyre. Azzal mentegetődött, hogy túlon túl-nagy az elfoglaltsága... Ej!

Izgatottan fordult meg félig s abban a pillanatban

valósággal imára kulcsolódott a két kezem. Mert ahogy áhítatos szépségében megfordult volna a kedves, a balkezén karikagyűrű csillant meg tompán. Alig tudtam kinyögni:

— Hát ez mi, Bandika?

Egyszerre mintha magához tért volna. Nyugodt volt már, egészen nyugodt:

— Uralkodjék magán, Sanyi, erre igen-igen kérem... Pali nemcsak megkért, hanem jegyet is váltott velem. Hideg arccal, szempillarezzenés nélkül egyeztem bele mindenbe s épp ez az, ami sehogy sincs kedvére az édesanyámnak. Pali arra is kért, hogy már szeptemberben legyen meg az esküvőnk... Annyit mondtam: tőlem tetheti! Csak azért tettem, Sanyika, — kulcsolta össze előttem a két kezét — hogy párheti időt nyerjek! Annyira engedelmes voltam mindenben, hogy édesanyám percig nem aludt éjszaka e miatt... Nem bánom!

— Én sem aludtam, Bandika, — szoltam elfogódva. — Most pedig mondja meg nekem, minek az a párheti haladék?

Elmult már minden idegessége szegénykének:

— Megmondom. Mert sokat gyöttrődtem magamban. Maga, Sanyi, csak egy év múlva lesz véglegesen kész, de vizsgám után mégis oda fog állni apám-anyám elé s akkor megkéri majd a kezemet...

Nem bírta tovább. Két súlyos könnyesepp futott le a nyílt arcán.

Ott állt előttem: nem tetette magát többé. Megálltam előtte, megfogtam a két kezét s megremegett a hangom:

— Pintyőke . . .

Ekkor szólítottam először úgy. Hulltak a könnyei.

hangtalanul hulltak. Féllepést tett felém, átkarolt a nyakamnál, s fel-felzokogva suttogta:

— Köszönöm, Sanyi: a pinytyőkéje leszek ezentúl. És ha belehalok is, soha-soha nem leszek a felesége másnak... Úgy-e, megkér a vizsgám után?

— Megkérem, Pinytyőke...

Megtörölgette a szemét s akkor nekiláttunk a leekének.

Nekiláttunk, azon a napon azonban akadozva ment a kérdés és felelet. S lecsillapodva, mintha idegenül ültünk volna egymás oldalán. Édesanyja egyszer sem mutatta magát ezúttal; szándékosan maradt vissza, ma is hiszem. Ahogy végeztünk volna az anyaggal, felállt s annyit mondott:

— Csókoljon meg, Sanyi!... És bízzék bennem: erre nagyon kérem...

Megöleltem, megcsókoltam:

— A nővérkém nagyon várja...

— Én Istenem, de megfeledkeztem a kicsiről! Holnap okvetlenül benézek hozzá: viszek neki valamit. Nagyon szeretem azt a gyereket...

Mit mondhatnék neked még életem eme napjairól, régi barátom?

Átléptünk a június hónapba s följegyezni valóm alig van egyéb erről az időszakról, minthogy magam is szigorlatra készültem teljes erőfeszítéssel, de Andreáról sem feledkeztem meg azért... Minden másodnapon megtartottuk az órát, úgy alkonyattájt, miközben fel és alá járkálgattam gyakran, de még gyakrabban ültem le a kislány mellé, aki — most már elárulhatom neked — ma is az egyetlen még számomra a világon, noha különösen bánt velem később. Igenis, ha le-leültem melléje az ebédlő

asztalánál vagy a leányszobájában, megéreztem halántékomon a haja csiklandását s bűnösek voltunk-e, ha olyankor összebukott a fejünk? Meg kell említenem az igazság kedvéért, hogy nem akadt olyan tíz percünk, mikor a mama keresztül ne haladt volna a szobán avagy ne keresett volna valamit valamelyik sarokban s mindig ott, ahol Pintyőkének magyaráztam éppen, avagy az ismétlésből próbáltam kikérdezni. Tapasztalván azonban, hogy kifogástalan a viselkedésünk, úgy tetszett nekem, mintha fölengedett lélekkel távozott volna ismét.

Illenék talán, hogy néhány szóban kitérjek az én Pali pajtásomra, a vőlegényre tudniillik.

Andreától annyit tudtam meg az utóbbi időben, hogy szüleik esztendőkkal előbb egymásnak szánták őket: ez volt minden... Szües Pali futólagos barátom volt igazság szerint: nem sokat szorzott az életemben! Nem is törődtem vele különösebben... Udvarias és némileg fölényeskedő fiatalember volt, mint a főispáni titkárok általában, de ha arról lett volna szó egyszer, hogy Andreát csak úgy tarthatja meg magának, ha valami nagy dologra vállalkozik érte, bizonyára nem tette volna. Nem azért, mintha nem kedvelte volna a kislányt: mindössze kényelmeskedésből.

Ez meggyőződéseem volt!

Ehhez annyit még, hogy Szües Pali októberben ugyanahhoz a huszárezredhez készült bevonulni, amelynél én már leszolgáltam volt önkéntesi esztendőmet. S ezek után végeztem is Szües Palival...

Repültek felénk, kísérteti-sebesen repültek a vizsga napjai. Mert mindkettőnknek ki kellett állni a professzorurak elé: Andreának Kassán, magamnak Kolozsváron. Csakhogy az ő kiállása tíz nappal előzte meg az enyé-

met... S így történt, hogy két nappal az indulásuk előtt így szólt Andrea az édesanyjához:

— Anyuskám, Sanyi is velünk jön...

Szemrebbenés nélkül folytatta:

— Tudniillik ő felelős most értem.

Édesanyja természetesnek találhatta a dolgot, mert hozzámfordult:

— No, Sanyi?

— Nagyon szívesen, nagyságos asszony — s meghajtottam magamat szolgálatkészen.

Hármasban indultunk el tehát Kassára s ugyanegy szállóban szálltunk meg. A mamának azt a makacs ajánlatát, hogy minden költségemet fedezik, még makacsabban visszautasítottam. Ez egyébként nem fontos körülmény. Fontosabb volt ennél, hogy Andrea vizsgája fényesen sikerült. A kislány fátyolos szemmel haladt köztem és a mamája közt, miközben szállásunk felé igyekeztünk az intézetből.

S ilyen előzmények után esett, amit érinteni szeretnék ezúttal.

Utolsó ebédünkhöz készültem Kassa szabad királyi városában, a mama átüzent értem, hogy menjek át egy pillanatra a szobájukba, amire gyanú nélkül kopogtattam be az ajtón. Ebédhez öltöztek át mind a ketten. Benyitottam hát s kíváncsian álltam meg az ajtóban:

— Rendelkezzék velem, nagyságos asszonyom!

Igen jókedvű és igen kedves maradt hozzám:

— Kerüljön beljebb, Sanyi!... S ne vegye rossz néven, ha egy kérdést adok fel most, hiszen nagyon lekötelezett mindnyájunkat. Mivel tartozunk, Sanyi?

— Semmivel, nagyságos asszonyom, — válaszoltam kissé meglepett hangon. — Bandika olyan kedves kis-

pajtásom nékem, hogy ezzel az apró szívességgel igazán tartoztam neki.

Felmosolygott a mama s tiltakozni akart éppen, amikor megmozdult Andrea. Megmozdult, reámvetette barnamély szemét, zavartnak láttam kissé, de akkor kitárta két karját, kitárt karral szaladt nekem, átölelt s megesókölt:

— Anyukám, kiegyenlítettem a tartozást!

Édesanyja azonban, noha nem vette túlságosan zokon ezt az epizódot, kis szigorral szólt közbe:

— Andrea, ne felejtsd el, hogy menyasszony vagy! Egy menyasszonynak nem így kell viselkednie!

S akkor egyszerre megrémültem...

Megrémültem, mert láttam, hogy Andrea fölszegei lázadón az aprókotyos fejét. Tudtam, hogy most szembe fog szállni az anyjával... Magam hátrább álltam valamivel s kétségbeesve intettem neki, hogy az Istenért, csak most az egyszer ne rögtönözzön jelenetet! Észrevette könyörgő figyelmeztetésemet, amire alázatosan engedte le a fejét s nem szólt semmit.

Hanem a mamának ez is elég volt!

Szórakozottnak láttam az ebéd egész ideje alatt s keveset szólt a hazafelé vivő úton is. Éreztem, hogy szörnyű gyanúja van kettőnkre...

Másnap már utaztam Kolozsvárra, hogy letegyem a szigorlatot s voltak bizony napjaim, amikor alig gondoltam Bandikára is: eléggé lefoglalt a magam szorongása. Hanem két hét múlva boldogan sóhajtottam föl: kitüntetéssel mentem át. S még aznap délután táviratot adtam föl a húgocskám címére:

„Nagyszerűen végeztem. Értesítsd Andreát is! Sanyi.“

Június 28-án reggel érkeztem haza. Az időpontot

soha felejteni nem fogom, mivel az a nap felforgatta egész életemet... De tartsuk meg a rendet!

Ahogy betoppantam volna öreg házunkba, szüleim boldogan fogadtak. A szomszéd szobából áthallatszott a kishúgom beteg hangja:

— Sanyika! Sanyika!... Gyere be már hozzám is: meg akarlak ölelni!

Átsiettem a másik szobába s összecsókoltam!

— Hogy vagy, húgocskám? Ná, ezt neked hoztam!

S egész sereg apróságot rakosgattam ki eléje. De kishúgom, a boglyas, nem a kérdéseimre válaszolt:

— Tegnap igen sokáig volt nálam Andrea s Istenem, úgy örültem neki! Mert nagyon szeret engemet... Éppen akkor jött meg a táviratod. Leborult az ágyamra: úgy kezdett sírni... Istenem, add megérnem, míg a feleséged lesz!

Lefeküdtem kissé, mert alaposan megviselt a hosszú út s csak jóval ebéd után keltem föl. Pihent és jókedvű voltam, megebédeltem, utána elbeszélgettem az öregéssel, miután elhatároztam, hogy csónakot csináltatok magának, amellyel nagy darabokat megyek majd föl a Laboreon. Mert hittem, hogy feledhetetlen marad számomra ez a nyár.

Hát az is maradt!

Előkerestem a sétapálcámat s mielőtt elindultam volna hazulról, elbúcsúztam a kishúgomtól is. Beteg volt már nagyon: nem tudott többet felülni az ágyban. Nehezen súgta a fülembé:

— Sanyi... Ha találkozol Andreával, mondd meg neki: keressen fel máskor is, ha ráér... Igen szerettem őt...

— Megmondom, aranyom... Hogyne mondanám meg.

Ismétlem: az 1914-ik esztendő június 28-ának délutánja volt ez. Igazán minden okom megvan reá, hogy visszaemlékezsem erre a napra. Először a roskatag templomka körül sétálgattam el s hosszan töprengtem el a köszentek különös mosolyán... Majd a gesztenyék alatt járkálgattam egy barátommal s meleg alkonyat előtt állt a délután, amikor — némi tétovázás után — Andreáék háza és gyümölcsöse felé indultam el.

Barátom!

Feltűnően néptelenek voltak az utcák: a fényes délutánban kiki árnyékosba húzódott el, a vendéglőkben és a kuglipályán szórakozott, a Laboreban fürdött jókedvűen, avagy a nagy hegyek közé rándult ki. Hallgatagon mentem át a folyó hídján s mintha olyas érzés nyugtalanított volna, hogy valami rendkívüli dolog fog történni velem. Nem az utca mentén mentem tovább Andreáék házának, hanem egy átal-ösvénynek vágtam, mely selyemzöld réten vezetett keresztül. A magas fűszálak árnyékot eresztettek már a lecsúszó nap fényében, amikor csaknem felkiáltottam...

Ahogy ugyanis a szélső ház mögött ráléptem volna az ösvényre, magam előtt alig ötven lépésre Bandikát pillantottam meg. Kissé eltűnődve haladt a gyümölcsös irányába s talán, hogy enyhítsen valamit gyötrelmes gondjain, jóleső dalocskát dúdolgatott maga elé. Rászóltam:

— Pintyőke . . .

Megfordult, felmosolygott:

— Sanyika! Sanyika! Gratulálok!

Megvárta, míg odaérek s kezét csókolok neki. A

szeme annyi szeretettel mosolygott rám, mintha máris a fiatal hitvesem lett volna.

Egyéb nem is történt!

Megindultunk ketten: ő elől, én utána. Akaratlanul rajtafeledkezdttem édes alakján. Egyszer odaszóltam még:

— Hogy is van az a dal, Pintyőke?

Nem kérette magát, hanem abban a gondolatban dúdolni kezdte bágyadt s nékem feledhetetlen hangocskáján:

*Átmentem a vinnai réten,
Elvesztettem pirosnyelű késem,
Kiskésemmel az aranygyűrűmet...
Siratom a régi szeretőmet.*

Ahogy befejezte volna, megállt, visszafordult, szembenézett velem, váratlanul az ujjához kapott, lerántotta róla a jegygyűrűt és mielőtt meg tudtam akadályozni, messzire hajította bele a rétbbe...

Elszörnyülködtem:

— Pintyőke, mit csinált? Miért tette?

Könnyedén rántott a vállán:

— Csak! Ma este nálunk marad vacsorára s meg fogja kérni a kezemet... Ellenkező esetben megszököm. Punktum!

Keresni próbáltam a jegygyűrűt: nem találtam többé.

S körülbelül úgy lett minden, amint Andrea akarta. Édesanyja vacsorára marasztott, mely kissé szórakozottan ment végbe. Annyit megsúgott még Andrea, hogy látszat-völegénye négy nap mulva, vagyis július elsején jön haza négyheti szabadságra. Nem volt vesztenivaló időm! Vacsora végével felálltam az asztal végében, köszörültem a torkomon s belefogtam:

— Kedves bátyám, nagyságos asszonyom! Ne lepődjenek meg, ha ezennel megkérem a Bandika kezét...

De mielőtt folytathattam volna, leánya kezére pillantott a mama s felsikoltott:

— Andrea, hova lett a jeggyűrűd?

Ugyanabban a gondolatban a kertészlegény nyitott be izgatottan. Alig tudta kimondani:

— Mindenki az utcákon van! Mert hogy meggyilkolták a trónörökös úr öfenségit meg a feleségét...

Mi négyen összedöbbszünk. A közjegyző, aki beteges volt már, megtörten bólogatott maga elé:

— Háború lesz... Háború lesz...

V.

Barátom!

Egy hete lehet, hogy ezt a leveletem írom hozzád. Both Andrea kedves kishúgod meg a magam viszonyáról. Hogy e sorokat olvasni fogod-e valamikor, nem tudom, aminthogy kétséges az is, befejezem-e egyáltalán ezt a leveletem? Mert következnek itt rövidesen olyan részletek, amelyeket nem illik egy harmadik személy elé tární még abban az esetben sem, ha a kislány, akiről szó van, az unokahúgod is véletlenül. De mivel megígértem neked akkor este a budai kurtakocsmában, hogy semmit sem hallgatok el mindabból, ami húsz esztendővel ezelőtt ment végbe közöttem és Both Andrea úrleány között, lankadatlanul írok tovább. Talán könnyíték általa magamon.

Mert újabban többször gyötör az aggodalom, hogy súlyos mulasztást követtem el ezzel az odaadó teremtéssel szemben.

És míg e sorokat rovogatom hozzád, átléptünk október havába is s fent-fent szakadatlanul megy a felhő. S a megfoghatatlan éppen az, milyen kísérteti-tömegben halad a felhő... Jön a budai hegyek mögül s ballag a Mátra irányába. Onnan is továbbmegy, északkelet felé, sok-sok látóhatár alá elmerült szülőföldem felé... Bizonyos, hogy nem áll meg a Labore vize fölött sem, hanem bandukol megint, Podólia irányába... Tegnap az járt az eszemben éppen: hova lettek az 1914-es felhők! Én-Teremtöm, ha fel tudnának támadni egyszer még!

Ott hagytam el tehát, hogy négyen ültünk az ebédlőben: az apa, a mama, Bandika és én. A legforróbb pillanatban, mikor a vihar készült kitörni, benyitott a kerítéslegény és sápadt arccal jelentette be, hogy Boszniában megölték a trónörökös párt.

Ekkor történt, hogy Andrea beteges édesapja töprengve bólogatott el hosszan:

— Háború lesz... Háború lesz...

Abban a villanásban a mama is fölrettent. Részvétellel pillantott reám:

— Mi lesz most, fiam? Úgy-e, magának mennie kell?

— A legelső vonattal, nagyságos asszonyom...

S szótlán maradtam aztán, mialatt visszánéztem a mamára. S százat tettem volna egy ellen: a mama, noha igaz sajnálattal volt irányomban, mellesleg azt számítgatta már, hogy Szücs Pali alighanem fölmentést fog kapni, mint a főispán bizalmasa. Lehet persze, hogy tévedtem e föltevésemben.

Szótlánul és megtörten húzódott össze mellettem, fejét a fehér karjára fektetve és míg képtelen volt szólni, hulltak, egyre hulltak a könnyei. Kétségbeesés volt látni így, tehetetlenül.

Megmozdult erre az édesanyja, aztán megszólalt. Szelídség volt minden szava:

— Mondd hát, kislányom, hová lett a jegygyűrűd?

Megmozdult erre Bandika. Ő is szelíd maradt:

— Eldobtam az úton, kedves anyám...

Az apa hallgatott, a mama továbbkérdezte:

— S miért tetted, kislányom?

— Azért, — mondta szárazon Andrea — mert inkább belehalok, de csak Sanyinak leszek a hitvese!

Fenyegető csend következett mostan. Éreztem, hogy tükön ülök, mivel most kellett megkapnom a választ Andrea megkérésére. Hát meg is kaptam. Mert felém fordult a mama:

— Maga jól tudja, Sanyi, hogy Andreát eljegyezték már...

— Éppen azért kértem meg, nagyságos asszonyom — bölintottam látszat-hidegen.

Egyvégben beszélt a mama:

— Miért tette, fiam?

És csak akkor pillantottam Bandikára.

— Mert el akarom venni feleségül, nagyságos asszonyom!

Itt már keményen beszéltem. Annál engedékenyebbnek mutatkozott a mama:

— Talán várjunk kissé, fiam... Nem tudni, mit hoz valamennyiünkre a jövő... Arra kérném, hogy néhány hétig ne jöjjön most hozzánk, Sanyi. Erre igen kérem magát, mert csak jobban összezavarnók a dolgokat. Ígérem azonban, hogy Szücs Pali sem fog hozzánk járni... Minek is jönne ezek után?

Emlékszem, kezet csókoltam neki. Az apa is kezet szorított velem:

— Ez a leghelyesebb, Sanyikám. Várni kissé, míg elmúlik fejünk felől ez a fenyegető háborús vihar...

Akkor Andreához hajoltam. Megesókoltam a kezét s megsimogattam a haját. Hagyta.

Kevéssel reá készülődni kezdtem. Az apa nem igen szeretett már kimozdulni a karosszékből, a mama velem-jött a verandáig, s Bandika kikísért, egészen a gyümölcsös kapujáig.

Ott, a gyümölcsfáktól eltakarva, annyit suttogott:

— A mama beleegyezik most mindenbe, mivel időt akar nyerni. Bár ne lenne igazam! Nem baj, Sanyi: találkozni fogunk azért! Jobb így, mint továbbhalogatni a dolgot... Most pedig csókoljon meg!

Megöleltem, megesókoltam.

Micsoda napok következtek mindnyájunkra, én Istenem!

Attól az estétől kezdve ember alig húnyta be a szemét a városkában: bódult volt mindenki. Fenyegetőbb, mind-fenyegetőbb hírekkel voltak tele a napilapok és noha nem akarták hinni, hogy végleg megvesztek volna a diplomaták, titokban mégis tisztogatni kezdtem az egyenruhám gombjait s egyszer-kétszer megpróbáltam a kardomat is. Némi enyhületet jelentett még Sztruhala bácsi, aki — átmenetileg — megfélekedzvéen Kossuth Lajosról, — kizáróan a háborús híreket leste, szerte a városban. Könnyű volt neki persze: kitöltvén immár negyvenkettedik esztendejét s hastúltengésbe esvén, egyelőre túl volt a katonasoron. Kipeckesedvén, egyre sűrűbben sodorgatott a bajuszán:

— Ha kedvem szottyán, magam is lóra ülök s nem állok meg Munkácsig!

Hanem ez már sok volt... Az emberek bosszankod-

tak a pohos Sztruhala mesteren, de azért hallgattak még. Egyes kortársai visszaemlékeztek pontosan, hogy Sztruhala bácsi egyáltalában nem volt huszár, mivel katonának sem vált be hűszesztendős korában. És így baka sem lehetett.

Hanem ezt is elfelejtették hamarosan.

Mert olyan napok következtek el a világra, melyekben gomolyogtak a rendkívüli események. És noha titokban tartották, híre ment mégis, hogy a kaszárnyákban ijesztősebesen készülődnek a legények: kardot köszörülnek a huszárok, ágyút tisztogatnak a tüzérek, szuronyt hegyesítenek a bakancsosok s kulimással kenetik szekereik tengelyvégét a trénkatonák... És mialatt szélsebesen zúgott feléjük a Háború Réme, növekvő nyughatatlanság vett erőt mindenkin. Búcsúzkodó dalok csendültek meg a kapukon túl: hiszen alig akadt ház, melyből hosszú útra ne készülődött volna egy-egy legény. És hogy, hogy nem, váratlanul zengő kardalban csapott össze a régi városka felett, hogy visszhangot vertek rá a Laborc-menti füzesek:

Jaj, Istenem, hol fogok én meghalni?

Hol fog az én piros vérem elfolyni?

Lengyelország közepibe a sírom...

Héj,

Azt ízenem az anyámnak: ne sírjon!

Barátom!

Emlékszel magad is azokra a fejjúgató napokra. Mert ha egyszer elfelejtenők őket, meghalnánk akkor...

Aközben sűrűn találkoztam Pintyőkével.

Olyan napok voltak azok, amikor kívülről a ká-

nikula elő-forrósága izzasztott, belülről a tehetetlen hévség emésztett s aközben zúgva rohant felénk a Háború minden förtelmével. Rohant és rémített.

Azalatt sűrűn találkoztam Pintyőkével is. Inkább lopva, de mégis a világ szeme előtt.

Lakásukra alig tévedtem el egyszer-kétszer: szívesen fogadtak, de mégis hűvösen. Szücs Palit egyszer láttam mindössze, amint az állomás irányába gyalogolt ki éppen, háta megett a hetesük lihegett a poggyászával. Utazni készült valahová, de ugyan mit is tehetett volna az előzmények után? Azt láttam, túlságos fájdalom nem vette le a lábáról, inkább önérzetében érintette a szakítás. S föl kell jegyeznem itt, hogy a nagyszünidei tanulásból nem lett semmi. Úgy tapasztaltam, Andrea sem bánta túlságosan... De ugyan kinek is lett volna kedve lélektanhoz s magyar irodalomtörténethez olyan órákban, amikor senki nem sejtette, mit hoz reánk a másnap?

De azért találkoztam Pintyőkével. E találkozások közül legmaradandóbb emlékü az, mikor a hegyek közé rándultunk ki egy vasárnapi napon s a közben megmásztuk a legmagasabb ormot is, ahonnan éles időben ellátni Nyiregyházáig.

Barátom!

Te magad is emlékezni fogsz rá bizonyára, hogy a régi városkában akkortájt gyerekeipőben járt még a turisztika, mindazáltal sokan akadtak az úritársaság tagjai közt, akiknek megvolt a szükséges fölszerelésük és akik örömet vállalkoztak egy-egy nagyobb túrára. Én azonban ma is hiszem, hogy ez a kirándulás, amelyet érinteni szeretnék, nagyon is tervszerű-valami volt... Megmagyarázom, miért?

A félvároska tudta már akkor, hogy Szücs Pali csak

azért nem kapta vissza a karikagyűrűjét, mert Andrea behajította a rétbe. Nem vagyok magam-ámító, de hittem ma is, hogy az általános rokonszenv kettőnk oldalán volt: Andreán meg az enyémen. Azt a kirándulást is azért rendezték meg, hogy egy jó napot szerezhessenek kettőnknek: hiszen tisztában volt vele mindenki, hogy — ha úgy hozza a sors — magamnak az első napon jelentkezmem kell a huszárezredemnél.

Emlékszem a napra: július tizenkilencedike volt, vasárnap, amikor nekiindultunk a hegyeknek. Andreát is elengedték az öregek, miután a nagynénjére bízták, egy idősebb kisasszonyra, hogy vigyázzon minden lépésére. Hiszem ma is, hogy úgy Aranka néni, mint a társaság minden egyes tagja titokban összeesküdtek a javunkra. Ezt a napot meg akarták aranyozni kettőnk számára.

Bandika csöpp bakancsokban, apró hátzissákkal, sportruhában bandukolt állandóan az oldalamon. Ellenállhatatlan volt! Ezt a kirándulást csak azért hozom föl egyébként, mert akkor jöttem rá meghatódott szívvel, hogy a kislány el van szánva a végsőkre: vagy feleségem lesz még a háború előtt, vagy megöli magát.

Csodálatos tájakon haladtunk előre!

Jártunk olyan helyeken, melyeket csak hegyipásztorok ismertek közelebről, átkeltünk tisztásokon, melyeken medvebocsok pofozkodnak játszadozva s abban a pillanatban, amint megneszeltek volna bennünket, ész nélkül kezdtek menekülni a sűrű felé, miközben meg-megálltak olykor, visszafordultak felénk ijedt pofácskáikkal s akkor futni kezdtek újból... Átvágtunk a rengeteg régióján s egyszerűen csak fentvoltunk a kopasz tetőn. Egy öregebb úr, tapasztalt turista mesélte el nekünk aztán, hogy nem messze

innét látható egy tengerszem, melynek megfoghatatlan szokása, hogy valahányszor vihar van a Fekete-tengeren, a tengerszem is háborogni kezd eszeveszetten... Megilletődött szívvel törtettünk a tető sziklá felé, mert mindig elmondhatatlan varázssal volt rám a Természet. Most pedig, hogy tünődöző arcoeskájával ott lihegett mellettem Pintyőke, éreztem igazán és mélyen, hogy a Természetben Isten van a közelünkben...

Hanem egyszer mégis fent voltunk az ormon!

Délelőtt tizenegy óra lehetett ekkor...

Lerakodtunk, körülnéztünk... S feldobogott a szívünk.

Alattunk a Nagy Magyar Alföld legészakibb szegélye, lábunk alatt a régi városka, északkeletnek a Verhovina ösvadonja, meg-megszakítva apróbb tisztásokkal. Minden ilyen tisztáson pirinyó házak sorakoztak, középen az orosz fatemplommal.

Azt hiszem, boldogok voltunk valamennyien. Felséges volt a hangulat s ki-ki közösből terítgetett legjobb pajtásával... És akkor valamelyik hegyifalucskában, de nagyon messze, megkondult a harang. Erre a harangszóra felállt Andrea, összekulcsolta a két kezét, az égnek emelte szép arcát s imádkozni kezdett félhangon:

— ...és ne vigy minket a kísértésbe...

Olyan szép volt akkor, mint soha még. Mindenki hallgatott. Magam megilletődötten és elbűvölve néztem föl reá. Egyszerre felragyogott selyempillás szeme s valósággal odaomlott mellém... Jókedvűen, mosolyogva bontotta ki kettőnk hátizsákjait s összetette, amink volt. De ahogy rámpillantott megint, összerebbent:

— Szabad?

— Hogyne, hogyne, Pintyőke...

Komolykodva suttogta felém:

— Mintha férj-feleség lennénk már...

És igazítván valamit megesusszant haján, szorosán ült le mellém a száradt gyepre. Halkan beszélgettek a többiek is: mindenki a társával volt elfoglalva. Eszegetni kezdtünk mi ketten is, mivel úgy egyeztünk meg, hogy másfél óra múlva visszafelé indulunk. Hátha odalent, a városkában megjelent már a mozgósítási parancs!...

Mindnyájunkat fogva tartott a Természet könnyindító varázsa s ezért csak félhangon mertünk beszélni. Egyszer azt kérdezte valamelyik idősebb barátom:

— Neked, Sanyi, menned kell a legelső vonattal...
Úgy-e?

— A legelső vonattal — feleltem, látszatra közömbösen.

Véletlenül Pintyőkére pillantottam. És szánakozva láttam, hogy elhalványul s kedves szája egyre azt ismételteti:

— Nem lehet az... Nem lehet az...

Megsajnáltam nagyon. S a keze után nyúltam:

— Ne féljen, kedves, nem lesz semmi bajom. Nagyon vigyázok majd magamra.

— Én pedig, — felelte — imádkozni fogok magáért. Mint visszahagyott mátkája. S mint leendő hitvese...

Utolsó szavait nem értettem. De megértettem még aznap délután.

Túl lehettünk már a visszafelé való félúton, amikor — mintha szándékosan tettük volna, — lemaradtunk vagy száz lépésre a társaság tagjaitól. Andrea így kezdte akkor:

— Mint felesége akarom hazavárni hűséges szívvel...

Megzavarodva néztem rá. Ő pedig így beszélt tovább, miközben gyötrődés látszott fehér homlokán:

— Mielőtt indulna, össze fogunk kelni. Rendkívüli idők előtt állunk.

— Jól van, Pintyőke — válaszoltam époly ünnepi hangon. — A maga akarata parancs nekem... Hiszen tudhatná....

Mintha nem is hallotta volna. Megfenyegetett, feledhetetlenül:

— Mertha húzni találná a dolgot, nagy bolondságot fogok elkövetni... Vigyázzon, Sanyi!

Megálltunk pillanatra, szembefordultunk. És akkor nagy szeretettel simogattam meg az arcoeskáját:

— A felségem lesz, Pintyőke...

És mégsem lett a feleségem.

Akkor már úgy tolódtak egymásba az események, hogy csak egyes részletekre emlékszem vissza, de ami kevés megmaradt az emlékeimben, azt a keveset el akarom mondani neked, barátom! Hevületben jártunk egész nap s ebben a hevületben próbáltunk aludni néhány órát, úgy hajnal felé. S az én részemre itt volt ráadásul Andrea: sem jegygyűrűje, sem vőlegénye nem volt többé.

Hiszen ezt szeretném elmondani!

Régi emlékeim során sokmindenről megfeledkeztem időközben. Így például arról is, hogy azokban a napokban minden délután fürödni volt szokásom a Laboreban. Abban az időtájban történt meg először, hogy fiúk-leányok közösen bocsátkoztak az enyhe vízbe, dresszben.

Emlékszem... Emlékszem...

Azon a napon, délutáni félnégy körül, mikor elrendték már a részleges mozgósítást, olyan volt a régi városka és a vidék, mint a megpiszkált hangyafészek. S ebben a fölkavart világban nyugodtan úszkáltam a Labore zöld hullámai között, amikor a nyárfás útján kisebb csapat

bukkant föl, valami szerelmes dalocskát fújva. Úrifüük, úrikisasszonyok, akik megérezték talán, hogy vége lesz hamarosan mindennek, ami boldogságot jelentett eddig, egy világ fog lebukni: azért is vitték talán annyi hévvel a dalocskát. A Laborc irányába tartottak s köztük volt persze Andrea is. Amint megpillantottak volna, a leányok zsebkendőiket kezdték lebegtetni felém, aki egykedvűen úszkáltam azalatt a folyó közepén. Azt kiáltották felém lelkesen:

— Banzáj!... Zsivió!

Negyedóra mulva ők is a Laboreban úszkáltak. Paskoltuk egymást, csatáztunk, miközben Andrea kötekedett velem legtöbbit. Mellig érhetett a víz. Egyszer aztán megúntam a szakadatlan kötözést, átkaroltam s megbuktattam keveset. Nem neheztelt meg, sőt amikor elengedtem magamtól, hálásan mosolygott fel:

— Köszönöm.

Nem értettem. Ám ezen nem is lehet megütődni, mivel attól a pillanattól kezdve, hogy átöleltem — úgy fürdőruhában — zavaros lett a szeme mindkettőnknek s bódultak voltunk.

Az alkonyat színei kezdtek már szétterülni a két parton, amikor üggyel-bajjal kimentek a vízből s külön-külön részen öltözködni kezdtek a parti bokrok között. Már csak Andrea úszkált a part fűzbokrai alatt meg magam a közép-tájon. Ott, a meredek part alatt, melyet egészen eltakartak az apró bokrok, mélyebb medre volt a folyónak... Váratlanul csak fölsikoltott az a teremtés, akiért ma is odadobnám az életemet:

— Elmerülök!... Sanyi, mentsen meg!

Fiúk, leányok megdöbbenve kiáltoztak felém a partról:

— Sanyi! Sanyi!... Hozza ki azt a vakmerő leányt!

Láttam még, mintha fuldokolni kezdene, szegényke...
 Abban a villanásban szinte repültem feléje a vízben.
 Hirtelen elkaptam a bokrok alatt, ölembe emeltem, amire
 rámemelte mély szemét, visszaölelt s fáradt mosollyal súgta
 a fülemben:

— Semmi bajom, csak azt akartam, hogy maga ment-
 sen ki...

S megcsókolt, míg remegve tartottam a karjaimban.
 Annyit súgott aztán:

— Most vigyen ki a partra s térítsen magamhoz...

S lehúnyta a szemét.

Velem pedig forgott a világ, mialatt kifelé lihegtem
 vele. Forró volt rajta a vizes dressz s a dressz alatt kemé-
 nyen rajzolódott ki az apró melle. Karomon hevert a kis-
 kontyos feje s azt hittem, az eszemet fogom elveszíteni.

Ahogy fölértem vele a part magosára, óvatosan lefek-
 tettem a gyepre, hiszen így parancsolta meg előre. Fiúk,
 leányok felöltözve sereglettek körbe: tanácstalanok voltak
 a fiúk, kezüket tördelték a leánypajtásai.

Én pedig élesztgetni kezdtem, térdrehullva melléje.
 S valahányszor hozzáértem formás alakjához, szédületet
 éreztem. Egyszer csak rámvetette sötét szemét, felsóhajtott
 s annyit suttogott:

— Köszönöm, Sanyi... Állítson föl...

Mindenki megkönnyebbülve lélezett egy nagyot.
 Leánypajtásai öltöztették fel utána egy védettebb helyen.

Kevés szó közt igyekeztünk hazafelé, mert mindenki
 ijedt volt, ha takarta is. Ahogy a házunk elé értünk volna,
 Andrea hozzámhajolt:

— Sanyi, néhány pillanatra meglátogatom a kishúgát.
 Viszek neki valamit.

S fesztelenül szólt a társaság tagjai felé:

— Viszontlátásra, gyerekek!

A többiek továbbmentek, Andrea pedig belémkarolt. Kezdem furcsán érezni magamat. Hiszen alig félórával előbb mondtam el neki, hogy édesapám két nap óta Ungváron tartózkodik fontos magánügyben, amelyet nem árult el senkinek a családban, anyánk pedig látogatóba ment át a város túlsó részébe, egy távolabbi rokonunkhoz. Odahaza beteg kishúgom maradt mindössze, meg a cselédke, aki vigyázott reá. Tudta ezt Andrea, nagyon jól tudta, de mintha szándékosan indult volna el végzete felé. Gyanútlanul mentem vele fölfelé a lépcsőkön s így nem igen tűnt fel, hogy a kiscselédet a lakásukra küldte át valami utasítással, ahonnét nem térhetett vissza háromnegyedóránál előbb. Kishúgomat anyásan cirógatta össze:

— Hoztam neked valamit, fiaeskám!

Csomag-cukrot vett elő a zsebéből. Kishúgomnak fel-fénylett a szeme s mivel csak halkán volt szabad beszélnie, felsuttogott:

— Nagyon szeretlek, Bandika...

Andrea megsímogatta néhányszor s akkor egy óvatlan pillanatban átlibbent a szobámba. Utánamentem.

Amire nesztelenül betettem volna magam után az ajtót, erősen alkonyodott, de azért jól lehetett látni az egyes tárgyakat. Andrea akkor már a heverőn ült, a vasrácsos ablak melletti sarokban. Szeretettel szólítottam meg... A szívem fájt:

— Az Istenért, Pintyőke, mit akar?

Megtörtén, keskeny tenyerébe bocsátott arecal, könnyezve üldögélt a heverőn. Egyszerre rámemelte az arcát:

— Azt akarom, hogy kompromittáljon!... Nem bánom, ha elkergetnek is anyámék, de csak így lehetek a felesége... Öleljen meg, Sanyi!

Átkaroltam. Visszaölelt s a forróságban és szédületben is éreztem, hogy összekocean szegénykének a foga:

— Sanyi... Sanyi...

S megtörtént, aminek meg kellett történnie úgyis. Felálltam, az ajtóig botorkáltam el, nesztelenül fordítottam egyet a kulcson. Pintyőke felé indultam vissza. Riadt odaadás volt s zavartan suttozta maga elé:

— Én Istenem... Én Istenem...

Ezt ismételte újból, mint a tébolyult.

Nagy csend következett. S ezen a nagy csenden át beteg kishúgom kiáltott át riadtan a szomszéd szobából:

— Sanyi, Sanyi, gyere ki!

Még nagyobb csönd lett a válasz. Néhány szünettel rá sírva kiáltott át a húgoeskám másodszor is. Sikoltás volt a máskor elhaló hangja:

— Pintyőke, mit csinálsz?

Senki nem felelt szegénykének. Senki.

— — — — —

Senki nem válaszolt. Csak a csönd esengett.

Talán félóra, talán háromnegyedóra múlva föllibbent Andrea. Akkor már sűrű homály fedte be a szobámat, fölcsavarta a villanyt, megállt előttem égi mosolyával, aztán lassan két könnyesepp folyt végig az arcán.

Előkereste a zsebkendőjét, de erre már talpraszöktem nesztelenül magam is. Elvettem tőle azt a zsebkendőt, letöröltem a kedves arcát, magamhoz vontam, megésólkoltam a szemét s mélységes meghatottsággal szóltam:

— Pintyőke...

Először visszacsókolt, majd félig elfordulva suttozott fel:

— Én Istenem...

De föltalálta magát. Szinte hidegen szólt:

— Sanyi kísérjen haza!

Sötétben elrendezgette nagyjából a ruháját, igazított valamit a kiskontyán s akkor átlépett a húgoeskám szobájába, mely villanyfényben úszott. A cselédke visszajött akkorára, kishúgom tehetetlenül hevert az ágyban.

Andrea hozzálépett, homlokon csókolta s annyit mondott neki, kedveskedve:

— Ezentúl többször fogok hozzádjönni, kicsikém...

Kishúgom nem felelt rá, csak nézett maga elé. Megindultunk ketten, miközben nagy szemet meresztett a cselédke, hogy csak most távozik Andrea kisasszony, aki közbönsen biccentett feléje.

Mentünk egymás mellett szóltanul.

Így értük el gyümölcsöskertjük kapuját. Ott, de már a fák alatt, szembefordultunk egymással. S Pintyőke, akit jobban szeretek régen-elhált húgoeskámnál is, így szólt olyan réveteg mosollyal, hogy nyomban láttam, nincs egészen magánál:

— Most mindent meggyónok az édesanyámnak!

S még mielőtt szólhattam volna neki, átölelt szelíden:

— Most már nem hagyhat el, Sanyi... Holnap délután idehaza várom: mégegyszer megkéri a kezemet... Isten vele, Sanyi!

De Andreával én nem találkoztam többé a régi városkában.

Mert másnap reggel peregni kezdtek a katonadobok Kassán, Eperjesen, Ungváron és Beregszászon. És a régi városkában is megszólaltak a dobok... Menni kellett! Menni kellett!

Olyan volt a városka, mint a megbolygatott köpü. Nyugodt voltam már. Egészen nyugodt.

Közvetlenül ebéd után felhúztam az egyenruhámat, miközben apánk fel-felsőhajtott, anyánk pedig sírdogálva dőlt neki az ajtófélfának. Kishugom zokogott. Valamivel félöt után egyesegyedül indultam meg Andreáék háza felé, hogy ezúttal végérvényesen kérem meg a kislány kezét...

De a szakácsnőn kívül senkit nem találtam sem a házban, sem a kertben. Azt kérdeztem aztán a szakácsnőtől, mint régi ismerőstől:

— Hol a közjegyző úr, lelkem?

— Ma reggel elutazott valahová. Azt hiszem, Hononnára.

— Hát a nagyságos asszony?

— Vonaton ment el még hajnalban. A nagy hegyek közé... Nem tudom, hová?

Éreztem, hogy fokonkint halkul a szívem verése:

— S Andrea kisasszony?

A jólélek kötényével kezdte törölgetni a szemét:

— Andrea kisasszony is velem. Muszáj volt neki!

— Köszönöm, lelkem, — s jobbkezem három ujját a sapkához emeltem.

És akkor végigsiklott tekintetem a verandán, mely elhagyott és néma volt. Búcsúztam a háztól, a kertetől, minden egyes fájától... Részvétellel kérdezte a szakácsnő:

— És most hova indul az úrfi?

— A háborúba, lelkem...

Akkor este indultam is végleg. Átkaroltam és megcsókoltam a kishúgomat, aki betegen sírángozott a fülembe:

— Soha nem látlak már, Sanyi!

Megcsókoltam az anyámat, megcsókoltam az apámat.

Szemembe nyomtam a huszársipkát. A eselédke utánam hozta a táskámat, egészen az állomásig. Ott kezet adtam neki is, miután minden erőfeszítésemmel a perronig töttem magamat keresztül. Sírás, búcsúzkodás, katonák mindenfelé, a legények összeölelkezve fújták, ahogy csak fért a torkukon:

*Lengyelország közepibe a sírom...
Az t izenem az anyámnak: ne sírjon!*

Egy órán belül már zakatolt velem a vonat. Másnap reggel jelentkezmem kellett ezredem parancsnokságánál.

VI.

Barátom!

Két hete már, hogy az egyik budai kiskocsmában üldögélve, a régi világról beszélgettünk bizalmas-kettesben. Megígértem neked akkor, hogy emberi őszinteséggel le fogom írni neked: mi történt közöttem és Both Andrea úrleány között, akinek te a nagybátyja vagy. Szavamat adtam reá: meg kell tennem. Mégha nagy-nagy lelkitusa után tudom is csak rászánni magamat itt-ott.

Harmadik hete, hogy — némi megszakításokkal — frogatom össze húsz esztendő előtti emlékeimet s azalatt mintha magamra is megnyugvás szállna fokonkint. Mert azóta a nap óta, hogy hadhavonulásom órájában eltűnt előlem, nyomorult hónapokig nem láttam a kedvest.

Régen volt nagyon.

És míg e leveletem frogatom, odakint őszbe hanyatlott el az idő. Bús október van: hamarosan neki kell látni

a fűtésnek. Fent, a mennybolt alatt, szakadatlanul tart a felhő vonulása. Megy a felhő északkelet felé, szegény szülőföldem felé, mint ahogy gondolataim is szállnak a mesebeli tájaknak, amelyeket csak akkor ejtek el lelki-szemeim elől, ha koporsóba fogok dőlni egyszer. Azon a száz látóhatár alá süllyedt vidéken él a régi kislány is, aki olyan árván és elhagyottan vonja meg magát egykori emlékei sokaságába roskadva, hogy elfacsarodik bele a szív. Mert most már tudom, hogy Pintyőke változatlanul engemet vár...

Mert most is szeret.

No, elcsatangoltam keveset, de egy-egy apró kitérő jólesik sokat meggyötört lelkemnek... A háborúba vonultam el tehát!

A háborúról én csak megrendült fájdalommal tudok szólni, mert ártatlan embereket kergetnek benne a halálba. Pedig a legegyszerűbb módszerrel végét lehetne vetni minden szamar lövöldözésnek. Küldjék csak ki a legelső hadvonalba, az úgynevezett gránáthajigáló-különítménybe az összes löszergyártó urakat... Nyomban megszűnik minden háborús hangulat!

Háborús négy hónapomra én alig emlékszem, legalább is nem olyan éles képekben, mint életem egyéb körülményeire... Attól a naptól számítva, hogy bevonultam ezredemhez, valami különös, hideg bódulatban éltem. Az előírt, szabványos kötelességeken túl nem törődtem semmivel, legkevesbbé magammal: hisz azóta, hogy oly váratlanul eltűnt előlem Andrea, nem sok értelme volt az életemnek. Alighogy jelentkeztem volna parancsnokságomnál, máris indulásra kaptuk ki a parancsot. A lakta nyában, istállók táján, kantin környékén akkor napok óta zengett már a kemény huszárdal:

*Ballábam a kengyelbe,
Majd itatunk Lengyelbe...
Elhagytuk a nyiregyházi kaszárnyát!*

De nem csupán Lengyelország földjén kalandoztunk meghajszolt lovainkon újabb egy hét múlva, hanem még többet nyargaltunk azon a roppant sík térségen, amely Lemberg, Vladimir-Volinszkij és a Don vize között nyúlik ki... Akkor már rémületes hír előzte meg váratlan felbukkanásainkat... Úszott és repkedett a huszárok két menteujja, ha ellenséges lovasságra húztuk ki kardjainkat s aprítottuk egymást lelketlenül. Kinek lett volna ideje bánkódni akkor a hűtlen szeretője miatt? A második hét végén mihozzánk is elért a szatanov-gorodoki halálos lovasattak híre s beleremegtünk valamennyien... Késő ősz lett, mire megtudtam, hogy szegény kishúgom nem tudott hazavárni többet, mert azóta el is temették az ártatlanságot... S mikor a fákról mind lehullt a levél, s huszárjaink egyrésze gyalogosan menetelt volna a limanovai dombok felé, gyászjelentést kaptam. Szívemig érintett az a jelentés, mert megtudtam belőle, hogy Andrea apja is elment innen a Nagy Ismeretlenbe. Gyorsan követte egymást a két gyász eset s még mélyebben húztam szemembe zászlósi sipkámát...

Rápillantottam aztán a gyászjelentés címzésére: az ő szerető kézvonásai voltak. Csak a szüleimtől tudhatta meg tábori-postám számát, tehát otthon kellett tartózkodnia azóta. Azonnal írtam neki. Ezt írtam szószserint:

„Pintyőke! Pintyőke!

A régi érzéssel kérem, fogadja testvéri részvételem szörnyű csapásukban. Még itt is belémmarkolt a gyász hír, ahol semmi többé a halál. Vérengző csaták után s újabb

ütközetek előtt, melyekben megtart talán az irgalmas Isten, nagy szeretettel gondol magára s csókolja a kezét:
Sanyi.“

Valami hat nap mulva hosszúkás borítékban kaptam meg a választ. A levélpapíroson mindössze ennyi:

„Én Istenem, látom-e még?“

Megszólítás, aláírás: semmi. De megismertem a kézvonásait... S aztán ki szeretett volna látni mégegyszer, ha nem ő? Háborúba-indulásom miatt ha nem is lehettem mellette, mikor a nagy hegyek közé vitte el előlem az édesanyja, éreztem mégis, hogy elszlott minden nehezeteleése reám. És éreztem ugyanakkor, hogy nagy magányában összeszorult szívvel vár haza. És most már bizonyos voltam afelől is, hogy estéken, mielőtt ágyába térne meg a párnái közé, térdrehullva imádkozik értem. Elérzékenyedtem magamban, s hosszú, igen hosszú levélben számoltam be neki közel négyhónapos veszkődéseimről.

Végződött a levél így:

„A messzeségből, melyben nincs hová lehajtanom a fejemet, elmondhatatlan érzések közt gondolok magára, Pintyőke. És ha hazáig segít egyszer a mindnyájunkra örökös Úristen és ha maga is úgy akarja még, első dolgom lesz, hogy hitvesemmé teszem Isten és pap előtt...“

Erre a levelemre azonban én már nem kaptam választ. Mert a negyedik hónap végével, alig három-négy nappal karácsony után, mikor gyalogláb verekedtek már a huszárok is, ellenséges golyó vágott át rajtam, tüdőben. Két helyen is. Véres szájjal estem össze a mély hóban...

És amire — kínzó szomjúságomban — először nyitottam volna föl a szememet, csöndes és tiszta szobában ébredtem magamra,

De rég volt, barátom!... De rég volt!

Akkor már januárt írtak, 1915-ben. Nagy hó alatt szunnyadt a világ s Boroevics generális készülődni kezdett nagy kárpáti csatájára, hogy fölszabadítsa a reménytelen lengyel várat, amelyben százhuszezer katona megkezdte már az éhséggel való viaskodást. Nesztelen kis szobában feküdtem egyesegyedül s hol magamnál voltam, hol önkívületbe merültem vissza megint. Mert nehéz két sebbel tértem meg, miután kevésel reá megjött hadnagyi kinevezésem is. A tisztiruhám gallérján azonban egyelőre még a régi rangjelzésem maradt meg. Nem igen törődtem én akkor vele, hogy hadnagy avagy zászlós vagyok-e? Hiszen azt sem tudtam akkor, életben maradok-e egyáltalán?

Nyomorult sorsomról még csak nem is üzenhettem apáméknak. Úgy látszik azonban, akadtak bajtársak, akik táborilapon értesítették szüleimet, mi történt velem? S talán megírták ezek a bajtársak azt is, hogy valamelyik pesti vagy budai kórházban lehetek.

S így történt, amit el akarok mondani az alábbiakban.

A február havát leste már mindenki, odakint nagy hó alatt aludt a világ s magam alig tudtam még megmozdulni. Mert nehéz, igen nehéz volt a két sebem. A hadikórház legoldalt eső szobácskájában feküdtem: csend volt a világ. Csak elvéte nyitott be nesztelenül az ápolónővér, aztán kilibbent, époly nesztelenül. Az ablakon túl az alkonyat hideg színei kezdtek előkullogni. Később bejött hozzám az ápolónéni s mosolyogva szólt:

— Látogatója van hadnagy úrnak... Nagyon mesziről.

Pillantottam a szememmel, hogy beléphet. Közömbö-

sen pillantottam. Abban a hó alá merült világban körülbelül minden mindegy volt nekem.

S akkor rámnyitott az anyánk.

Mostohaanyám volt csak, de jószágos lélek maradt élete utolsó órájáig. Megállt mellettem, lehajolt, megcsókolt s utána szemét kezdte törölgetni. Szomorúan kérdezte:

— Hogy vagy, Sanyika?

Intettem a fejemmel, hogy megvagyok még... S nehéz suttogással mondtam:

— Nehezen vagyok... Hát Andrea mit csinál, anyám?

Anyám rejtett mosollyal mutatott az ágyam végébe. Odanéztem s elérzékenyedtem. Mert súlyos gyászában ott állt Andrea, akinél jobban senki nem szeretett a világon.

Barátom!

Ott állt Bandika, aztán, mielőtt mozdulni tudtam volna, felém indult. Felém indult lábujjhegyen, leborult reám óvatosan, összecsókkolt s elárasztott a könnyeivel. S a közben azt mondogatta forró szájjal, akár az eszelős:

— Sanyi, édes Sanyi... Most már nem eresztem el soha!

Megremegtem a szépségétől:

— Hogy kerül ide, Pintyőke?

Nyugodtan felelt:

— Édesanyám szívesen egyezett belé, mert a maga mamájával jöttem fel. De nem térek vissza mindjárt: együtt megyünk majd haza. Ketten...

— Miket beszél, Bandika? — ütötte fel fejét az anyám.

Bandika az anyámra vetette selyem szempilláit:

— Előbb nem akartam zaklatni vele kedves nénikét

s ezért csak most árulom el, hogy a főorvos úr beleegyezett mindenbe s ápolónővérkének vett föl Sanyi mellé... Csak Sanyi mellé, kedves nénike!

Anyámnak szigorúra keményedett az arca:

— S aludni hol fogsz, fiam?

A szoba sarkában, egymagasan az ágyam fejével, széles heverő nyúlt el. Odamutatott:

— Majd itt, a sarokban, pihenek le éjszakára... Ha pedig jobban lesz Sanyi, hazamegyek s magammal viszem őt is...

Anyám tűnődözve szólt:

— Majd elmondom az anyádnak. Nem tudom, mit szól hozzá?

Összelövdözött mellkassal, félig lázálmain közt is szerettem volna felujjongani elmondhatatlan örömben. De gyenge voltam még. Nagyon gyenge. Anyám különben visszautazott másnap estétájt, miután elmondta, hogy édesapám megfázott januárban, egyik útja alkalmával, az akkori kitört hózengésben s most fekszik odahaza. Azért nem is jöhetett hozzám. De mihelyt jobban lesz, nyomban indulni fog a betegágyamhoz.

És akkor megcsókolta Andréát is:

— Nagyon vigyázz magadra, fiam!

— Nagyon vigyázok, nénike...

Halkan, tiszta hangon mondta ezt.

Kettesben maradtunk tehát...

Pintyőke megtartotta mély gyászát, mindössze annyi változáson ment át, hogy fehér főkötővel cserélte föl finom kis kalapját s nyomban utána rendezkedni kezdett az apró szobában. Ahogy előkaparta a szekrényből tisztiblúzomat s meglátta rajta a zászlós csillagot, kedves szigorral nézett rám:

— De hisz maga hadnagy már!

— Ez igaz, Pintyőke...

S elmagyaráztam neki, hogy hadnagyi kinevezésem kevéssel azelőtt érkezett meg, hogy megsebesültem volna, azóta pedig tehetetlenül vergődöm... Intett, hogy ne beszéljek tovább, kis kezét forró homlokomra tette s kevéssel utána két aranycsillagot hozatott föl az egyik tisztiszolgával. Időközben jött a főorvos, megvizsgált, búcsúzóul Andrea fejére tette a kezét s így szólt jószívvel:

— Derék kis menyasszony...

Majd behozták kettőnk vacsoráját: közösben ettünk. Azaz hogy nekem akkor még Andrea segítgetett. Vacsoraidőtől lefekvésig volt még két óránk. Andrea az ágyam szélén ült megint s hadnagyi csillagomat varrogatta föl a blúzom nyakára. Mintha mélyen, igen mélyen lett volna elfoglalva valamivel. Darab ideig elnéztem nyugodt arcát s egyszer azt mondtam neki:

— Most pedig beszélje el szépen, mi történt azóta, otthon? De semmit se felejtson ki!

Reámemelte nehéz szempilláit:

— Semmit, Sanyika?

— Semmit, Pintyőke!

Nem kérte magát túlon túl, hanem mialatt három blúzom hat csillagának felvarrásával bíbelődött, nagyot sóhajtott:

— Hát akkor este, amikor olyan sokáig maradtam magánál s amikor maga hazáig kísért el és utoljára látuk egymást, akkor éjszaka mindent elmondtam az édesanyámnak...

— Mindent?

Andrea komolyan bölintott reá:

— Mindent, Sanyi...

Szinte kövéváltam. Megérezhette mozdulatomat, mert elhárító mozdulatot tett:

— Maradjon csak nyugodtan, Sanyi, nyomban megmondom, miért tettem ezt? Azért tettem, mert csak így érhettem el, hogy azontúl senki más ne próbáljon közeledni hozzám, egyedül maga...

S olyan komolyan beszélt a részletekről, hogyha van bennem erő akkor, legszívesebben a két karom közé kaptam volna ezt az ellenállhatatlan teremtetést...

— Hát aztán, Pintyőke?

— Aztán? — s kásafogaival egyet harapott a cérnán... — Aztán az történt, hogy édesapám hajnalig járkált fel és alá az ebédlőben, mialatt nagy füstöt fújt hosszúszerű pipájából, szegény anyám az ujjait tördelte kétségbeesésében...

— És maga, kedves?

Nem nézett föl a varrásból, úgy felelt:

— Ne nehezteljen meg reám, Sanyika, de azon a megbomlott éjszakán én úgy aludtam, mint a juhászbunda...

Megfenyegettem:

— Pintyőke, maga rosszkalkodni kezd megint!

Nem szólt semmit. Mosolya volt a felelet.

Attólfogva ha jött az este, félsötétben vetkezett le a szobámban s utána nekihelyezkedett éjszakai fekvőhelyének a heverőn, akár egy kis macska. Azt hiszem ma is, hogy igazság szerint senkitől sem kért komoly engedélyt a beköltözésre: egyszerűen lefoglalta magának a szobát. De ki tudott volna ellentállni a kérésének, ha rávette valakire egyszer selyem szempilláit!? A főorvos, aki férfikora delén élt, époly szerelmes volt beléje, mint a hadikórház valamennyi tisztje és önkéntese. Ha valami

tennivalója akadt kívül s a szobákon haladt át fehér főkötőjében, minden beteg tiszt és önkéntes tisztelettel és mosolyogva köszönt neki s nézett el sokáig elérhetetlen alakja után... Mindenkit meghatott, hogy épp a legsúlyosabb órákban tart ki oly hűséges szívvel a vőlegénye mellett és vigyáz reá remegő ragaszkodással. S oly kedvesen tudott visszabiccentgetni.

A második héten, mikor az ágyam mellett ülve varrogatta föl egyenruhám gombjait, s hosszabb ideje hajolt maga elé szótlankodva, felzavartam:

— Kérdeznék magától valamit, Pintyőke...

— Hát kérdezzen, Sanyi! — mondta, hangjában azaz a kis remegéssel, mely azóta is annyi nyughatatlanságot okozott nekem.

Megfogtam a kezét. Rámnézett, kissé zavaros szemmel. Az kérdeztem:

— Maga azt állította a multkor, hogy abból, ami ketünk között történt, semmit el nem hallgatott a mamája előtt...

Bólintott, hogy úgy van s aközben le nem vette rólam szerelmes tekintetét.

— Akkor történt, hogy mamája erőszakkal hurcolta el egyik rokonukhoz, a nagy hegyek világába s akkor történt, hogy hiába kerestem a cipőcskéje nyomát, mikor katonaruhában indultam el magukhoz, hogy búcsúzóul átkaroljam mégegyszer. De nem találtam többé s olyan szerencsétlennek éreztem magamat akkor, mint soha addigi életemben.

— Tudom — sóhajtott mélyről. — Mindent tudok, Sanyi, mert két hét múlva visszajöttünk. Belátta a mama, hogy nem tud megtörni úgysem...

— Egyáltalán mit mondott a mamája?

Kezét óvatosan kihúzta a kezemből s tovább bíbelődött az egyenruhám gombjaival. Csöndes volt már egészen:

— Mielőtt hazafelé indultunk volna el, négyszemközt vett elő: „Jól van, lányom, a Sanyi felesége leszel, mert most már úgysis csak az övé lehetsz!”

Barátom!

Ezeket a kórházi napokat soha-soha elfelejteni nem fogom. Mert ha el tudnám feledni őket egyszer, a hitványak-hitványa lennék. Aközben mintha tavaszodni próbált volna s aközben Boroevics generális megkezdte nagy felszabadító esatáját a reménytelen lengyel várért, hogy a Magas-Tátrától a máramarosi havasokig megzendült a világ. Ezer és ezer magyar menyasszony sírt fel a vőlegénye s ezer és ezer fiatal magyar menyecske sírt föl a férje után... Hiszen könnyű fölényesnek látszani ma, de akkor igen sokszor zokogtak fel a magyar menyecskék és leányok.

Ahogy telt-múlt volna az idő, egyre erősödtem, de talpraállni nem tudtam még. Andrea sűrűn írt azelőtt az édesanyjának s mamája rendesen válaszolgatott neki. Minden e világon érdekelte a kislányt, hogyha már anynyira meggondolatlan volt s mellettem maradt. Szinte könnyörgött neki az édesanyja, hogy csak most az egyszer vigyázzon magára s mihelyt jobban leszek, nyomban induljon haza! „Gondold meg leányom, hogy úgysis a Sanyi felesége leszel!”

Közeledett a húsvét, amikor — egy tavaszeli alkonyaton — azt mondtam neki:

— Pintyőke, egyről mind e napig nem beszélt nekem...

— Mi az, Sanyi? — vetette reám barnamély szemeit. Egyszerre körülfogott a régi bú:

— Mi történt odahaza, míg a távoli harctereken bolyongtam?

Nem felelt mindjárt: mintha emlékei tömegével tusakodott volna. S ahogy belefogott végül, a hangja suttozóra vált:

— Nagyon nehéz emlékezni arra a tavalyi őszre, Sanyi, Maga miatt kétségbeestem, igaz, hogy nagy volt a neheztelésem is, amiért nem jött utánam. Erre úgyis ki fogok térni még, csak jöjjön rendbe egészen...

Nem értettem, mire célozhat. Ő pedig beszélt tovább:

— Hányszor álltam ki házunk megé, a kertünk végébe és míg szél kezdett ereszkedni a nagy hegyek felől, melyeken túl maga fagyoskodott valahol, sírni kezdtem a tehetetlenségtől. Kevéssel utána újból sírtam: elhúnyt a maga húgocskája, akit úgy szerettem. Koszorút vittünk a koporsójára s a temetőig kísértük ki ketten: édesanyám meg én.

— Szegényke, — suttoztam magamban.

Pintyőke meghajtott fejjel, kissé megbomlott kontyocskával beszélt és amint beszélt, hangja mind-hal-kabra vált:

— Alig hat héttel reá megint sírni kezdtünk: az édesapám hagyott itt bennünket. Reágondolni sem jó, mennyi-mindent vitt el tőlünk az egyetlen ősz...

Megakadt. Magam hallgattam.

Kint alkonyodott erősen, bent mély csönd neszelgett. Mintha ketten éltünk volna csak az egész világból. Egyszer arra figyeltem föl, hogy dalocskát dúdolgat magában. Valami soha nem hallott szöveget s valami soha nem képzelt fájdalmú dallamot. Megremegtem az ágyban s figyeltem-figyeltem egyre. Már össze tudtam rakni a négy gazdátlan sort.

Így hangzott:

*Egyszer voltam egy legényé,
Háborúba vitt szegényé.
Messzire ment, itthagott rég...
Én Istenem, látom-e még?*

Összeszorult a szívem. S megsajnáltam. De nagyon. Ahogy abbahagyta volna egyszer és még úgy maradt utána eltűnődött fejjel, azt kérdeztem:

— Hol tanulta ezt, Pintyőke?

— Magam esináltam, — mondta alig-hallhatóan.

— Szövegét is, dallamát is.

Álla alá nyúltam a tenyeremmel:

— Pintyőke, nézzen föl!

Nem mozdult.

— Pintyőke, nézzen rám!

Felémelte akkor azt a drága fejét: hangtalanul hulltak a könnyei.

A keze után nyúltam. S csaknem könyörögtem neki:

— Kiről szól az a dalocska, kedves?

— Egy huszárról...

Nem bírta tovább: felzokogott hangosan. És míg zokogott s sebesen hulltak a könnyei, nem tudtam lecsillapítani. Nem tudtam.

VII.

Aztán mintha megennyhült volna nehezen. Azalatt egyre símogattam a haját, később magamhoz vontam s megcsókoltam az arcát, a szemét. Egyszer föllélekzett:

— Most már nyugodt vagyok.

Részvétellel pillantottam rá:

— Dehát mi van magával, Pintyőke? Mert most az egyszer igazán nem én ríkattam meg.

— De maga az oka mindennek, Sanyi... Meg az a tavalyi ős...

— Sehogysem értem, Pintyőke—mondtam igaz szóval. Beszélni kezdett ekkor Andrea. Így kezdte:

— Késő ős volt már, novemberi felhők úsztak feletünk. Kishúga, ez az ártatlanság, meghalt, utána elment az édesapám is. Mély gyászban járt mindkét család: nem találtam a helyemet sehol. A hareterekről özönlöttek, mindig özönlöttek a sebesült-vonatok, gyász ült minden harmadik család fölött: magam úgy jártam-keltem, oly nyughatatlanul, mint a bolygófény. Magáról annyit hallottam mindössze, hogy a lengyel mezőkön didereg valahol a szélben... Sokat sírtam akkor. Szélben zúgott a határ, házuk megett kétségbeesve nyögött a fenyves s mintha a régi lelkét kereste volna minden ember. Zavaros volt a Labore s habot hányt a szélben. Ekkor csináltam azt az árva dalocskát...

Újjongva gyönyörködtem benne:

— S hogy csinálta, kedves?

— Magam sem tudom — és zsebkendőjével kezdte törölgetni az arcoeskáját. — Valahogy magától jött minden...

Föl-fölszipogott s tovább beszélt:

— Eszembe jutott egy héten valami, tettem hozzá, kihagytam belőle, simítottam rajta, ugyanakkor dúdolgatni kezdtem a dallamát is, mely a végtelenből jött felém. Négy-öt nap alatt készen voltam vele... Akkoriban történt, hogy — nagy hallgatás után — táborilapot kaptam magától. Nyomban válaszoltam a dalocska negyedik sorával: „Én Istenem, látom-e még?“

Magamban mondtam utána:

„Én Istenem, látom-e még?“

Hallgattunk-hallgattunk aztán. Később megmozdultam:

— Hanem tudja-e, Pintyőke, hogy egészen helyes a dalocskája. A verse is, nótája is. Maga alapjában ennivaló kis költőzseni! . . .

— Igazán, Sanyi? — és míg elnyílt a szeme, haja tövéig pirult. — Köszönöm ezt magának!

Magamhoz vontam a kezét, megcsókoltam:

— Most pedig arra kérem, kedves, meséljen valamit az otthoniakról! Mit csinál Sztruhala bácsi?

— Ki az? — kérdezte tanácstalanul.

— Pedig jól ismeri maga is. Az a lelkes iparosmester, aki állandóan azon epesztette magát, hogy miután Kosuth Lajos meghalt Turinban, egymagában maradt a nagy hazafiak sorából . . .

Bandikának felesillant a szeme:

— Emlékszem már. Fia és unokaöccse van oda a háborúban, hát csöndes emberré vált nagyon. A járásmódja is eltogyakosodott kissé.

Közelebb húzta hozzám a székét:

— Általában mindenki halkbeszédű emberré vedlett át mára. A fiatalok azért szoronganak, mert tudják, hogyha tovább tart az emberirtás, előbb-utóbb viszik őket is. Az öregek pedig a miatt hajtják le a fejüket sűrűn, mert őket is meghatják a fiatalok szenvedései. Észrevétlenül változik minden a városkában és környékén: kopotak és porosodnak a boltok címtáblái, avagy új felírások kerülnek a régié helyébe . . . Ugar lesz a tarlóból, szántás az ugarból. Csak a hegyek körvonalai maradtak meg változatlanul . . .

Megakasztottam:

— Azért van ez, Pintyőke, mert az emberek születnek, szenvednek és elenyésznek, tehát váltakoznak. De a Természet örök!

Így beszélgettünk egymással minden délután, kifoghatatlanul. Andrea földig gyászban, fehér főkötőben olyan szép volt, hogy nem lehet azt elmondani. A lábba-dozó tiszték közül egyik-másik — az ő engedelmével — be-bejött hozzám olykor a dolgok s általában a háborús helyzet megvitatása végett. Ez volt az ürügy. Tisztában voltam vele azonban, hogy az igazi ok sokkal komolyabb: valamennyi tiszt és önkéntes halálosan szerelmes volt Pintyőkébe.

Akkorára megjött a május is. Minden pompájában kibontakozott a tavasz.

Akkorára magam is jobban lettem s fel-felültem az ágyamban. Különösen ha Andrea magamra hagyott néhány pillanatra a szobában. Olyankor azonban, ha visszalibbent, ijedten fektetett vissza:

— Az Istenért, mit tett már megint?

Anyáskodva vigyázott reám, de még jobban vigyázott magára. Emlékszem egy éjszakára, amelynek pusztá emléke ma is meghat.

Egy óra lehetett éjfélután, nesztelen az egész világ, amikor — valami érthetetlen okból — fölébredtem. Éjjeli szekrénykémen fátyollal letakarva pislogott a villanylámpa. Pintyőke édesen szendergett, összekuporodva a heverőn... Rajta nyári takaró. Elnéztem hosszan kedves arcát, szerelmes szempilláit s ekkor először hatott meg igazán, mennyire ragaszkodik hozzám ez a fiatal teremtés... Ugyanakkor lejjebbesúszott a tekintetem s meg-

remegtem... Mert forró fejvel vettem észre, hogy egyik karesú bokája kívül van a takarón...

Istenem!... Istenem!

Megsajnáltam, Bizonyára nem érezte meg a takarón kívüli levegőt, annyira fáradt lehetett. Nesztelenül lekúsztam az ágyamról, hozzáléptem lábujjhegyen s betakargattam óvatos gonddal. Mintha saját kishúgom lett volna.

Abban a pillanatban megriadt, felült a heverőn, szét nézett a tompa világítású szobában s két karját védelműl tárta maga elé:

— Nem szabad... hozzámnyúlni...

Suttogva, esdeklő hangon mondta. Suttogva próbáltam megnyugtatni magam is:

— Csak betakargatom... kedves...

Csak ekkor eszmélt magára. Illetve rájött, hogy magam állok a kerevet végében. Nem volt szégyenlős többé! Lekapta magáról a takarót, felugrott a heverőről és akkor úgy, egy szál ingecskében, belémkarolt és az ágyig vezetett vissza. Fojtott hangon dorgált aközben:

— Hát így gondol magára?

Lefektetett, betakargatott (úgy talpigérő ingecskében!) s akkor rámomolt s azt suttogta a fülembe:

— Köszönöm, hogy ennyire törődik velem...

Majd hozzátette, alig hallhatóan:

— Egyszer voltam egy legényé... De csak egyszer! Várjon keveset, Sanyi, míg a hitvese leszek...

Megértettem az aggodalmát szegénykének.

Akkor már nyár volt s magasan feszült ki a forró égbolt. Szembántó fényben villogott minden: házak, kertek, utcák és terek.

Egy ilyen júniusvégi délutánon esett meg, hogy esunyán összekaptunk. Mentségem marad örökre, hogy lefoj-

tott idegességében ő kezdte az egészet. Ott is hagyott még azon a napon.

Barátom!

Közel húsz esztendeje mindennek s közel húsz esztendeje nem láttam a legszebb laborerévi leányt. S ezentúl aligha fogom látni.

A közben melegedtek a napok s én egész délutánokat üldögéltem át a kórház parkjában, ha nem esett volna. Nyugágyban pihentem az iharfák alatt s Andrea mindig az oldalamon. Úgy maradtunk rendszerint, hogy kezemet a kezefején pihentettem s a közben elnéztem arcocskáját...

Talán így volt a legszebb!

S mosolyogva hagyta a kezét. Egyéb nem is történt kettőnk között.

Hanem arra az időre, ahogy közeledett volna a kánikula is, egyre nyugtalanabbá vált az Andrea édesanyja. Írta, egyre írta sürgető leveleit s kérdezte, egyre kérdezte, mikor leszek jól magam is, hogy lekísérjem őt és hogy feleségül vegyem jegyző s pap előtt?

Hanem magam nem mentem le többé Laborcrévre!

Azóta, hogy észrevétlenül jobban lettem, sőt egy cigarettát is elszívhattam ebédre, megfigyeltem, hogy a szemében különös fény villant meg, mindsűrűbben. E fényvillanás rövidesen nyugtalanítani kezdett, mert nem tudtam szabadulni az érzéstől, hogy valamire készül a kislány.

Egyszer aztán be is következett kettőnk között a leszámolás!

Egy júliusi alkony felé, mikor a parkban pihent a legtöbb beteg s kihaltak tetszett az egész épület, ketten hallgattunk a szobában, egy-egy szót váltva néha. Szerelmes hangulatban üldögéltünk egymás mellett, amikor így

szóltam, mintha csak gondolataimat folytattam volna fennhangon:

— Jövő héten hatheti szabadságot kérek, hazakísérem magát, Pintyőke s nyomban feleségül veszem...

Ámde ugyanakkor nagy nyugtalanságot éreztem. Mert Andrea szemében ugyanaz a különös és bujdosó fény villant el s ugyanakkor feltartotta a mutatójját:

— Előbb azonban valami mondanivalóm lesz, Sanyi. Tavaly nyárvége óta készülök reá, amikor ez a nyavalyás háború kezdődött...

— Hadd hallom, Andrea! — adtam a közömböset.

Összeráncolta fehér homlokát s egyszerre szigorúra változott a szeme:

— Egyszer már el kell mondanom magának, hogy amikor édesanyám a nagy hegyek közé vitt el, maga oly férfiatlanul viselkedett, hogy hetekig sírtam e miatt...

— De Pintyőke!

Intett, hogy hallgassak:

— Magának akkor utánam kellett volna jönnie s elhurcolnia az anyámtól! Magának meg kellett volna mutatnia, igenis, hogy elsőb vagyok magának mindenféle Hadúrnál és minden zászlójánál!

— Pintyőke, de hiszen akkor főbelöttek volna!

Erre csattant csak:

— Nem lötték volna főbe, mert eldugtam volna a nagy hegyek között!

Könyörögni kezdtem neki:

— De Pintyőke, hisz félrebeszél, az Istenért! Hiszen ha akkor maga után megyek, amikor nem is sejtettem, hová hurcolták el s amikor kétségbeesve hittem, hogy soha többé nem fogom látni, — éppen akkor lettem volna férfiatlan, ha nem teljesítem a király parancsát! Min-

denki azt mondta volna, hogy egy kis szoknya alá bujtam!...

Erre kiáltott csak fájdalmasan: kedves arca eltorzult, keskeny keze ökölbe szorult s amikor legszentebb kötelességemre hivatkoztam, szememre lökte, hogy gyávább vagyok, mint ahogy őt szeretem...

Hanem ez a konok makaesség, mely minden asszonyban és leányban megvan, annyira kihozott a sodromból, hogy rákiáltottam:

— Hallgasson már, tacsó!

Dehogy hallgatott el! Egyszerre felzokogott, két kezével odakapott a két kis melléhez s rámcattant:

— Hát ezt érdemlem én magától? Na, várjon csak! S kifutott a szobából.

Hiszen ha sejtettem volna akkor, hogy utoljára látom, rimánkodva mentem volna utána, hogy visszahozzam egyszer még! De nem sejtettem semmit s ezért nem mentem utána, a helyett hanyatterültem az ágyon. Eljött a vacsoraidő is: nem mutatkozott. Hanem jött a főorvos, akivel igen összebarátkoztam akkorára. Bejött s meglepetve kérdezte:

— Hát önök közt mi történt, hadnagy úr?

— Miért, főorvos úr?

Kedvetlenül mosolygott fel:

— Azért, mert a kis menyasszonya elment.

— Elment? — s kerekre nyílt a szemem. — Hová ment?

— Hová? Hát haza! Egyedül éntőlem búcsúzott el s kétségbeesve kért, hogy vacsoraideig ezt magának se áruljam el. Megígértem, nem szóltam.

Tehetetlenül nyúltam el az ágyban: minden nő ily észbontóan csacsi... Olyan indulat rázott össze abban a

gondolatban, hogy föltétlenül megvertem volna, ha elkap-
hattam volna a kiskontyát. De utána legyintettem:

— Taeskó, hát taeskó!

S eszemágában sem volt sietni utána. Csak azért sem!

Mindössze annyit tettem, hogy egyik bőröndkéjét, melyet visszahagyott a sietésben, postára adattam föl: az egyik kórházi alkalmazott vitte a postára. De mégsem mentem utána!

Igaz, hogy akkor nem is mehettem még...

Barátom!

Tizenkilenc esztendeje mult ennek a haszontalan jelenetnek, amelyet most beszéltem el neked. De ha tehetném, visszafordítanám azt az időt és ha úgy zokogna fel az ágyamnál mégegyszer, leborulnék a lába elé, átkarolnám a két karsú bokáját s megcsókolnám a cipőcskéjét.

Akkor azonban fiatal voltam s Pintyőke még gyerekebb nálam. Ez a magyarázata, hogy azóta sem láttam. Eltűnt előlem, mint a hajnali álom.

Hanem mégis... Három-négy hét múlva úgy rémlett, mintha közeledni kezdene felém. Mert három-négy hét múlva csaknem egyidőben írt apám is, anyám is. Szerető hangon kértek, hogy mihelyt szabadságot adnak, menjek haza. Hiszem ma is, hogy ez a két levél az Andrea közbelépésére íródott.

Hát csak azért sem mentem haza! Sőt nem is választottam a szüleimnek... Hadd tudja meg az a leány, hogy most az egyszer meg fogom törni!

Régen volt... Igen régen...

Kórházi időm letelt végül, mire a Balaton mellé utalt át a főorvos s ősz lett, mire bevonultam ezredem pótkeretéhez. Útközben voltak gyenge pillanataim, amikor ki akartam szállni a fülkéből, hogy az elágazóvonalon mégis

csak hazamegyek s megbékítem azt a kislányt, az egyetlen, akinél jobban ma sem szeretek senkit ezen a földön, amikor teljesen egyedül maradtam.

De nem! Ez egyszer kemény akartam maradni!

Késő ősz lett aztán.

Akkorára a volhíniai mezőkön táboroztam újra és míg felettem felhők zúgtak a szélben, magános pillanataimban gyakran kezdtem dúdolgatni az ő dalocskáját:

*Egyszer voltam egy legényé,
Háborúba vitt szegényé,
Messzire ment, itt hagyott rég...
Én Istenem, látom-e még?*

De mégsem írtam neki.

Napok jöttek, napok mentek, ezeket hónapok és esztendőök követték s én ottragadtam végleg az orosz fronton. S a szembenállt orosz harevonalon különös események mentek végbe az idők folyamán: a muszka legények lerakván a puskát (szó szerint véve: a földre helyezték le), kezdtek hazafelé szállingózni. Béke lett aztán úgy ahogy, köztársasággá fajult el a cár birodalma, majd felütötte fejét az Antikrisztus világa odaát s hírét vettük egyszer, hogy Jekaterinburgban henteslegények halombaölték a Minden Oroszok Urát, hitvesét, beteges kisfiát s ártatlan négy leányát...

Mi Odesszához közel táboroztunk akkor. Mert addig nyomult előre a hadosztály.

Így értük el az 1918-ik esztendő őszét.

Akkorára elfelejtettem Pintyőke dalocskáját: akkorára halkulni kezdtek előttem kedves arcának körvonalai is. Először haraggal voltam eltelve iránta, ez a harag

később szelíd megbocsátásba ment át. S ebbe az időbe esett, hogy hadosztályunkban összevetődtem egy gyalogsági főhadnaggal, aki szegről-végről ismerősöm lett volna, hisz a régi városkába való volt ő is. Laborerévre.

Megható ölelkezés volt az a vad messzeségben, ezer kilométernél is távolabb hareoló hazánktól:

— Hogy vagy, testvér?

— Haza kéne menni, testvér!

Csodálatos ősz fénylett egész Ukránia felett. Ibolyalék mennybolt mosolygott le reánk, alacsonyán húztak el a pókhálók, akárcsak odahaza ilyenkor. A házak falai messzire látszottak fehéren és színekben csattogva, egy úrikertecske filegóriájában kezdtünk borozgatni ketten s nagynéha messzi kakas-szó jött felénk. Mint odahaza is ilyenkor, búcsúzó őszidőben.

Miután kiörvendeztük volna mgunkat kölesönösen, azt kérdeztem a bajtársamtól, némi tartózkodással:

— Testvér! Ismered-é Both Andrea úrlányt Laboreréven?

Főhadnagybajtársamnak felesillant a szeme:

— Hogy ismerem-e? Én Istenem, ki ne ismerné a legszebb leányt? Különben bocsánat... hisz a menyasszonyod, úgy tudom... Mikor jártál odahaza?

Nagy sóhaj szakadt föl belőlem:

— A háború kitörésekor, aminek néhány esztendeje mostan... Beszélj róla valamit! Hogy van szegényke?

És míg körülöttünk ömlött a bágyadt októberi napfény és mi koccintottunk volna egyet, a régi bajtárs belefogott:

— Találkoztam is az aranyossal, de rólad szót sem ejtett. Úgy vettem észre, igen visszavonultan él az édesanyjával.

Sok-mindent tudtam meg rövidesen!

Megtudtam, hogy Andrea édesanyja rég eladta a régi házat meg körülötte a gyümölcsöst s a városka legódonabb részében, hol a sétány van, annak oldalában a katolikus templomka romladozik a kőszentekkel, megvette azt a sárga kőházat, mely előtt annyiszor tünődöztem el szokatlan gondolatok között. Széles tornáca van a háznak s magas palánkkal szegett kert fogja közre. Nyaranta napraforgók fejei világítanak sárga színben a kert széle-hosszán s kevéssel utána, ha magurai szelek kezdenek dudálni a mezők felett, hátsó részében meg-megrezdül a kukoricás, hogy e kert pusztá emlékére fájni kezd a szív. Különösen ha nagy messzeségből gondol vissza reá. Hallgattam-hallgattam bajtársam szavait s igen sokára azt kérdeztem tőle:

— S mit csinál Andrea?

A főhadnagy elesudálkozva pillantott reám:

— Mondom: igen visszavonultan élnek. Andrea a sétány gesztenyefái alatt szokott sétálgatni egyesegyedül, mint egy árva. De hogy te mindezt nem tudod, pajtás?

Nem szóltam semmit. Különben nem sokáig maradtunk ezután Ukrániában.

Mert egy csatakos novemberi napon, amikor mély csend ült a bánkódó határban, távirat érkezett, hogy a középeurópai államokban felfordult minden s a katonák puska nélkül, éhesen özönlenek hazafelé, amire felkészülődött a mi hadosztályunk is Odessza körül s puskástul, gépfegyverestül, kardostul s lovaival és az ágyúival megindult a kárpáti hágók irányába.

Ez persze nem ment egész simán!

Mert egyes helyeken keményen szálltak szembe velünk orosz, lengyel és ukrán alakulatok, olyankor mi is csata-

rendbe szedelőzködtünk s abban a szempillantásban zúgni kezdtek az ágyúink. Az ellenség szaladt persze esze nélkül. Akadt napszak, amikor két csatát is végigverekedtünk egymás után. Hideg november volt s összeremegtünk, amikor végül egy reggel feltűntek előttünk messziről a Kárpátok.

Barátom!

Tizenhat esztendeje mindennek... Hogy fut az idő, én Teremtőm!

Azóta, hogy vékonyhasú lovainkon megindultunk a délorsz sikság ellen, egyszer sem voltam Laboreréven. Hogy mint történhetett mindez, magam tudom legkevésbé.

Pesten szereltem le végleg s itt is ragadtam. Először irodát kezdtem, mikor azonban — néhány évvel utána — egyetlen télen meghalt apám-anyám s megkaptam az örökséget, fölhagytam mindennel, visszavonultam, méléző természetű emberré váltam. Csinos lakásom van Budán, a Városmajor-utcában. Igen ragaszkodom ehhez az utcához, mert vannak részei és fordulói, melyek a régi városkára emlékeztetnek.

Hanem Laboreréven azóta sem jártam s Andreát sem láttam. Hogy mért?

Magam sem tudom, barátom...

Véletlen lehetett, mint ahogy véletlenek sorozata földi életünkben minden. Maga az élet is. Miután az emlékeknek éltem, féltem a valóságban szembemenni ez emlékek színhelyeivel. Azonkívül az az érzés nyugtalanított örökösen, hogy Andrea elhagyatott. Ebben a nyugtalanságomban része lehetett annak a tudatnak is, hogy el sem búcsúztam tőle annakidején. Egyet nem tudtam csak bi-

zonyosan: leánynak maradt-e mindmáig, avagy férjhezment azóta valakihez? Valami derék, komoly és becsületes emberhez... 1918 ősze óta kevés emberrel tartottam barátságot. Minek? Véletlenül összebotlottunk egyszer s azóta is találkoztunk többször valamelyik budai kurta-kocsmában, a nélkül azonban, hogy egyszer is szóbakerült volna a régi városka avagy Andrea neve. Csak legutóbbi találkozásunk estjén jöttem rá riadt meglepetéssel, hogy közeli rokonod a kis Pintyőke.

Azóta kiújult régi nyughatatlanságom.

De befejezem ezt a kissé kinyúlt leveletem, melyre nézve ígéretet tettem neked. S megígértem akkor, hogy el is juttatom hozzád.

És én mégsem küldöm el hozzád ezt a leveletem. Sem most, sem más alkalommal. Soha e földi életben!

Megmondom, miért?

Írásközben némileg részletesebben találtam beleereszkedni a valóságba s talán többet is árultam el neked a részletekből, mint — leánnyal szemben — illenék hasonló esetekben. Napok óta különben egyre nő a nyughatatlanságom, mivel nem tudok szabadulni egy régi kislány kísértő alakjától.

Ég veled, testvér!

Napokkal ezelőtt eszembe jutott az ő dalocskája s mindsűrűbben kapom rajta magamat, hogy dudolgotom a visszajáró emlékü sorokat:

Messzire ment, itt hagyott rég...

Én Istenem, látom-e még?

VIII.

Látom-e még?

Ahogy idáig értem a levélben, szerettem volna utána tenni: „Isten veled, barátom!“ Mert akkor már éreztem, hogy soha e levelet elküldeni nem fogom. Elsősorban nem Andrea unokabátyjának.

Lueskos október volt már s a felhő egyre vonult még. Északkelet felé, szegény szülőföldem felé.

Megismétlem: mialatt e levelemet írogattam az én Both Géza barátomhoz, fokozódó nyughatatlanság vett erőt rajtam. Ahogy pedig pontot tettem volna a végébe, szinte felkiáltottam az izgatottságtól. Soha e régi emléket nem éltem át élesebben, mint írásközben: újból a karjaim közt hevert Andrea, megint a közelében lehettem, összekaptam vele, másnap kibékültünk, ismét ott voltam a kórházban, mialatt Pintyőke magafeledten dudolgatja dalocskáját:

*Egyszer voltam egy legényé,
Háborúba vitt szegényé,
Messzire ment, itt hagyott rég...
Én Istenem, látom-e még?*

S keserű szemrehányást tettem magamnak, amiért úgy el tudtam hagyni szegénykét. Hiszen amikor azt követelte, hogy megbújjván a háború elől, menjek utána, vagy amikor kiröppenvén a kórházból, azt leste megint: követni fogom-e a cipője nyomát? Mindkét esetben mély hallgatás volt részemről a válasz.

Tudtam már, mi a teendőm!

Mihelyt tehetem, hazafelé indulok el, annyi időre

csak, hogy meglássam egyszer még a régi helyeket és hogy szembenézzek halhatatlan emlékeimmal. Hittem, lesz lelki-erőm hozzá. S találkozom Andreával is talán... Lehet, hogy ölembe kapom fel s úgy hozom magammal...

Attól a pillanattól számítva nem maradt maradásom!

Egykettőre megszereztem az útlevelet, megszereztem a vízumot, akkor — egy pénteki hajnalon — taxiba vág-
tam magamat s kissé zakatoló szívvel a Keleti-pálya-
udvarra hajtottam ki. Volt időm töprengeni a hosszú úton.
De mindig csak arra a megállapításra jöttem ki, hogy hit-
ványul viselkedtem, amikor képzelt sértődésemben úgy
összetéptem az életét annak a feledhetetlen leánynak. Dél-
tájt új vonatra szálltam át Újhelynél s odaát formális
udvariassággal fogadtak az új hatóságok. Utitáskámba
alig néztek bele s engedtek tovább:

— Tessék, kérem!

S akkor zúgni kezdett velem a vonat megint. Az
északi hegyek világának.

És amint közeledtek volna a nagy hegyek vonalai,
éreztem, hogy fokozódó gyöngeség övez körül... Én
Istenem!... Én Istenem!

Ezt a két szót motyogtam magam elé szakadatlanul.

Ósz volt!

Rozsdaszínű a határ s hűvös szél hárfázott a síkság
felett, amelyre szünet nélkül integettek fejükkal a jegenye-
fák. Annyira elérzékenyedtem, hogy alig emlékszem vala-
mire. Úgy rémlik mégis, mintha egyszer, de pillanatra
csak, az upori állomáson álltunk volna meg.

Délután lett, amire leszálltam. Hanem sok-sok meg-
lepetés várt.

A régi városka és a kissé kijebbeső állomás között
új negyed épült. Poggyászomat az állomási irodában

hagytam vissza s akkor gyalogszerrel vágtam neki a régi-régi park felé vezető hosszú és egyenes utcának. Itt-ott mintha egy régenlátott arc bukkant volna föl előttem, anélkül, hogy bicecentett volna felém. De mintha emlékeztek volna reám félvillanásra. Úgy surrantam el mellettük a gyalogjárón, mint a messziről érkezett száműzött. Nem akartam, hogy megállítson és megzavarjon bárki is. Senkitől meg nem zaklatva akartam maradni ezen az alkonyaton.

De útközben letértem mégis!

A városka házai alá lapulva, jobbkézről kellett meghúzódnia a temetőkertnek...

Arrafelé indultam el.

Arrafelé indultam el és sorra fölkerestem halottaim sírjait. Összekulesoltam az ujjaimat, csöndes imáttal másvilági nyugalomukért s bocsánatot kértem tőlük, hogy utolsó pillanataikban nem lehettem ott a halottaságyuk mellett.

S nekiindultam megint. A katolikus kistemplom irányának.

Észrevétlen igyekeztem továbbjutni, itt-ott mintha felmosolygott volna reám egy bátortalan arc, de réveteg bánat volt az a tekintet. És aközben alkonyati színek kezdtek elősettegni.

Késő ős volt!

Hideg szél ereszkedett a hegyek felől, eső szemerkélt s hűvös színe volt mindennek. Azalatt pedig gyalogszerrel botorkáltam egyenest a sétány irányának, amelyet húsz esztendeje nem láttam. Hevesen zakatolt fel a szívem és mintha félni kezdtem volna. Akkor nem tudtam még, hogy soha-soha nem szabad szembemenni az emlékeinkkel!

S egyszer csak ott álltam a templomka bejáratánál.

Álltam egy nedves kőlapon s szünetlenül azt ismételve magam elé:

— Én Uram, könyörülj rajtam!... Én Uram, könyörülj rajtam!

Széttekintettem a régi és végleg elhagyott téren...

Állt még az örökzölddel befuttatott templomka s körötte, az elkerített részben, oly különös és bánatos mosollyal a szétdöntött kőszentek, hogy beleborzongtam. Áztak az őszi esőben és mosolyogtak. Láttam a sárga kőházat, melyben Bandikának kellett laknia kolostori magányban. De senki-senki nem jött ki a kapun... A sétány két szélén csupasz gallyakkal áztak a gesztenyefák. Egyszerre éles szélroham húzott át a templomka felett s vad zúgásba fogott tőle a park... Ugyanakkor abból az irányból, merre az egykori házunknak kellett lennie, mintha mély sóhajra zendült volna meg a fenyves. Mintha meghalt őseim lelkei nyögtek volna fel abban a sóhajban.

Éreztem, hogy remegni kezdtek a térdeim s ebben a nyomorult állapotomban, mintegy védekezésül, egyre azt dadogtam:

— Istenem, ments meg!... Istenem, ments meg!

Hullt az eső, itt-ott peregni kezdtek a még megmaradt levelek s szállt-szállt fölém az alkony.

És akkor következett rám a legszörnyűbb pillanat!

A sétálynak amaz elhagyatott végében ugyanis, honnét a mi házunk felé fordult az út, mintha egy nő állt volna. Állt a nő magányosan, szeme fölé ernyőzött kis tenyérrel, makacsul fölszegett szép fejével s nézett-nézett régi házunk irányába. Mintha várt volna valakit onnan-felől.

Nagy nyughatatlanságban kiáltottam fel a sívító szélben:

— Pintyőke!

Az a takaros teremtés mintha megfordult volna erre s felémtárván két gyöngye karját, mintha ezt kiáltotta volna szívszakadtan:

— Sanyi! Sanyi!... Ne hagyjon itt!

...Menekülni kezdtem a templomka mellől.

Aligha tudnám elmondani, mint vetődtem vissza, hazáig. Megérkeztem álmosan és gyűrötten. Három napig nem mozdultam ki a szobámból.

Nem mozdultam a lakásomról, ahelyett akarat nélkül, tehetetlenül feküdtem a heverőn. Feküdtem s a szemrehányások özönével árasztottam el magamat. Mert most már méginkább hittem, hogy Andrea hazavár. Ez a gondolat megrendítet s beláttam, hogy hitvány ember voltam, amikor annyira magára hagytam az egykori kislányt. És hitem lett mindmélyebben, hogy észrevett akkor a kistemplom előtt, hogy kiáltott utánam és hogy a két karját tárta ki felém. Bizonyos, hogy jelt fog adni magáról néhány napon belül.

Hát nem egészen úgy lett!

Harmadnap délután (fűtöttek már a lakásban) egy növendék-kislány csengetett az előszoba csengőjén. A szakácsnő beengedte hozzám. Mintha ismerősnek tűnt volna fel. Megsimogattam az állát:

— Ki vagy, fiam?

Betanulva válaszolt:

— A Both Géza festőművész úr takarítónőjének vagyok a leánya. Ezt a levelet hoztam.

Valami pénzt adtam a kislánynak, Megköszönte s kifelé indult. Magam pedig átfutottam a rövid levélkén. Ez volt benne:

„Kedves Sanyi!

Ha időd engedi, gyere át hozzám! Mulaszthatatlan mondanivalóm lenne a számodra. Vár és ölel vénülő kegyerespajtásod: Both Géza.“

Fölvettem a kabátomat s mentem.

Magam a Városmajor-utcában lakom, barátom a Kék-golyó-utcában. Néhány percen belül benyitottam hozzá, egyenest a műterembe. Jóleső meleg fogadott. Barátom fel- és alájárkált a tágas teremben s ahogy rányitottam volna, megállt, szétvetett lábbal, biccentett felém. Kezet fogtunk s akkor annyit kérdett, fanyar mosollyal:

— Megírtad-e a nekem szóló levelet?

— Megírtam, — feleltem nyugtalanul — de nem fogom átadni soha!

— S ugyan miért? — és felmosolygott újból.

Szívemből feleltem:

— Azért, mert van benne két-három olyan rész, amelyről még neked sem szabad tudomást szerezned...

Barátom (kevés szünet után) vállamra engedte a tenyerét:

— Most már fölösleges ideadnod azt a levelet, mivel úgyis tudok mindent...

— Mindent? — s furcsán éreztem magamat.

Igen komolyan mondta:

— Mindent, ami kettőtök között történt. Andrea maga beszélte el.

— Hát itt van? — kiáltottam magamon kívül.

Barátom hosszan bólogatott:

— Ma reggel jött meg. Várj csak, mindjárt behívom.

Embertelen érzések közt álltam a terem közepén. Néhány nehéz szünet után megnyílt keveset az oldalajtó

s feltűnt benne az ő karesú alakja. De mintha két alig észrevehető, szomorú vonal árnyéka játszott volna a csöpp szája szegletében. Hanem így szebb volt még, mint akkor...

Megszólaltam most, nagy megindultsággal:

— Pintyőke...

— Sanyi, — suttogta félénk mosollyal s felémjött.

Felém tartott nesztelenül, álomszerű lépéssel. Megállt előttem, aztán feledhetetlenül annyit mondott:

— Láttam, mikor odahaza járt s kiáltottam maga után...

— Az emlékeim helye elől szöktem meg, Pintyőke...

Átkaroltam, visszaölelt. Megesóköltam, visszacsókölt. S akkor könnyekre fakadt.

Géza barátom oldalt állt s egykedvűen szívta fapipáját. De látszatra csupán. Mert a valóságban elérékenyedt ő is.

És míg ölemre hajtott kontyocskával sírdogált a régi kislány, szeretettel simogattam a haját:

— Én vagyok a hibás mindenben, kedves.

Azért sem hagyta magát! Konokul ismételtette:

— Én vagyok a hibás, Sanyi... Én vagyok...

... Ennek hat hete éppen. Azóta rég hitvesem lett Pintyőke, azóta idegen országokat kóboroltunk be kartkarbaöltve, szerelmes szemmel.

November legvége van. Alkonyatra áll. S odafent megy a felhő, de most már megnyugodtam. Hisz mellettem van Pintyőke fáradhatatlanul.

Régi lakásomon telepedtünk meg véglegesen: épp megfelel kettőnknek. Pintyőke ügyvédjétől tegnapelőtt jött meg az értesítés, hogy sikerült eladnia a régi házat meg a kertet.

Dohog a tűz a kályhában s régi emlékek rajzanak körül... De jó így, kettesben! Kettesben mindig: nem törődni a világgal... Mert mára példátlanul gonosz lett mindenki.

A kisebbik szoba heverőjén fekszem, a sarokrészben. Fekszem a heverőn, Andrea az íróasztalomnál ül s rendezgeti az asztalt. Hosszú idő óta valami dalocskát dudolgat. Hallgatom:

*Üzenem, üzenem az őszi felhővel,
Nincs már lovam nekem, a dolmányom széjjel...*

Meghat a kis bujdosódal. Azt kérdezem:

— Tovább is van, Pintyőke?

— Tovább is van, Sanyi — s felsóhajt.

S halkán folytatja:

*Az a régi kislány sírhat maga elé,
Nem megyek én többet Munkács vára felé...*

Fölnézek, nehéz tekintettel:

— Kitől tanulta ezt, Pintyőke?

— Magamtól — s könnyes a szeme.

Hallgatunk egy darabig. Egyszer azt mondom még:

— Jöjjön mellém, kedves!

Feláll erre, a heverőhöz jön nesztelenül s mögém búvik összekuporodva, mint egy kis macska... Csönd van... Csönd van... Csak a kályha tüze dohog. Hátammal érzem a Pintyőke melegét s olyan a nyugalmam, mint soha addig. Később átkarol gömbölyű karjával s felsuttog:

— Aludjunk egyet... Olyan jó így.

Hallgatok.

Kint erősen alkonyodik: észrevétlenül barna színek kúsznak a szoba különböző tárgyaira. Messzebb, a budai hegyek fölött, egy csillag látszik... Sokáig néz reám a vándorló felhők egy részén keresztül.

Semmi-semmi nem mozdul a világban. Később valami kocsis zörög el a Városmajor-utcában, melynek egyes részletei és fordulói szívbemarkolóan emlékeztetnek a régi városkára.

Aztán még nagyobb lesz a csend.

Hátamon érzem a Pintyőke meleg lehelletét, amint félkarjával engemet karol át s összebújva fekszik a kereveten. S azalatt zavartalanul, hosszan lélezkizik.

Bár maradnánk örökkön így!

Sötét van már, csak a kályha világít. Halkan szólok hozzá:

— Pintyőke...

Nem válaszol. Elaludt a hátam mögött.

— Vége. —

MENEKÜLÉS AZ ASSZONY ELŐL

I.

E futó emlékezéseim során nem akarok port hinteni az olvasó szemébe, nem fogok álnév mögé rejtőzni tehát, mint a hivatásos írók teszik, ha sajátmagukat állítják az események homlokterébe. Bevallom férfiasan, hogy Kulics a nevem, a brazil őrnagyi rangot akaratom nélkül kaptam meg később . . . Hogy mimódon? Hiszen épp ezt szeretném elmondani.

Nem fontos ugyan s azért csak mellesleg vetem ide, hogy emlékirataim minden sora valóság. A legelején kezdem, mivel ez a dolgoknak rendje. Tehát:

Az 1920-ik esztendő április havának legelején — mint százados — a nyugatmagyarországi széleken teljesítettem határőrszolgálatot. Akkoriban esett, hogy udvariasságból feleségül vettem egy leányt. Szép leány volt tagadhatatlanul s én, mint ötórás akaratlan férj, mégis faképnél hagytam . . . Hisz ezt szeretném elmondani szép sorjában.

A nyugati határszélen, közvetlenül az országút mellett, állt egy malom s áll ma is még. Idősebb ember volt a gőzmalom tulajdonosa, felesége sem mai teremtés többit. Náluk laktam mint határőrparancsnok s a legutolsó pillanatig olyan figyelemmel voltak velem szemben, hogy ma is csak hálával és szeretettel tudok visszagondolni mindenkori előzékenységükre. Egy nevelt leányuk is volt: Nórának hívták. Nem akadt órája a napnak, hogy ne ta-

lálkoztam volna vele. Magam betöltöttem akkor harminckettedik esztendőmet: Nóra nem volt még tizenkilenc.

Engedelmes, kevészavú teremtsének mutatkozott mindenképpen: én legalább annak hittem akkor balgán. Feltűnően helyes volt s szemlátomást vonzódott hozzám. Gyakran elévődtem vele s úgy néztem általában, mintha a kishúgom lett volna. Elfoglaltságom nem kötött le túlságosan s ezzel magyarázható, hogy sok időt töltöttem a társaságában. Komoly terveim nem lehettek vele, miután eszemágában sem volt a házasság. Szabadlegény szerettem volna maradni.

Nem úgy lett azonban!

Annyit még, hogy én a malomtulajdonos házának emeleti részén laktam, egyetlen szobában, Nóra szobácskája viszont nevelőszüleié mellett volt a földszinten. Ez nem jelentős körülmény, csak megemlítem. Így gyönyörködtem a kislányban s szerettem őt, testvéri érzéssel. Nóra ragaszkodott hozzám oly megható hűséggel, mintha az édesbátyja lettem volna.

No, egykettőre meglepő fordulat állt be kettőnk helyzetében!

Míg élek, soha nem fogom elfelejteni azt a délutánt!... Magam végigjártam határőrszakaszomat, megebédeltem s ebéd után házigazdámék tágas ebédlőjében sakkoztam a kislánnyal. 1920 április legelejének koradélutánja volt ez: odakint puha szél lengett Stíria felől... Tavasz volt! Tavasz volt!... Minden ember ujjongott a malomban és a malom körül.

Jóleső érzés ejtett hatalmába magamat is, miközben szemközt ültem az én kishúgommal. Mert így szólítottam őt rendesen... Csinos fejét a balkezeivel támasztotta meg s mialatt a sakkjáratát figyelgette, magam elnéztem őt...

Ismeretlen érzések szálltak-szálltak a szívemre, hogy szerettem volna felkiáltani . . . De mégsem! Nem akartam leláncolni magamat a takaros teremtéshez, mivel egyéb nagyszabású álmaim voltak: a nagyvilágot szerettem volna bekóborolni, ha leszerelek legközelebb. De egyesegyedül, senkitől nem zaklatva.

Azt talán senkisé is írja hátrányomra, ha kedvemre gyönyörködtem el a kislányban. Gesztenyeszínű volt a haja s a szeme feketébb az éjszaka sűrűjénél. S a sakk-tábla fölött valahányszor összeráncolta keveset a homlokát, ellenállhatatlan volt. Ámde vigyáztam minden mozdulatomra, mert — mondom — egyéb terveim voltak.

Megérezhette, hogy szakadatlanul nézem, mert egy óvatlan pillanatban leseperte a sakk-tábla összes figuráit. Meglepetve kérdeztem:

— Mi ez, kislány?

— Csak, — válaszolt szórakozottan, miközben ráemelte fehér arcát és fekete szemét. — Semmi kedvem játszani tovább, Pali.

— S miért?

Nézett rám, sokáig nézett s mintha aligtetsző piros szín lepte volna el a haja tövéig. Így kezdte aztán:

— Pali, komoly szóm lenne magához . . .

— Hadd hallom, kishúgom! Mondanom sem kell, hogy életem legnagyobb öröme, ha rendelkezésére állhatok és szívességet tehetek magának.

Pillanatra nem vette le rólam a szemét. Így szólt aztán, halálos komolysággal:

— Pali, vegyen el feleségül!

Azt hittem, hallucinálok. Nem tudtam mit felelni a hallatlan vakmerőségű leánynak, ahelyett egy éleset csuklottam.

Ő pedig folytatta, mialatt bólintott is hozzá:

— Azt mondtam magának, Pali, legyen a férjem!

— Hogy gondolja ezt, Nóra? — hebegtem észbontó zavaromban.

— Úgy, — magyarázta most már csöpp mosollyal — hogy anyakönyvvezető és pap elé vezet a karján s annak rendje szerint megesküszünk. Egyet megígérek már mostan: hogy a legszófogadóbb felesége leszek...

Ahogy sikerült volna összeszednem magamat félig-meddig, komoly szemmel néztem rá:

— De hiszen maga tudja legjobban, Nóra, hogy nem akarok megházasodni. Nagy terveim vannak a jövőre nézve, mint tartalékos háborús-százados le akarok szerelni hat héten belül... Engedje meg, kedves Nóra, de a világtörténelemben példátlanul álló ajánlata a legmélyebb zavarba hozott...

A leány most már maga is megzavarodott:

— Nem is úgy gondoltam, Pali! Feleségül venne — mondjuk — két hétre.

— Nem értem...

— Nem is kell! — s felmosolygott bátortalanul. — Két hét múlva elválnánk békében... De nagy szükségem van reá, múlhatatlan szükségem, hogy ne maradjak a leánynevemen...

— Talán a nevelőszülei akarják hozzáérszakolni valakihez?

Nóra le nem vette rólam a tekintetét. Könnyet láttam a szemében:

— Ne faggasson, Pali... Az okot úgysem mondhatom el soha!

Az a könnyecsepp a szemében végleg levert a lábam-

ról. Fömlálltam, összeacsaptam a bokámat s kezét csókoltam neki:

— Ha szívességet tehetek magának, kishúgom, feleségül veszem két hétre. A legnagyobb előzékenységgel.

S ott helyben megegyeztünk a részletekre nézve. Ezek szerint nevelőszüleitől még aznap megkértem a kezét, akik meglepetve bár, de kész örömmel adták beleegyezésüket a házassághoz. Az öregúr meghatottan szorongatta a kezemet:

— Rendben van, kedves százados úr, azazhogy most már: kedves fiam... Így van ez a legjobban.

Felesége szipogva könnyezett a közben a zsebkendőjébe. Mert így szokás ez hasonló helyzetekben.

Még aznap utánaajártam a kivételesen sürgős házassági engedélynek. Mert ha már — a kislány kedvéért — belementem a különös játékba, komolyan kellett végigállnom minden ceremóniát. Kelengyéje megvolt a hirtelmenyasszonynak, lakásról nem kellett gondoskodnunk, mivel négy szemközt úgy egyeztünk meg, hogy az alatt a néhány nap alatt, amíg látszatra a férje leszek, megtartom emeleti legényszobámat, míg Nóra addigi leányszobájába vonul vissza éjszakára.

S így történt, hogy kilencednapra megkérételem után, egy-két pillanat alatt összeadott bennünket az anyakönyvvezető s nyomban utána a pap elé álltunk ki. Keményen mondtam a lelkész után az eskü szavait:

„... ezt a nőt, akinek kezét most a kezemben tartom... sem boldog, sem boldogtalan állapotában... hitetlenül el nem hagyom... Isten engem úgy segéljen!”

Abban a pillanatban kezdtem magamat kissé melegen érezni. Még különösebben hatott, amikor az én kishúgom esküdött nekem örök hűséget. Ilyen alkalmakkor úgy ille-

nék (legalább ez a bevett szokás!), hogy a leányfeleség szipogjon keveset. Nóra kisasszony nem volt megilletődve, ellenkezően: nagyon is határozott, csaknem fenyegető volt az a máskor dallamos és kedves hangja:

„... ígérem, hogy engedelmes, hű felesége leszek mindenkor... Isten engem úgy segítjen!”

Férj-feleség lettünk tehát az én túlzott udvariassá-gomból... Mert mire nem képes egy tartalékos gyalog-sági százados, ha egy tizenkilencéves szép leány áll eléje összekulesolt kézzel!

Az esküvői ebéd a legszűkebb családi körben ment végbe: ezt kikötöttem szigorúan. S jólesett, hogy Nóra meghajtott fejjel, engedelmesen egyezett belé ebbe a kikötésembe.

E nap délutánja úgy ment el, mint annyi sok más is azelőtt. Három óra körül végigkocsiztam az őrvonal egész hosszán, odakint is vacsoráztam s amire hazáig vergődtem volna, vaksötét volt. Eltűnődve, de minden gyanakvás nélkül haladtam föl az emeleti lépcsőn, felfigyeltem a malom egyhangú dohogására s a szobámba nyitottam be.

Odabent azonban, amint felesavartam volna a vilányt, némi meglepetés várt. Rendesen meg volt vetve a széles ágyam, a falnál azonban meg volt vetve az a kényelmes heverő is (tündöklő-fehérré pedig!), amelyen gyakran el-elszunyókáltam, ha akadt némi ráérő időm. Megálltam pillanatra az előtt a fehérre-vetett heverő előtt s magamban mosolyogva mondtam:

— Okos leány valóban... Mire nem képes a látszat kedvéért!

Vetkezni kezdtem aztán, ágyba vágtam magamat s

belelapozván az éjjeli-szekrénykén heverő regénybe, abba próbáltam elmerülni egy darabig...

De nem tudtam olvasni: egészen másutt járt az eszem!

Képtelen voltam olvasni, mivel csak most kezdett elővenni a gyanú, hogy alighanem könnyelműen jártam el az utóbbi kilenc nap alatt. Bármint forgattam is a dolgot, mégis csak a feleségem ez a félig-gyerek leány. S mért akarta mindenáron, hogy a férje legyen két hétre? Kezdem nem érteni a dolgot...

S aztán az a megvetett és csalogató heverő a szobában!

Nos, nem kellett túlon túl törnöm a fejemet... Mert alig két-három pillanattal reá halk suhogás nesze ütött meg a lépcsőfölgjártat felől, mintha fínom szoknyácska libbent volna meg egy fiatal asszony vagy leány minden remegő lépésére. Két gondolattal később pedig réámmnyitott senki más, mint Nóra húgom, azazhogy az átmeneti feleségem...

Benyitott nesztelenül, betette maga mögött az ajtót még nesztelenebbül s mielőtt mozdulhattam volna halálos bérnultságomban, egy villanás alatt lehullt válláról a ponygola s ott állt előttem zavart szépségében, égő arecal, egyetlen szál ingecskében. S lebocsátott fejjel suttogetta maga elé, mintha imádkozott volna:

— Én... édes uram...

Riadtan ültem föl az ágyban:

— Mi van magával, Nóra?

— Megeesküdtem az oltár előtt, — suttogetta alig hallhatón — hogy engedelmes és hí felesége leszek mindenkör... Eljöttem...

Egyszerre tébolyító világosság gyúlt ki a fejemben:

— Nóra fiam, maradjunk az eszünknel, mert még valami csacsiságot találunk elkövetni! Hisz két hét múlva úgyis megindítja ellenem a válópört...

Megtörten, de akaratosan ismételte:

— Nagyon szeretem, Pali...

— Nóra! — kiáltottam magamon kívül. — Legyen esze, különben én válok!

Nem volt már a zavart kislány többet. Váratlanul dacosan kapta föl a fejét s nem égett már a tekintete. Halvány, igen halvány volt az a kedves arca:

— A válásból pedig semmi sem lesz... Mert én nem válok!

Azt hittem, az eszemet fogom elveszteni. Ott állt előttem egyetlen szál ingecskében, fiatal és csodálatos szépségében. Csak oda kellett volna esnem a lábai elé... De nem! Órjító élességben láttam nevetséges helyzetemet: ez a tacsuló-leány rút fondorlattal járt túl az eszemen. Nem törődtem már vele, hogy előttem áll az én egykori húgoeskám és kispajtásom, azazhogy a feleségem, csak azt tudtam, hogy becsapott, becsapott... S úgy, amint voltam, kiugrottam az ágyból, magamra kapkodtam a nadrágot, blúzt és köpenyt, felesatoltam a kardot, de félszemmél láttam azért, hogy ez a szörnyű leány szája sarkában kis mosollyal figyeli minden mozdulatomat. Gyalogsági sapkát fejembe vágtam s akkor összezsaptam előtte diszkréten apró sarkantyúmat:

— Engem többé nem lát!

Összekulesolt kézzel, szomorúan suttozta:

— Vissza fog jönni... Én tudom...

Becsaptam magam mögött az ajtót, lefutottam a lépcsőn s akkor gyalogszerrel neki, az éjszakai országút sétét sarának, a vasúti állomás felé. Aznap éjjel utaztam s

másnap jókor délelőtt jelentkeztem fölöttes parancsnokságomnál. Kértem, könyörögtem: bocsássanak el azonnal a szolgálatból, mert megyek neki a világnak. Jó emberem volt a parancsnok, szeretett és megbecsült s amikor nem voltam hajlandó engedni, sőt kijelentettem, hogy ellenkező esetben főbelövöm magamat, bizalmasan vont félre:

— Dehát az Istenért, mi történt?

A szomszéd szobában erre, négyszemközt, beszámoltam neki iszonyú becsapátásomról. Parancsnokom, öreg és tapasztalt katona, mosolygott a félbajusza alatt:

— Remek kislány lehet, azt mondhatom... De hogy micsoda egy számár vagy te, pajtás!

Ezzel szemben hallgatott az esdeklésemre és — saját felelősségére — elengedett a szolgálatból, miután tartalékos tiszt voltam s a szolgálati időm is lejárt régen. Még aznap leszereltem és most már polgári öltönyben indultam el a Tiszántúlra, Kúnhalomra, ahol jólmenő ügyvédi irodája volt az egyetlen bátyámnak.

Tudtam már, mit fogok csinálni.

II.

Három héttel erre a jelenetre Amszterdam utcáin botorkáltam.

Kúnhalmon, mielőtt nekivágtam volna a világnak, az édesbátyámnak töviről-hegyire elbeszéltem példátlan malőrömet s megegyeztem vele, hogy — mint fiskális — minden leleményességével a szétválasztásunk mellett fog dolgozni. Ez okból legközelebb el is utazik a leány-hitvesemhez s ékesszólásával igyekszik rávenni majd a válásra, bebizonyítván előtte, hogy amennyiben tovább is

ragaszkodnék nevemhez, a világ nevetsége maradna akkor az ex-századosné asszony.

Három hete mult tehát, hogy leszereltem s két hete lehetett, hogy kétségek és remény közt róttam Amszterdam kövezetét avagy meg-megálltam a kikötő szélén s órákig elnéztem a tengerjáró hajók tömkelegét. Egy-egy óceáni hajó nekivágott olykor a szürke tengernek s óriási alakja egyre inkább zsugorodni kezdett, amint távolodott, mindig távolodott a végtelenségnek, ahol a palaszürke égbolt összeölelkezett a hamuszínű tengerrel.

Keserű tapasztalatokra tettem szert ez alatt a rövid két hét alatt is!

Kevés pénzzel indultam el, mivel a bátyámtól nem akartam elfogadni semmiféle támogatást s ez okból annyi pénzt vittem magammal mindössze, amennyi az Amszterdamig való útiköltséghez volt szükséges. S így esett, hogy miután Amszterdamban beváltottam még megmaradt pénzemet, 1 mondd: egy hollandi forinttal rendelkeztem, mindent egybevéve.

Kicsiny összeg bizony, nekem pedig nagy terveim voltak egyelőre: eljutni valami módon Jáva, Borneo avagy Szumátra szigetére s ott próbálkozni meg a szerencsével. Mint tartalékos tisztnek kereskedelmi érettségim volt s zsebemben ezzel a vékony oklevéllel szerettem volna pozíciót szerezni magam alá... Csak el, minél messzebb el Magyarországtól!

De hogyan? Hiszen Jáva, Borneo avagy Szumátra szigetéig vagyomba kerül az út...

Mielőtt azonban fába vágtam volna a fejszémet, valami állás után kellett nézmem. Odamentem hát az egyik utcai rendőrhöz s német tudományom révén sikerült vele

megértetnem magamat valahogyan, hogy egy kispolgári igényű, mindazáltal tiszta szállót keresnék...

A rendőr, miután felfogta, mit akarok, így válaszolt tört németiséggel:

— Tessék elfáradni uraságnak a „Pension van Vappen“-be!

S elmagyarázta az útirányt is. Ámde halombadölt mindennemű számításom.

A Pension van Vappenben ugyanis két holland forintért voltak csak hajlandók szállást és napi ellátást adni. Az én zsebemben pedig egyetlen holland forint lapult mindössze.

Milyen messze volt tőlem Magyarország! S még messzebb Jáva, Borneo avagy Szumátra!

Délutáni félhárom óra lehetett, amikor hátat fordítottam a panzió kapujának és míg hús szelecske lengett az óceán felől, égő gondolatok közt botorkáltam cél és irány nélkül.

Amikor föltekintettem volna és elnéztem magam körül, némi meglepetésemre azt láttam, hogy az állatkert szélén állok, éppen a struccoknál s az orromat csaknem beleütöttem egy buzdító szövegű felhívásba. E felhívás szövege — holland, német és francia nyelven — arról szólt, hogy aki vállalkozik a struccok belovaglására, szálláson és teljes ellátáson kívül napi egy holland forint tiszteletdíjat kap...

Feldobogott a szívem. Úgy éreztem, hogy ütött a szerencsém. Mert igaz ugyan, hogy tartalékos-tiszti minőségemben a gyalogságnál szolgáltam csupán, mindazáltal pompásan, sőt bravúrosan tudtam lovagolni.

Tíz pere múlva az állatkert igazgatója előtt álltam, akinek ez volt hozzám első és egyetlen kérdése:

— Micsoda nemzetiségű ön?

— Magyar vagyok!

Az igazgatónak fölesillant a szeme:

— Á, pusztai lovasok... Tudom, tudom. Akár nyomban aláírhatjuk a szerződést!

Aláírtuk.

S félóra mulva a struccok hátán lovagoltam már, olyanokat nyekkenve, hogy döngött alattam a porond, mire a rácsozaton kívülálló közönség szinte fuldoklott a kacagástól. Mert alattomos, komisz állatok ezek a struccok. Nyugodtan várta egy-egy strucc, amíg rávettem magamat és elhelyezkedtem rajta, utána átöleltem két karommal a nyakát, mire rohanni kezdett velem ez az átkozott madár. Egyszerre csak magasbarúgta a féllábát, lecsapta a nyakát s én félgondolattal reá — nyekk! — lent voltam a földön olyat vágódva, hogy majd beszakadt alattam a föld. Annál érthetlenebb maradt ez a nyavalyás mivoltom, mivel odahaza az elismert lovasok közé tartoztam. És valahányszor végighasaltam a porondon, a kerítésen kívül röhögő közönség tapsolni kezdett, miközben többen ezt kiáltották:

— Bravó!... Csak így tovább is!

Egy óra alatt körülbelül hússzor repültem le széles lendületben a struccokról, egy nap hat órája alatt körülbelül százhuszszor, öt nap alatt tehát hatszáz-ízben, mindent összevéve.

Mert öt napnál tovább nem bírtam ki!

Ez alatt az öt nap alatt ferdére dagadt a képem, gumók pattantak ki a fejemből, általában alakatlanra dagadtam szét minden irányba, nem is számítva a lesújtó mellékkörülményt, hogy köznevetség fogalma vált belőlem akkorára. Híre futott ugyanis Amszterdam-szerte,

hogy az állatkert struccai egy magyar huszárt hajigálnak le magukról szakadatlanul, amire olyan tömeginvázió indult meg a struccok felé, hogy a holland rendőrségnek kellett közbeavatkoznia. Az ötödik nap délutánján, amikor ezernyi-ezer hollandus hahotázott rajtam, s mikor az egyik struce úgy dobott át a feje fölött, hogy majdnem szétmentem, akaratlanul magyar nyelven törtem ki:

— Az anyádat, koszos!

A közönség tapsolt s a hasát fogta. Ámde a földön nyögve nagyokat s a harsány jókedven át is meghallottam, amint magyarul kiáltott felém egy szélről-álló úriember:

— Barátom, keljen föl azonnal és jöjjön ki!

S szánalom volt a hangjában.

Ahogy összeszedtem volna magamat s félig nyomorékul beállítottam volna az igazgatói irodába, odabent már lesett reám az én ismeretlen hazámfia, aki csupa részvét volt irántam. Bemutatkozott:

— Nevem: Balla József s vezérigazgató vagyok az egyik itteni bankban...

— Örülök uram, örülök, — nyöszörögtem félaléltan.

Az igazgató szemrehányó hangon folytatta:

— De kedves barátom, hogyan vállalkozhatott ilyen eszeveszettségre? Hisz előbb-utóbb halálra hajigálták volna ezek a szemtelen állatok! Jöjjön velem, majd megpróbálom elhelyezni: úgy látom, kitűnően lovagol...

— Kivéven a struccokat, — suttogtam nyomorult hangulatban, mert forgott köröttem a világ. — Bestiák ezek és nem állatok!

Lépést haladtunk ki az állatkertből, mialatt az amszterdami magyar vezérigazgató mintha a fejét törte volna valamin. Magam szívszorongva lestem, mi lesz most? Mert megéreztem, hogy alighanem ezekben a má-

sodpercekben dől el a sorsom... Végül megszólalt a vezérigazgató úr:

— Voltaképpen minek jött ki Hollandiába, kedves barátom?

— Nagy sora van annak, igazgató úr, kérem, — válaszoltam őszinte szívvvel.

Biztatóan nézett rám:

— De mégis! Kíváncsi volnék reá, mi űzhette ki szerencsétlen hazánkból, ahol — gondolom — biztosítva volt legalább a mindennapi kenyere...

Az egyik szűk és öreg utca mentén haladtunk el, kettesben. És akkor belefogtam. S beszéltem egyvégben, semmit sem hagyva el. Balla vezérigazgató úr, amikor megtudta, hogy alig néhány órás leány-feleségem elől menekültem el Magyarországból, megcsóválta a fejét:

— No, ilyet sem hallottam még ötvenhárom eddigi esztendőm alatt!

S utána is többször közbeszólt: „érthetetlen ez, egészen érthetetlen“. Amikor végére értem volna mondani-valóimnak, a vezérigazgató megállt, szemközt velem:

— Arra gondoltam, hogy segíteni igyekszem magán, százados úr...

— Nagy hálával venném a jóságát, igazgató úr, — válaszoltam elfogódva. — Mindenben tisztelettel állok rendelkezésére!

A vezérigazgató úr ekkor ott, a gyalogjárón néhány szót írt a névjegyére s e sorokban a legmelegebben ajánlott az amszterdami Úrlovas Klub vezetőjének. Köszönetet mondtam Balla József hazámfiának, kezét fogtunk s már mentem is a megadott címre. S ilyen előzmények után történt, hogy két napon belül trénerre voltam már az Úrlovas Klubnak. Negyven holland forint havi fizetéssel.

Egyelőre megmenekültem az égető gondoktól.

Még aznap este kimerítő levélben számoltam be Kúnhalmon élő bátyámnak, értesítvén őt eddigi hányódásaimról s a dolgok derék fordulatáról. Ugyanakkor lelkére kötöttem, hogy minden ügyességével próbálja siettetni válópörömet, amelyet — s erről meg voltam győződve — meg is indított ellenem azóta cserbenhagyott ifjú hitvesem. Ámde csalódnom kellett! Hetednapra megjött a válasz, amelyből megtudtam, hogy leányfeleségemnek eszeágában sincs válni... Mert bátyám mellékelte Nóra kisasszony válaszlevelét is, amelyen ennyi volt mindössze:

„Dehogy is válok az én édes uramtól!... Halálosan szeretem!”

Ez a konokság felbószított.

Egyebekben pontosan jártam a Klub lovaglőiskolájába, ahol leginkább amszterdami kedves fiatalasszonyokat és almavirágarcú holland kisasszonyokat igyekeztem bevezetni a lovaglás művészetének alapelemeibe. Úgy láttam, meg voltak velem elégedve, mert bizalommal és rokonszenvvel vettek körül mindenfelől. Az alatt kétízben is figyelmeztettem a bátyámat: üdvös lenne, ha külön is megfigyeltetné a feleségemet, nem vét-e az irántam való hűség ellen? Kúnhalomról hat hét múlva jött meg a kimerítő tartalmú válasz:

„Ifjú nődet szakadatlanul igyekszem ellenőrizni, ámde tökéletes eredménytelenséggel! Oly visszavonultan él a nevelőszülei felügyelete alatt, mint egy apáca!”

Ez a néhány szó végleg kihozott a sodromból s most már nekiláttam, hogy fizetésem egyrészét félrerakogatom s mégis csak megváltom rövidesen a hajójegyet Jáva,

Borneo avagy Szumátra szigetére... Akkor majd válni fog a kisasszony!

Ezt megelőzően váratlan találkozásom történt Novakovszky Pállal. Novakovszky Palit addig én nem ismertem, hírét sem hallottam soha, de az első találkozás pillanatában kénytelen voltam a szívemre ölelni. Ellenállhatatlan volt az eredeti modorával!

Ebben az időtájban augusztus közepében jártunk már, tehát utána voltunk a kánikulának s a kissé hűvös-kés tengerparton sétálgattam éppen, fárasztó napi munkám után. Ezúttal nem voltam kíváncsi az öbölben horgonyzó hajókra s az óceáni vizek távoli szegélyére, melyek a legforróbb elvágynyakozást jelentették számomra, — ezúttal lehajtott fejjel bandukoltam, számígtatván magamban, mikor indulhatok végül Jáva, Borneo avagy Szumátra felé? Azon a napon úgy gondoltam, hogy harmadfél hónap múlva együtt lesz a hajójegyem ára s azonfelül az úti megélhetésemhez szükséges összeg... Mentem hát meghajtott fejjel a tengerparton, amikor elhaladt mellettem valaki s a közben annyit szólt maga elé félhangon s magyarul:

— Minden marhaság!

Megálltam s visszaneéztem. Az idegen is megállt s visszafordult. Fekete kötés volt a balszemén, borotvált koponyája szablyacsapásoktól barázdás, nálam valamivel alacsonyabb, szélesvállú és bronzképű alak. Kemény fickónak tetszett. Farkasszemet néztünk néhány pillanatig s akkor megszólaltam édes hazai nyelvünkön:

— Magyar vagy?

— Az hát! — vágta föl dacosan széles arcát. — No esakhogy találkozom végül valakivel, aki megérti a beszédemet! Mert ráúntam már az eperfogyasztásra...

Nem értettem, mire céloz. De megértettem hamarosan.

Mindenekelőtt kezet fogtunk mi ketten, magyarok. Keményen! S akkor bemutatkoztam:

— Kulics Pál tartalékos gyalogsági százados vagyok...

— Nevem Novakovszky Pál s azelőtt tartalékos főhadnagy voltam az ulánusoknál, de most Pali-nak hív az egész világ. Volt nekem már, testvér, ötven állásom, de valamennyiből kivetlém a szűrőmet... Marhaság!

(Észrevettem tüstént, hogy ez a szavajárása).

Hogy kibeszélhessük magunkat, egy közeleső csöndes csapszékbe tértünk be, helyetfoglaltunk egyik távolabb eső sarkában, két kupa sört rendeltem s Novakovszkyra néztem:

— Hogy kerültél ide, koma s mik a legközelebbi terveid?

Novakovszky elébb felhajtott néhány nyelet sört, magam is azt tettem s akkor baltenyerére támasztván fél szemét, így kezdett beszélni:

— Nékem minden számításom az, testvér, hogy nem állok meg Rio de Janeiróig, csak a megfelelő hajót lesem. Jelenlegi pénzem a hajójegyre futja mindössze s epret eszem mindennap. Kiszagoltam idejében, hogy másfél-óránnyira Amszterdam szélétől eperfa-alló szegi be az országutat, mindennap kigyalogolok az alléig s felmásztván valamelyik fára, teleeszem magamat. Akkor aztán visszagyalogolok békés lélekkel. Hidd meg énnekem (tapasztalásból mondom), hogy minden marhaság!

Láttam már, hogy az én emberem Novakovszky Pali...

— S csurran-cseppen is valami amúgy? — érdeklődtem bajtársi szívvvel.

A koma mélyen bölintott, miközben nagyot húzott a kupából s kezefejével letörölte szájáról a sörhabot:

— Hát csurran! Jókor reggel és minden alkonyat-tájt mindennap lejárók a kikötőbe s ott — az egyik halászkompánia megbízásából — az élő halakat csapdosom fejbe egy nehéz bunkóval. Azért, hogy ne éljenek tovább s a bunkócsapás nyomán két méterre is fölvetik magukat... Hogy nem hiszed? Pajtás, alig bírom már a két karomat, hiszen a bunkóval napi hat órát szoktam dolgozni, két részletben. Mégis kapok érte valamit...

Ittunk rá egy-egy nyelettel.

Hazájától távol hamar belemelegszik két magyar a dolgokba. Akkorára testi-lelki kenyerespajtásom lett a félszemű s összeviSSza-vagdalt koponyájú Novakovszky. Így szóltam hozzá:

— Ahogy kezet fogtunk volna egymással, először ebben a földi életben, azt mondtad, hogy Magyarföldön valami ötven állásból csaptak el addig. Rendetlen voltál talán a hivatalodban?

— Ellenkezően: rendes ember akartam lenni, ezért repítettek mindenhonnét...

— Ezt nem értem, komám, — jegyeztem meg tanácstalanul.

De megértettem nyomban, miután Novakovszky Pali kitárta volna előttem a szívét. Így beszélt:

— Elmondom neked úgy, amint van, Kulics pajtás... Elvem, hogy nemzetek és országok minden drága idejét az akták rabolják el s ez okból nem türtem magam körül aktát, hanem valahányszor egy-egy ügydarabot küldött át hozzám a főnököm, bedugtam a kályhába s alá-

gyujtottam. Ilyenmódon csak legutóbbi állásomban is sikerült elintézni valami hatszáz ügydarabot. Amikor rájött az igazgatóm, belemarkolt a hajába, felvisített, mint a tébolyult s tehetetlenségében szakadni kezdtek a könnyei...

— Lehetett is, pajtás!

— Persze, hogy lehetett, amikor megcsináltam... Kulics pajtás, — tette tenyerét a vállamra, úgy az asztal fölött — azt mondom én tenedek, addig nem lehet boldog a magyar, amíg Csengertől Szentgotthárdig kizáróan aktakezelés folyik a hivatalokban. Ez az én elvi álláspontom, minden egyéb marhaság!

Láttam már, hogy Novakovszky Palinál originálisabb alak kevés fordult még elő Közép-Európa területén. Odaszólta németül a pincérnek:

— Még két kupa sert!

Miután újból ittunk volna az egymás egészségére, Novakovszky Pali vetette reám a szemét:

— Hát téged mi szél vetett ide, Kulics pajtás?

— Éngem, kedves egy komám? — kérdeztem vissza. — Éngem a feleségem üzött el igazság szerint, akitől esküvőm estéjén ugrottam meg, a nélkül, hogy csak a haját símogattam volna meg...

— Ejha! — kiáltott föl lelkesen Novakovszky. — Gondolom, hogy alighanem nagy marhaságot csináltál... Aztán szép-e legalább?

Messze a hazámtól, messze a leány-feleségtől, szinte áhítattal mondtam:

— Olyan szép, hogy nem tudom elmondani!

— Hadd hallom a részleteket! — biztatott most már a koma. — Természetesen csak úgy, ha ezáltal nem követtek el indiszkréciót...

Belefogtam!

Belefogtam nyugatmagyarországi határőrszolgálatom leírásánál s rátértem nyomban Nóra kisasszonyra, aki most már — mély sajnálatomra! — a saját feleségem volt. S ahogy szóltan és engedelmes természetéről, megható szépségéről szoltam, fokonkint magamat is elkapott a hév. Ámde akkor közbeszólt hidegen Novakovszky:

— Én a te helyedben nem szöktem volna, hanem...

— Hanem?

— Hanem a karjaim közé zártam volna akkor este, hogy soha többé ki ne bontakozhassék az ölelésemből. Mivel úgyis marhaság minden, azt ajánlom neked, tarts velem Rio de Janeiróig! Dél-Amerika földjén úgyis permanens hadjárat van két-két szomszédos állam között: nagy keletje lehet arrafelé a verekedő legényeknek...

Beláttam magam is, hogy van benne valami!

Igaz ugyan, hogy először Jáva, Borneo vagy Szumátra mellett kardoskodtam, végül azonban mégis Novakovszky koma maradt felül Brazíliával és Rio de Janeiróval. Lesz, ahogy lesz!

Türelmes olvasóim tudják már az emlékirataimból, hogy ebben az időtájban — Balla amszterdami bankigazgató úr és derék hazámfia jóvoltából — az amszterdami Lovas Klub trénere voltam. E minőségemben nemcsak a holland hölgyeket és pocakos urakat tanítottam lovon ülni, hanem később remondákat is lovagoltam be. Nem panaszkodom: tisztességesen kerestem s ebben a hónapban csinos félrerakott pénzeckém volt már. Attólfogva meg, hogy Novakovszky komának kezet adtam: vele megyek Brazíliába, méginkább kuporgattam.

Úgy szólt a megegyezésünk, hogy a legközelebbi hajóval indulunk. Harmadosztályon természetesen.

Ősz lett időközben . . .

Novakovszky Pali attól a naptól kezdve még dühödtebb erővel csapdosta fejbe a nagy tengeri-halakat s még nagyobb bunkóval. De eprészni nem járhatott ki többé az amszterdami országútra, mivel akkor már nem volt gyümölcs az eperfákon. Magam is minden igyekezettel lovagoltam be a remondákat.

Hét hónapja mult, hogy hátat fordítottam hazámnak, de hét hónap után együtt volt legalább a Rio de Janeiroig érvényes harmadosztályú hajójegy ára. S azonfelül némi összeg apróbb kiadásokra is. Azalatt a kikötőbe futott a nagy óceáni hajó, melynek a világ másik felére kellett szállítania kettőnket.

November vége körül elérkezett az indulás pillanata!

Piszkos volt a tenger s mély habokat hányt. Az utolsó napon hosszú-hosszú levelet írtam a bátyámnak Kúnhalomba. Levelemben különös figyelmébe ajánlottam, őrizze ellen a feleségemet, nem ragadtatja-é el magát valami olyan lépésre, melyből jogcímet formálhatnék a válópör megindítására? Mert a miatt a teremtés miatt, aki oly körmönfontan járt túl az eszemen, kellett most hányódnom a világban. Levelemet azzal zártam, hogy mihelyt délamerikai partra teszem a lábamat, tudatom a bátyámmal pontos címemet, egyben pedig értesíteni fogom sorsom és állapotom felől.

Miközben a part felé közeledtünk volna ketten, hogy egy motoros az óceáni hajóra vigyen föl bennünket, mászás hátizsákok súlya alatt lihegtünk. Egyszer fölsóhajtott még Novakovszky:

— Ha meggondolom, micsoda marhák vagyunk mi ketten!

III.

Éjjel hagytuk el Amszterdamot.

Huszonnégyezertonás hajó indult velünk a végtelen víznek s mi ketten szívszorongva álltunk, a hajó korlátjának dőlve. És ha nem szégyeltem volna oktalan érzékenykedésemet, talán kiserkedt volna a könnyem. Így csak annyit tettem, hogy a kikötőváros csillogó pontsorai felé tártam a két karomat... Aztán észrevétlenül tünedezni kezdtek a csillogó pontsorok, amelyek Európa utolsó üzenete voltak kettőnk számára.

Mellettem szorosan ott állt Novakovszky koma átkötött félszeggel és borús homlokkal. És most először esett meg vele, hogy nem alkalmazta kedvenc szavajárását, a helyett valami együgyű dalocskát kezdett dúdolgatni, némi remegéssel a hangjában:

*Kitárom reszkető karom
Ölelni földedet
S reá záporként hullatom
Fiúi könnyemet...*

Éreztem abban a pillanatban, hogy valami rég-elfelejtett bujdosóénekről van szó: talán a világosi honvédek fújhatták utoljára riasztó menekülésük során. S elhagyott hazánkra gondolhattunk ugyanakkor, mert igen sokáig hallgattunk utána. De egyszer mégis megszólalt Novakovszky koma, miközben a késő éjszakában néhány lámpa pislogott a vízen előrefurakodó hajón:

— Az még érthető, ha magam igyekszem meglépni, de te...?

— Hogy gondolod ezt, kérlek? — néztem reá összeszorult szívvel.

A koma egyszerre rátalált régi hangulatára:

— Úgy gondolom, hogy engemet ma már alighanem köröznek odahaza az elégetett akták miatt, melyeket ölszámra dobáltam a tűzbe... De hogy te egy tapasztalatlan leány miatt, aki törvény szerint a feleséged, vágsz neki a bizonytalanságnak, hát ezen röhögni volna kedvem.

— Mi van ezen megütődnivaló, hallod-e?

— Megmondom, — s mélyet bölintott a saját gondolatának. — Ha én a te helyedben volnék, e pillanatban azt a helyes teremtést círógatnám szerelmesen...

Erre a cinikus megjegyzésre annyi vér tolult a fejembe, hogy a dühtől ökölbe roppant a két markom. Mert ifjú hitvesem fondorlatos viselkedésére gondolván vissza, amellyel oly lelketlenül ejtett törbe, azt hittem akkor, hogy az ér fog megpattanni a halántékomon...

— Novakovszky koma, hallod-e: mondok én most neked valamit. Ha e pillanatban elibém kerülne az a makacs nőszemély, akit soha nem ismerek el a feleségemnek, szavamra, megverném...

— Én pedig megcsókolnám, — vágott bele gúnyolódva a koma. — Föltévén persze, hogy előbb engemet esalt volna törbe... De úgyis marhaság minden!

Mélységes hittel ejtette ki az utolsó szavakat.

Sokáig, nagyon sokáig álltunk a hajó korlátjánál, miközben a hajó orra zúgva hasította a tengert. És csak későn dültünk le közös hálóhelyünkön.

Magáról a hajóútról nem sok mondanivalóm van e följegyzéseim során. Csak annyit, hogy őrzöngő orkánba sodródtunk a Biszkayai-öbölben.

Harmadnapra kelve arra ébredtünk, hogy keskeny fekvőhelyünkről ugyanegy pillanatban repülünk ki

mindaketten. Szakadatlan dübörgés és tántorgás közben felkapkodtuk valahogy a ruhánkat s ügyyel-bajjal felkapaszkodtunk a fedélzetig.

Hanem visszadöbrentünk attól, amit ott kellett látnunk!

Mélyen-csüngő piszkos felhők ereszkedtek alá, csaknem a tengerig, moslékszínű volt a víz s a Biskayai-öböl tombolt. Dombmagas hullámok rohantak felénk, majd szédítő mélységekbe zuhantak le s hol a felhők alá ágaszkodott a hajó orra, hol a dörgő habokba bukott alá. S a keserű és sós víz minden második pillanatban rázúdult a fedélzetre, mialatt valamennyi eresztékében recsegett a hajó... Ész nélkül menekültünk vissza közös vackunkba s ott himbálóztunk csaknem estig, mialatt viaszkszínű lett az arca minden utasnak. A férfiak a gyomruk táját nyomkodták a tenyerükkel, asszonyok és leányok tehetetlenül vergődve nyögdécseltek.

Alkonyatidőben azonban — szinte átmenet nélkül — sík vízre kerültünk ki: kerek ég és kerek tenger mindenfelé! Rajta voltunk az Atlanti-Óceánon...

Abban a pillanatban csaknem merőlegesen vágunk déli irányba. Tudtuk, hogy keresztbe kell csapnunk az Egyenlítőn s azzal is tisztában voltunk, hogy Brazília jó részében, mivel a déli féltekén fekszik, körülbelül olyan lehet a meleg, mint május legvégén szokott lenni nálunk. Hiszen december eleje előtt álltunk egy-két nappal.

A szívünk szorult össze, valahányszor a síma vízen siklott el a tekintetünk. Mert ennek a víznek ott volt vége, hol a lehulló mennybolttal ölekezett össze. Éjszakánkint az alsó fedélzeten heverészve sokáig merengtünk a fekete égbolton, amelyen májusvégi fénnel lobogtak a csillagok.

Egy ilyen csillagvirrasztás alkalmával így dünnyö-
gött felém Novakovszky:

— Sejted-é, testvér, mi leszek, ha befutunk Rio de
Janeiróba?

— Mi leszel, koma?

— Hát hordár!

Megütődtem:

— Egy cs. és kir. tartalékos ulánusfőhadnagy és hor-
dár! Ezt sehogysem értem... Ninesenek magasabb ambi-
cióid?

— Ninesenek! — válaszolt örjítő nyugalommal. —
Aztán nézd csak: predesztinálva vagyok a hordári pozí-
cióra, mivel marhaerőt érzek a vállamban meg a karjaim-
ban, ráadásul ott nincs ügykezelés, nincs tehát akta és
így nem lesz alkalmam szembekerülni a hivatalos bü-
rokrácia közegeivel...

Hallgattam.

Aztán csak besiklottunk Rio de Janeiróba is!

A kikötőben több kúpalakú hegy teteje látszik, a ki-
kötő szélén egy cukorsüveg alakú hegyszarv, amelyre kö-
télpálya visz föl vakmerő-meredeken. Maga a főváros
nagyjából olyan, mint annyi más Dél-Amerikában: centi-
méterrel kimért nyílegyenes utcák, széles terek s kevés ha-
gyomány. Mihelyt megérkeztünk ketten Novakovszky ko-
mával, mindenekelőtt egy igénytelenebb szállóban húzód-
tunk meg s alighogy rendbeszedtük volna magunkat nagy-
jából, kimerítő levélben számoltam be Kúnhalmon lakó
bátyámnak eddigi hányódásaimról s érdeklődtem nála:
figyelteti-é ifjú hitvesemet? Kértem, szívszakadtan kér-
tem, legyen rajta minden erejével, a legrövidebb időn be-
lül adja be ellenem a válókeresetet az a leány, aki a világ
túlsó feléig hajszolt ki. „Ha egy csöpp szánalom van irán-

tam abban a nőben, — zártam soraimat — bizonyára rég kinyilatkoztatta már válási szándékát. Hűtlen elhagyás címén“.

S még aznap délután nekiláttunk, hogy elhelyezkedést találjunk valami módon.

Érintettem talán, hogy december első napjaiba lépén át az évszak, még perzselőbb volt a hőség, mint szokott lenni június elején nálunk. Sőt annál is hihetlenebb volt a forróság, mivel a tájék — a déli féltekén — jóval közelebb esik az Egyenlítőhöz, mint Budapest az északi félgömbről. Rajtunk pedig a hazulról hozott őszi ruházat.

Izzadtunk hát és pihegtünk, mint két kaeca, miközben a rio de janeírói magyar királyi követ irodájába haladtunk föl lihegve.

Mert odavitt legelső utunk.

Hivatalában találtuk még a követ urat, aki kifogástalanul beszélt édes anyanyelvünkön s előzékeny modorban fogadott bennünket. Szívesen konstatalom ezt e vázlatos följegyzéseim során. Hanem a kilátásokat illetően nem sok jóval biztatott a követ úr. Először Novakovszky kománál próbált érdeklődni:

— A gazdasági depresszió, mely az egész világot befonja észrevétlenül, minálunk is éreztetni kezdi hatását. Mégis miféle foglalkozás iránt érezne magában hajlamot, Novakovszky úr?

— Én, követ úr? — mutatott magára a koma, mialatt megdörrent mély hangja. — Én vagy hordár leszek vagy főbelövöm magamat!

A követ meglepődött:

— Ön, ha jól értettem, tartalékos ulánusfőhadnagyirangot viselt az azóta széthullt monarchia haderejében... Miért akar hát hordárnak menni?

— Azért, követ úr, jelentem tisztelettel, — válaszolt mély hangján Novakovszky Pali — mivel csupán a hordári pozícióhoz van minősítésem: tudniillik nagy erőt érzek a vállaimban. Különben úgyis marhaság minden! — és legyintett rá.

A követ úr kicsiny zavart mutatott a megokolásra. Akkor reámpillantott:

— És ön, Kulics úr?

— Én, követ úr, kérem — mondtam szinte áhítattal. — Én vállalkozom a földkerekség minden néven nevezendő munkájára, amit csak magam alá sikerül kaparnom esetleg... Sokkal inkább el vagyok keseredve, minthogy válogassak a munkában. Még ha lehetne, sem...

A rokonszenves követ így válaszolt ekkor, egyszerre mindkettőnkhez intézve a szót:

— Sajnos, a súlyos gazdasági helyzetre való tekintettel nincs módomban, hogy bármit is tehetnék az urak érdekében. Legüdvösebb lenne mégis talán, ha minden erőfeszítésükkel megkísérelnék, hogy valami kereseti lehetőségre tegyenek szert...

Mintha leforráztak volna. De csak magamat, mert a koma hűdélesen dörmögte maga elé, miközben a forróságtól lihegő utcán haladtunk ketten:

— Zseni ez az ember, úgyis, mint itteni külképviselelőnk... Én különben úgyis hordárnak állok be holnapután!

Pillanatnyilag nem volt ugyan okom a kétségbeesésre, mert körülbelül négyszáz millreiszra rúgott maradékvagyonkám, ami ugyanannyi mai magyar pengőnek felelt meg körülbelül. Novakovszkynak is lehetett négyszáz millreiszja. Nem feküdtünk neki nyomban a munkakeresésnek, Novakovszky sem állt be tehát harmadnap hordárnak,

a helyett a világkiállítást néztük meg alaposan, amelyet akkoriban rendeztek meg Rio de Janeiróban.

Szép volt tagadhatatlanul. Ebből azonban nem élhetünk meg . . .

Elment aztán három hét. És hogy mi mindent értem meg az alatt az idő alatt: képtelenség azt elmondani.

Jelentkeztem száz helyen legalább: mind a száz helyen azzal utasítottak vissza, hogy valamennyi vállalat a saját megbízható embereit kénytelen szélnekbocsátani a reménytelen gazdasági helyzet miatt. Napközben munkalehetőség után nyargaltam, esténként pedig össze-összeültünk apró szállóbeli szobánkban s azon vitatkoztunk, nem volt-e kár botor fejjel hátat fordítanunk Európának? Novakovszky koma vigabban volt valamivel, mivel akkor már mint valóságos és tényleges hordár működött a kikötő tájékán. Ehhez a stallumhoz tudvalevően nem szükséges semminemű kvalifikáció.

A harmadik hét végén így szólt a koma:

— Mivel úgymarhaság minden, mondanék neked valamit, testvér . . .

— Hadd halljam!

— Indítványozom ezennel, hogy vágjunk neki Sao Paolo városának!

— Miért éppen Sao Paolónak?

Kifejtette erre széles okfejtéssel, hogy a mai délután egy németül tudó hordártársa, akivel összemelegedett időközben, Sao Paolót ajánlotta neki, mint olyan helyet, ahol keresni lehet még. A tanács nem megvetendő, fűzte hozzá Novakovszky, miközben megigazította a félszeme fölött feketedő kötést. Sao Paolo egész Brazília voltaképpeni ipari és kereskedelmi gócpontja . . .

— Nahát! — s fölívágta a fejét. — Érted-e már?

— Értem, koma. Csak mégsem indulhatunk egyelőre...

— S miért nem?

Megmagyaráztam neki erre, hogy előbb meg kell várnom a bátyám válaszát. A levél csak szállodánkba jöhet, mivel ezt a címet adtam meg. Novakovszky rábólintott:

— Erre nem is gondoltam, testvér...

Elment még újabb egy hét s ugyanakkor arra a méla tapasztalatra tettem szert, hogy legfeljebb ha száz mill-reisz van a zsebemben. Azon a napon jött meg a bátyám nehezen várt levele is.

Érdekes levél volt. És kimerítő is.

Bátyám, miután a bevezető sorokban feleségével és két kisleánnyal egyetemben — hegyeken, folyókon, világ-részekén és tengereken át — százszor megölelt a vad messzeségből, értesített, hogy egy páratlanul konok leány az én árva hitvesem, ám ugyanakkor megható is, annyira ragaszkodik hozzám. Mert a bátyám, mihelyt megkapta levelemet, irodáját a segédjére bízta s tüstént elutazott ahhoz a konok teremteshez, aki annyira visszaélt úri bizalmammal. Másfélnapig tárgyalt vele, beszélt hozzá okosan, hatni igyekezett reá, végül meg is fenyegette, ámde az akaratos hajadon egyre a magáét hajtogatta:

— Szeretem az uramat... Szeretem az uramat...

S végződött a levél:

„Te azért ne veszítsd el lelkednek egyensúlyát, kedves egy öcsém, mert adandó alkalommal megint megkönyékezem a feleségedet. Nyugodt lehetsz: ütöm a vasat...”

Én azonban cseppet sem voltam nyugodt. A helyett hosszú-hosszú levélben válaszoltam a bátyámnak, kijelentvén ismételtén, hogy én Nóra kisasszonyt soha-soha nem ismerem el élettársamnak. És, noha ez már nem volt mindenben úri dolog, azt ajánlottam a bátyámnak, próbáljon

néhány elszánt fiatalemberrel udvaroltatni a leánymenyecskének: hátha egy pilanatra meg találna feledkezni magáról... Nyert ügyem lenne akkor! Levelem végébe odaírtam még, hogy választ mindaddig ne küldjön ezek után, míg nem adok magamról életjelt. Tervem ugyanis, hogy a legrövidebb időn belül elhagyom Rio de Janeirót.

S közös szállásunkon még aznap este így szóltam kenyerespajtásomnak, Novakovszkyhoz:

— Hát jösz-e velem Sao Paolóba?

— Tekintettel arra, — felelt gondolkozás nélkül a koma — hogy ügyis marhaság minden, veled megyek!

Január felé haladtunk ekkor, ami a nyár közepét jelenti Braziliában. Harminc-harminc millreiszért megvásároltuk ketten a legalacsonyabb tarifájú vasúti jegyet s megindultunk az ország belsejének.

Ámde Sao Paolóban a csalódások tömege várt reánk.

Novakovszky komának még könnyű dolga volt aránylag. Ő, mint hordár, egyszerűen beállt a pályaudvar érkezési oldalára és csak keresett valamit. Magáról Sao Paólóról nem sok a mondanivalóm: nagyjából olyan, mint a többi brazíliai város, különben is minden agyműködésemet egyetlen pontra koncentráltam: hogy valami munkához jussak. Hordárnak beállni nem volt kedvem, mint Novakovszkynak! De hát könnyű volt a komának, miután ügyis az volt a hite, hogy marhaság minden...

Így mult el vagy három hét. Akkor már olyanformán éltem s ezt a legjobb pajtásom előtt is takargattam, hogy tíz fillérynyi banán volt a napi kosztom. Éjszakára egy városszéli házaeskában húzódtunk meg, mint albérlők.

Hanem akkor mégis kaptam munkát véletlenül.

Nagy szerencsém abba az időtájba esett bele, mikor

Sao Paulo szélein amerikai arányú építkezések indultak meg, ami sok-sok szegény embernek adott kenyeret. Hónapok alatt utcák és városrészek emelkedtek ki a semmiből. Amint ott botorkáltam volna az építkezések körül, feldobant szívvel látom váratlanul, hogy az egyik féligkész villa állványzatán felírás van kiakasztva:

„Segéd munkások fölvétele eszközöltetik.“

Mert elfelejtettem említeni az események tömkelegében, hogy hihetetlen nyelvérzésem volt apró gyermekkorom óta. Abban az időben például, mikor a világnak vágtam neki hazulról, édes hazai nyelvünkön kívül tökéletesen beszéltem németül, angolul, franciául, oroszul, portugálul és spanyolul.

Kár azonban minden szószaporításért!

Negyedórán belül munkára jelentkeztem a pallérnál. Intelligens és megértő francia ember volt a pallér, aki annyit kérdezett, mikor megálltam előtte:

— Micsoda nemzetiségű?

— Magyar vagyok, kérem.

— S mi volt odahaza, ha szabad érdeklődnöm?

Sóhajtottam egy mélyet:

— Azelőtt, uram? Azelőtt én tartalékos gyalogsági százados voltam s végigharcoltam a nagy háború minden valamirevaló csatáját... Most semmi vagyok.

A pallér mindent értett körülbelül: legalább nem fagatott tovább. Annyit mondott befejezésül:

— Én azonban, sajnos, mint segédközművesnek, nem adhatok önnek többet napi öt millreisznál...

— Köszönöm, uram, elfogadom! — szóltam katonásan.

Kezet adott:

— Akkor rendben van!

Kevés volt a napibérem, az bizonyos, én azonban bol-

dog voltam, hogy legalább a betevőfalamat biztosíthatam minden napra. S napibéremből futotta lakásra is, mely alacsony és szűk volt ugyan, a város túlsó végében, de azért esténként békességben húztuk meg magunkat Novakovszky komával, aki tűrhetően keresett.

Azalatt építettük a villát s én hordtam a köveket, hogy majd a két karom szakadt ki néha.

Három hete dolgoztam itt, lihegve az Egyenlítő-Közel gyilkos hőségében s cipeltem a követ és téglát a vakító fényben, verítékes halántékkal, de rendületlenül. Mert föltettem magamban, hogy megmutatom ex-feleségemnek: mégsem fog kibérelni magának! Három hét óta csak esténként találkoztam odahaza Novakovszkyval: olyankor derékgig mosdottunk a komával, aki biztosított újból és újból, hogy marhaság minden, miközben gúnyra rándult a csupasza szája széle. Utána elköltöttük egyszerű vacsoránkat közösen s végül kiültünk kicsiny lakásunk elé, az udvarra s magam sokáig, igen sokáig elnézegettem az északkeletnek lobogó csillagokat. S csak felsóhajtottam:

— Én Istenem, arra lehet Magyarország!

Olyankor fel-feldünnyögött a koma is:

— Nekem alapjában mindegy, akár Budapesten, akár Sao Paolóban. Ha így tart tovább is, életem végéig hordár maradok... Annyi baj legyen!

Hanem a negyedik héten váratlan fordulat következett el egyhangú életemben.

A negyedik héten tudniillik, mialatt lihegve cipelgettem követ és téglát, valamivel ebéd előtt fel'ünően szép gépkocsi állt meg az épülő villa előtt s egy választékosan öltözött úr lépett ki a luxusautóból. A pallér nyomban hozzásietett s félszeggel megfigyeltem, hogy derék munkavezetőnk nagy hajlongások közt, mély tisztelettel válaszol-

gat az ismeretlen úr kérdéseire. A kérdéseket nem hallottam, csak föltételeztem a kölesönös kézmozdulatokból.

Ugyanakkor azonban történt egyéb is!

Mert félszeggel figyelmes lettem arra is (és pedig felújgongó szívvel!), hogy az előkelő és ismeretlen úr mintha felém mutatott volna. Olyan érzésem volt abban a pillanatban, hogy elütő ruházattal és intelligens fölépésemmel vonhattam magamra figyelmét.

Abban a gondolatban már nevemen is szólított a francia pallér...

Amint feszes tartásban megálltam volna az idegen úr előtt, spanyolul kérdezte a nevemet. Megmondtam neki. Az idegen úr folytatta.

— Beszél németül?

— Hogyne, uram. Akár saját anyanyelvemen.

— Milyen származású? — érdeklődött tovább, miközben sétatálcája fogantyújával játszadozott.

— Magyar vagyok s egyebekben tartalékos százados...

Hanem akkor csaknem hanyattvágódtam. Az előkelő úr ugyanis így vágott közbe, szintén magyar nyelven:

— Örülök neki, nagyon örülök, százados úr, hogy egy honfitársammal vetett össze a véletlen, itt azonban nem maradhat tovább! Egy magyar tisztet ilyen alantas munkára semmi körülmények között sem vagyok hajlandó alkalmazni...

Elállt bennem a lélekzet!

A nagyúr annyit fűzött még hozzá, közömbösen:

— Ezt a villát tudniillik sajátmagamnak építtetem.

Soha nem volt szokásom az érzékenykedés, ámde abban a szempillantásban valósággal könyörögni kezdtem ott, az ismeretlen magyar úr előtt. Hiszen tudtam, hogyha elfocsát az alkalmaztatásból, talán éhen kell halnom. Kér-

tem őt, nagyon kértem: engedje meg, hogy itt dolgozhas-
sam tovább is, mivel ez létkérdés reám nézve.

Erre bemutatkozott:

— Nevem Fillinger s építési vállalkozó vagyok. Nem
is arra gondoltam, százados úr, hogy elbocsássam, csak
jobb beosztásba szeretném áthelyezni, mert látom, hogy
úriember . . .

— Nem a sors üldöz engemet, mérnök úr, köszönöm
a jóságát, hanem egy konok fiatalasszony, aki leány lenne
még, mindazáltal a feleségem . . .

Fillinger mérnök elmosolyodott keveset s így beszélt:

— A legközelebb eső kikötővárosban, Santosban, most
kezdem építeni az állami postapalotát: ott szívesen alkal-
maznám önt, mint munkavezetőt. Elfogadja, százados úr?

Istenem, hogyne fogadtam volna el! Annyi hányat-
tatás és szenvedés után alig tudtam hálát mondani várat-
lan jötevőmnek.

Fillinger mérnök kezét nyujtott búcsúzóul:

— Holnap délelőtt kilenckor szívesen várom a villám
előtt: majd autón viszem el Santosba.

Szótlanul hajtottam meg magamat előtte.

A pallér még abban a negyedórában elengedett a
munkából, miután kifizette egész heti béremet. Búcsúzóul
ez a derék francia is kezét rázott velem:

— Örülök a szerencséjének, százados úr. Mert ne
felejtse el, hogy Fillinger mérnök úr sokszoros millio-
mos . . . Igazán irigyelni kezdem önt!

Boldogságtól szédelegve siettem vissza egyszerű laká-
sunkra. Mielőtt azonban hozzáláttam volna kevés cók-
mókom összezsomagolásához, előbb értesítenem kellett
Novakovszky komát, mint tényleges hordárt. Könnyű volt

megtalálnom: a pályaudvaron tevékenykedett, mint rendszeresen.

Összeszorult a szívem... Mert legjobb katonapajtsómat nem akartam otthagyni, aki minden tengődésben kitarított mellettem, sőt amikor legrosszabbul folytak volna dolgaim, igaz bajtársiassággal megosztotta velem azt a keveset, amije volt.

Nem! Sehogysem volt szabad elhagynom a komát!

Hamarosan ráakadtam a pályaudvar előtti téren. Ott állt, egy szivaresutkát szívdogálva, mialatt félvállával nekidült a pályaudvar sarkának. Amikor elmondtam volna neki, miről van szó, fidelesen rántott egyet a vállán:

— Akkor én is megyek!

— De mihez kezdesz majd Santosban, koma? ... Mert ez itt a kérdés!

Novakovszky zavar nélkül válaszolt:

— Hordárra szükség van mindenütt!

IV.

Persze nem együtt utaztunk el. Magam tudniillik Fillinger építész mérnök luxusgépkocsiján vágtam neki az útnak (Fillinger társaságában!), Novakovszky Pali pedig vasúton követett, miután átadtam neki a santosi új építkezések pontos helyrajzi vázlatát. Úgy egyeztünk meg, hogy ott fog majd keresni.

Az igazság kedvéért ideiktatom, hogy meg akartam kérni új gazdám: szorítson helyet az autóján az én legkedvesebb kenyerespajtsómnak is, a koma azonban, mikor az utolsó estén közöltem vele tervemet, legyintett:

— Igaz, hogy minden marhaság, mindazáltal tény

marad, hogy új pozíciómban mélyen alattad állok társadalmi tekintetben. Egy hordár ne próbáljon urakhoz törleszkedni!

S mondta ezt oly hidegen, minden érzelgősség nélkül, hogy az már egyértelmű volt a fatalizmussal.

Másnap alkonyattájt csakugyan egymásra találtunk Santosban. Itteni életünkéből kevés a mondanivalóm . . .

Kilene munkás hónapom ment el ebben a rokonszenves városban, mely Brazília legnagyobb kikötőhelye egyébként: itt hajózzák be a területileg óriási ország összes nyersterményeit s innen indulnak velük az óceáni hajók a világ legkülönbözőbb tájai felé.

Santosban ugyancsak közös lakást béreltünk s ezt a szobánkat össze sem lehetett volna vetni sao-paolói nyomorult tanyánkkal. Túrhetően kerestem az építkezéseknél s Novakovszky koma is sok-sok koffert cipelt a santosi kikötő körül.

A Santosban leélt kilene hónap elején életem új fordulatáról értesítettem a bátyámat s természetesen érdeklődtem nála ifjú hitvesemről is. Mint él, nem forgolódik-e körülötte valaki s hajlandó-e válópört indítani ellenem, hűtlen elhagyás címén? Nem lett-e esetleg ömaga hűtlen az esküjéhez, mivel abban az esetben személyesen lépnék föl ellene . . .

Bátyám ezúttal nem siethetett túlságosan a válasszal, mert csak a harmadik hét legvégén jött meg a levele. Feleségemről is tudósított kimerítőn s levelének ezt a részét ideiktatom szószerint:

„Asszonyfeleségedről csak a legjobbakat írhatom neked, kedves Pál öcsém s itt közbevetve (hogy el ne felejtsem!), ösmeretlenül is sokszor tiszteltetjük Nova-

kovszky Pali komádat, a hordárt... Ifjú nődet jelesül szünet nélkül figyeltetem, ámde tökéletes eredménytelenséggel, miután az eddigi eredmény legfeljebb annyi: oly alázatosan, szerényen s visszavonultan él a világtól, hogy ennek a szegény leánynak apácai élete szívemig érintett. Mert (hogy el ne felejtsem!) személyesen is elutaztam hozzá az elmúlt héten. Nevelőszülei úgy fogadtak s fogadott ő, a kedves, mint a legjobb rokont szokás. Micsoda leány, én Istenem, micsoda hitves: nincs több ilyen a világon! Tisztemhez híven mégis beszéltem vele négyszemközt. Rá akartam venni, hogy mondjon le rólad, mert szerencsétlenné tesz, ámde Nóra akaratosan rázta a fejét:

— Soha!

Utánozhatatlan konokságával szinte magamat is megbabonázott. És mialatt én is helyeselni kezdtem neki, mert tehetetlenségemet éreztem valamennyi tagomban, ez a szépséges teremtés imára kulcsolta a két kezét s a következőket mondta nekem:

— Tudom, hogy felültettem Palit, mikor a felesége lettem, de az Isten meg fogja bocsátani ezt a bűnömet. Miért is tettem, én Teremtőm? Mert halálosan szeretem az uramat s inkább maradok örökre mai állapotomban, de hű maradok hozzá... Elválni pedig soha-soha nem fogok tőle!

Ahogy ezt mondta, könnyek csillantak meg a szemében. Nem tagadom, magamat is meghatott ez a jelenet. Ne okoskodj hát tovább, kedves Pál öcsém, hanem pakolj össze, ülj hajóra, rohanj ifjú nődhöz, kapd az öledbe és ne is engedd ki többé a karjaid közül! Eltekintve sok egyébtől, azért is szükség lenne reád, mivel Nóra nevelőapja alaposan megöregedett s egyetlen kívánságuk, hogy te vedd át a gőzmalom vezetését. Ha nem volna útiköltsé-

ged esetleg, az öregek örömet megküldik neked a szükséges összeget!“

Eddig tartott a feleségemre vonatkozó tudósítás, amely felbőszített minden idegszálamban... Csak az hiányzott még, hogy a kényszerű-apósom vitessen haza!

Összetéptem a levelet s beletapostam a földbe.

Erre az időtájra esett, hogy elbúcsúztam Santostól is, a koma azonban, már mint Novakovszky Pál, visszamaradt. Mert Pálok voltunk mind a ketten. Idő múltával még egy harmadik Pál is csatlakozott hozzánk, ez azonban később volt.

Kilenc hónapig voltam munkafelügyelő a braziliai kikötővárosban, amikor befejeződtek azok az építkezések, amelyek tartamára felügyelőnek fogadott fel Fillingner mérnök. Ez a derék ember tovább is foglalkoztatni akart még, mivel szemlátomást ragaszkodott hozzám, én azonban megköszönvén jóságát, elbúcsúztam tőle. Rég takargatott tervem volt ugyanis, hogy — török-szakad! — Észak-Amerika földjére lopom be magamat... Az Unió szabad földje s korlátlan kereseti lehetőségei után való nosztalgiam oly erővel tört ki rajtam ezekben a napokban, hogy betege lettem a mániámnak.

Az utolsó estén, amikor úgy látszott, hogy minden együtt van, mégegyszer és utoljára meghánytuk-vetettük a terv minden részletét. Úgy számítottam akkor, hogy egyelőre magam vágok neki egy észak felé induló hajóval, mint pincér és ha minden sikerült, tüstént értesítem a komát, aki hasonló módszerrel vág neki az útnak s nem is áll meg, míg reám nem talál, előre megadott címemen.

Felhős szemmel tekintettem az én leghűbb kenyeres-pajtásomra:

— És te addig is mit csinálsz Santosban, Pali koma?

— Én? — szólt vissza nem minden önérzet nélkül a koma. — Én, testvér, halálíg ragaszkodom a hordársághoz... Rájöttem ugyanis, hogy legszolidabb megélhetési bázis — trógernek lenni!

Erre nézve megegyeztünk hát.

Másnap ebéd után megöleltük egymást érzékenyen s abban a reményben, hogy hamarosan találkozni fogunk. S akkor felültem a Rio de Janeiro felé induló vonatra, zsebemben Fillinger mérnök ajánlólevelével, melyet ismerősinhöz, a rio de janeirói magyar követhoz intézett, kérve őt, hogy ne vonja meg tőlem jóindulatát. Mert az építészmérnököt baráti szálak fűzték Brazília magyar követhéhez, akit Bezerédynek hívtak egyébként. Számításom az volt, hogy Bezerédy hazánkfia pártfogó ajánlatára pincérnek juthatok be valamelyik olyan hajóra, amelyik Észak-Amerika és Rio de Janeiro között bonyolítja le a forgalmat. A többi már az én dolgom lett volna.

Késő estére járt, amikor vonatom besiklott a rio de janeirói pályaudvarra.

Másnap ott álltam Brazília magyar követe előtt, aki rámismert, előzékeny maradt hozzám, különösen amikor megtudta, hogy tartalékos gyalogsági századosi minőségben verekedtem a nagy háború csatáiban. Érdeklődött mindenről: megfaggatott töviről-hegyire s hányatott életem szemlátomást hatással volt reá. Később, amint megemlékeztem volna visszahagyott pajtásomról, Novakovszkyról is, a követ fölfigyelt:

— Nos és pillanatnyilag minémű pozíciót tölt be Novakovszky honfitársunk Santosban?

— Novakovszky, kérem? — kérdeztem vissza kicsiny

zavarban. — Novakovszky Pál, mióta Dél-Amerika területére tette a talpát, valóságos és tényleges hordár . . .

A követ urat mély bú verte le erre a kijelentésemre:

— Egy hazánkfíának, aki tartalékos főhadnagyi rangot viselt az összeomlott dunai monarchia haderejében, mégis tartózkodnia illenék tőle, hogy mások málháit ne cipelgesse!

Erről aztán nem is beszéltünk többet . . .

Egyebekben a követ úr nem csupán szóval maradt előzékeny, hanem rendelkezésemre is állt mindenben. Amikor tisztelettel megkértem, járja ki nekem, hogy — hajópincéri beosztásban — fölvegyenek valamelyik olyan hajóra, amely Rio de Janeiro és Észak-Amerika között közlekedik, diszkrétén bólintott:

— Természetszerűen minden tőlünk telhetőt meg fogunk próbálni . . .

S ilyen előzmények után esett, hogy a követ úrtól meleg ajánlólevelet kaptam az egyik hajóstársaság vezérigazgatójához. Még aznap fölkerestem a vezérigazgató urat, aki tüstént a személyi ügyek előadóójához utasított azzal a rendelkezéssel, hogy minden körülmények között hajózzanak be a legelső észak felé induló tengeri gőzösre. Mint pincért persze.

A személyi ügyek referense egy vállas brazíliai bennszülött volt. Mikor átnyújtottam neki a vezérigazgató írásbeli utasítását, valósággal felbőszült. Felbőszült és tombolni kezdett:

— Minek mászkál protekció után? Minek nyom félre egy brazíliait az elhelyezkedési lehetőségből? Amikor ön jöttment alapjában véve! . . .

Nem reagáltam a személyeskedésre, azt láttam azonban, hogy szélsőséges brazil fajvédő lehet az ipse.

Hallgattam . . . Kénytelen voltam hallgatni.

Mégis bosszút állt rajtam ez a szemétember. A vezérigazgatói utasításban az állt tudniillik, hogy hajózzon be egy Észak-Amerika felé induló hajóra. Az ingerült referens e helyett benyomott egy észak felé igyekvő gőzösre.

Csakhogy mindezt én nem tudtam még akkor!

Az a hajó ugyanis, amellyel én negyednap hajnalban nekivágtam a zúgó tengernek, mindössze Dél-Amerika északi partvidékét látogatta, ahonnan dolgavégeztével megfordult visszafelé. Így kellett haladnia hajónknak ezúttal is az Amazonas folyamig, sőt onnét is tovább, a folyam középfolyásánál lévő Manaos állam hasonlónevű fővárosáig . . . A Brazíliai Egyesült Államok egyikéről volt szó.

Csakhogy mindezt én nem tudtam még akkor!

Hajónk neve ugyancsak Santos volt. Írták pedig akkor az 1921-ik közönséges esztendő szeptember havát, vagyis embertelen hányódások közben két egész esztendő mult el fölöttem. S magamnak köszönhettem mindezt egy megfeledezett pillanatomért, amikor is — fejedelmi nagylelkűségemben — feleségül vettem egy leányt, néhány napra. Csakhogy a kisasszonynak (s ezt mindnyájan tudjuk!) eszeágában sem volt elválni tőlem.

A Santos útirányát nékem csak akkor mondták meg, mikor a hajó elhagyta már Rio de Janeirót. Ezek szerint Manaosba igyekezett a gőzös, magam pedig New-Yorkban szerettem volna partraszállni . . . Hát ez volt az én bajom!

De mennem kellett, mert vitt a Santos, a tenger pedig hánykolódott. Egyelőre Manaos volt a cél s onnét visszafordulva Rio de Janeiro, ahol Novakovszky koma lihegve cipelgette e közben a koffereket.

Mire a nyílt tengerre kerültünk ki, hogy nyugat felől álomszerűnek sejtett föl csak Dél-Amerika keleti széle, keservesen megbántam, amiért pincérnek furakodtam be a hajóra. Mert a legnehezebb és legpiszkosabb munkát osztották ki részemre s meg voltam győződve, hogy ebben jelentős része lehetett a személyi ügyek Rio de Janeiróban visszamaradt referensének is. Tudniillik a fedélzetközi négerék kiszolgálása és hálólhelyeik tisztogatása volt minden feladatom.

Hogy mit jelent négereket kiszolgálni, az tudja csak, aki végigcsinálta egyszer ezt az undorító munkát. Még ma is ágaskodik a hajam, ha visszagondolok életemnek eme kietlen szakára... Brrrrr! Kétségbeesésemben nem tudtam egyéb megoldáshoz folyamodni, minthogy a tengeriút harmadik napján beteget jelentettem azzal a megokolással: képtelen vagyok továbbra is ellátni munkakörömet...

Egy kis szerencsém akadt ezúttal.

A hajóorvos egy igen rokonszenves, fiatalabb doktor volt. Szülei német származásúak, ő maga azonban braziliai bennszülöttnek számított. Ez a művelt ember, miután alaposan megfaggatott előbb, megértette betegségem igazi okát s négyszemközt igen hasznavehető tanácsot adott. E tanács lényege az volt, hogy feküdjek be a hajókórházba (ő szívesen fölvesz!) s ne keljek föl előbb, csak egy-két nappal a végállomásra való befutásunk előtt. Ő mindenestre jelenteni fogja majd, hogy meggyógyultam. Betegnek pedig azért nem volt szabad maradnom mindvégig, mivel abban az esetben — mint lábbadozót — kihajóznak s valamelyik manaosi kórházban helyeznek el. S ott is hagynak egyszersmindenkorra...

Hálás szívvel köszöntem meg a hajóorvos bizalmas tanácsát. Hisz nekem semmi tervem nem volt már ezek-

után, mint egyszer visszakerülni még Rio de Janeiróba, onnét vonaton zörögni el Santosig s Santos kikötővárosában megölelni Novakovszky Pál kenyerespajtásomat.

Minden úgy lett, amint az orvos tanácsolta.

Jókat aludtam a hajókórházi ágyban, miközben mélan dohogott a hajó. Két nappal végső célunk előtt persze egészséges lettem, minden átmenet nélkül. Ekkor már rég az Amazonason jártunk, mely legnagyobb folyója a világnak. Mire a manaosi kikötőbe siklott be velünk a Santos, újból a négerrek közt forogtam, mint pincér.

Arra az időre, amíg ki- és berakodott a hajó, szabad kimenőnk volt Manaosba. Magam is éltem az alkalommal, ámbár nem sok néznivaló volt rajta.

Az utcákon a szokványos brazíliai por és piszok s rendezetlen utcáival inkább nagyjából összehányt telepnek lehetne mondani, mintsem fővárosnak. Mellesleg vetem ide csak, hogy lakosainak száma mozoghat a harmincöt-ezer körül.

Hat napig tartott a ki- és berakodás, akkor aztán a Santos is fölszedte a vasmacskát. Magam is visszafelé indultam szárnysegetten s ezúttal is a néger-utasokat szolgáltam ki előírászerű szolgálatkészséggel s — belülről — tökéletes undorral. Rio de Janeiro volt a végcél, de most feltűnő lomhán haladtunk visszafelé. Idejövet ugyanis szinte megállás nélkül igyekeztünk a tengeren meg az Amazonason, ezúttal azonban meg-megálltunk és elosztokoltunk valamennyi parti kikötőben. Három kibírhatatlan hét múlt belé, amire sikerült visszavánszorognunk Brazília fővárosáig.

Itt megkaptam ötheti pincéri tisztségem összes illetményeit: pontosan százharmincöt millreiszit s abban a pillanatban búcsút is mondtam örökre a Santosnak. Ugyan-

akkor új tervek kavaroztak az agyamban: minden erőfeszítésemmel önállósítani szerettem volna magamat. Rájöttem, hogy a tőke kiszípoloz csak, ha ellenben magam zsebére dolgozom, megszedhetem magamat. Mert Dél-Amerikában is megvannak a szokatlan kereseti lehetőségek, csak ügyesen kapja meg az ember a dolgok végét.

Erre is ki fogok térni még az emlékirataim során, de valamivel későbben!

Amint így — kis batyummal és fölzaklatott lélekkel — a kikötő partján siettem volna el, arra gondoltam, hogy legkésőbb holnap reggel Santosban leszek s találkozom Novakovszky komával. És úgyis volt! Másnap reggel ugyanis, amint a santosi pályaudvar előtt nyüzsgő utasok közt fúrtam volna keresztül magamat, hirtelen ezt dörmögte maga elé valaki a közelemben:

— Ha meggondolom, minden marhaság ezen a földön...

Abban a szempillantásban feléje tártam a két karomat:

— Novakovszky koma!

Mert persze, hogy ő volt. Hanem ugyanabban a szempillantásban lecsapta a koffert a koma is és nagyot kiáltott:

— Kulics testvér, hát élsz még?

S öleltük egymást érzékenyen, hogy mind a ketten ropogtunk derékban.

Akkor így szólt derüre csillant félszemével a koma:

— Én most — trógeri minőségben — rendeltetési helyére cipelem ezt a két veszett poggyászt s ha megkaptam tiszteletdíjamat, kibeszélgetjük magunkat két kupa sör mellett. Ülj be oda ni, abba a csapszékbe s várj meg türelemmel... Tüstént jövök!

S egy oldaltlapult alacsony sörözőhelyiségre mutatott.

A söröző felé indultam s odabent két kupa sört rendeltem. Kevés idő múlva jelentkezett a koma, szélesrederült ábrázattal:

— Hát visszakerültél mégis New-Yorkból?

— Csak Manaosból, komám, — intettem búsan. — Tudniillik túljártak az eszemen . . .

Először néhány nyeletet hajtottam fel az italból s akkor rámkapta szemöldökét az én kedves egy komám:

— Hadd hallom a részleteket, testvér! De semmit se felejts ki, mert veszettül érdekel minden!

Belefogtam erre, attól a pillanattól kezdve, hogy ráléptem volna a Santos nevű hajó fedélzetére, mint pincér és a szerecsen utasok kiszolgálója. Novakovszky Pali a „néger“ szóra legyintett: — „koszosok“ . . . Élesen ecseteltem a dolgokat, későbbi betegségemet a hajón, mialatt a koma egyre-másra vágott bele a szavamba:

— Nohát, ilyen marhaságot se hallottam még!

Amikor befejeztem végül s jeleztem a koma előtt, hogy összes keresményem egyszázharmincöt millreiszra rúg, a koma rámbólintott:

— Testhezálló összeg . . .

Hanem ekkor én kezdtem érdeklődni:

— Hát veled mi történt azóta?

— Velem? — kérdezte fanyarul. — Én azóta is, hogy elvitorláztál a szelekkel, rendületlen hittel hordoztam a málhákat s van már némi kis tőkém. Volt nap, amikor hatvan poggyászt is cipeltem el reggeltől-estig . . . Igaz is, hogy el ne felejtsem: új lakótársam van s persze, magyar cimora. Egy ranggal alacsonyabb nálam, miután mint tartalékos hadnagy szolgált annakidején valamelyik erdélyi ezredben . . .

— Hogy hívják?

— Szotyor Pali! — harsant föl nagy hahotával a koma. — Azon röhögök, testvér s ez csak most jut eszembe, hogy mind a hárman Pálok vagyunk s ebben is a Gondviselés ujjmutatását látom. Meglásd, fordulni fog még egyszer a mi szerencsénk is!

Nekem azonban egyelőre egyéb járt az eszemben:

— S miféle ember amúgy?

— Klasszikus pofa! — nevetett Novakovszky. — Kiállításra kemény gyerek s nagyszerű fickó lehetett, amíg verekedni kellett a háborúban. Ettől eltekintve azonban magyar történelmi regényeket olvas minden szabad idejében s aközben sűrűn hull a könnye...

Az utolsó mondatot nem értettem. Ámde a koma ki-merítő magyarázattal szolgált tüstént:

— Azt mondta nekem tegnap is, hogy a legtöbb történelmi regényben csatát veszítenek a magyarok. Ez a szakadatlan csatavesztés annyira a szívére megy, hogy könnybelábad a szeme. Utána meg olyan düh fogja el összes ellenségeink ellen, hogy tombolva döng fel s alá a szobában...

— S miből él? — érdeklődtem részvétellel.

Novakovszky a baltenyerére könyökölt:

— Meglehetősen pénze van még abból a takaros összegből, amelyet leszereléskor kapott a katonai kincstártól. Egyelőre nem hajlandó munka után nézni, különben szörnyű akaraterő dagadozik benne. Tekintve azonban az elhelyezkedési lehetőségeket egy olyan ember számára, aki a magyar nyelven kívül alig makog valamit németül, nem egyszer megbiztattam már: „leszel te is hordár, öcsém!“ Tudniillik fiatalabb valamivel nálam...

Ittunk rá.

V.

Estefelé járt, mire régi lakásunkra vetődtünk el.

Mert a város széle táján lakott Novakovszky koma meg Szotyor Pál, akit nem ismertem még addig a pillanatig. Takarékosági szempontból húzódtak meg a periférián, legalább is a koma. Szotyor Pálról annyit tudtam egyelőre, hogy — hozzánk képest — tiszteletreméltó töke fölött rendelkezett s abból éldegélt egyelőre, falván a történelmi regényeket.

Santosnak azon a legkülső részén földszintes viskók húzódtak meg, tenyérnyi kertecskékkel. Egy ilyen házacská egyik szobájában húzódott meg Novakovszky és Szotyor s magam is itt éltem ama rövid idő alatt, mielőtt elindult volna velem a Santos hajó.

Szotyor Palit odahaza találtuk: a vacsora elkészítésével foglalkozott éppen. A találkozás olyan volt kettőnk között, ahogy azt két magyar testvértől el lehet várni vadidegenben. Bemutatkoztunk egymásnak keményen s megöleltük egymást érzékenykedve.

Hanem első pillantásra is szokatlan alaknak hatott Szotyor Pál bajtársunk!

Termetre magas volnék magam is, Szotyor Pali azonban félféjjel tett túl rajtam. Válllaival nyugodtan feldűthetett volna egy szénásszekeret, nyaka bikanyak s a szeme mégis olyan ártatlan-kék, hogy első tekintetre meglátsozott: jóságosabb ember nem akad nála a világon.

Ahogy összeöleleztünk volna ketten, sokáig és komolyan néztük egymást...

Azt kérdeztem tőle akkor:

— Igaz-e, Pál barátom, hogy könnyezni szoktál a történelmi regényeken?

— Igaz! — vágta vissza keményen. — Sőt a legtöbbször sírdogálok is. A történelmi regények csatáiban ugyanis majdnem minden esetben mi, magyarok maradunk alul: nem bírom ezt elviselni! Kulics testvér, az én végzetem az, hogy túlságosan szeretem hazámat és nemzetemet!

— Hát akkor mért hagytad oda hazádat és nemzetedet?

Szotyor Pali elkomorodott. És csak sokára válaszolt, keserű szívvel:

— Mert engemet a menyasszonyom hagyott el kietlen állapotom miatt... Erről azonban szívesebben szoktam hallgatni.

Hallgatott is.

Azon az estén éjfélén túl maradtunk fenn. Azalatt minden részletében fölfedtem előttük nagyszabású új tervemet. Megmagyaráztam nekik, hogy mai helyzetünkben sohasem fogunk tudni talpraerőlködni, ahelyett idegenek hányt-vetett szolgálói maradhatunk akár életünk végéig. Itt közbeszólt Novakovszky koma:

— Úgy van! Úgy van!... Most már megvallhatom nektek négy szemközt, hogy ez a hordári állapot kezd az idegeimre menni...

Előterjesztettem a továbbiak során, hogy önmagunkkal szemben való első kötelességünk önálló vállalkozásba kezdeni. Egyelőre arra gondolok: induljunk meg az Amazonas felső vidékére, ahol bottal lehet csapdosni a kócsagokat. A kócsagtollaknak viszont remek ára van a brazíliai nagyvárosokban.

Általános helyeslés fogadta tervemet. Ezekután nem maradt hátra egyéb, mint a pénzügyi helyzet megvita-

tása... Magam százharmincöt millreisszal tértem meg Manaosból, a koma valami hatszáz millreiszot spórolt össze akkorára s Szotyor Pali legnagyobb meglepetésünkre kijelentette ugyanakkor, hogy ő több, mint tízezer millreisz fölött rendelkezik abból a tetemes összegből, amelyet le szerelésnél kapott. Igaz, ő egyelőre felejtani indult Brazíliába, most azonban a legnagyobb lelkesedéssel csatlakozik az expedícióhoz.

Még azon az éjszakán aláírtuk a szerződést... Életrehalálra!

Amikor lefeküdtünk volna végül, annyit mondtam ujjongva:

— Megvallom, gyerekek, azért vállalkoztam erre az expedícióra, mert hiszem, hogy ezekután játszva el tudok válni a feleségemtől. Ha ugyanis meggazdagszom, tetemes tartásdíjat ajánlok föl neki s akkor nem fog ragaszkodni hozzám annyira... Ez szent meggyőződésem!

Az előkészületeknek azzal láttunk neki, hogy két nap mulva Rio de Janeiróba költöztünk át hárman, ahol játszva szerelhattük föl magunkat. Arra a kevés időre, melyet itt kellett még eltöltenünk, szintén az egyik városzéli házban vettünk ki lakást. Így olcsóbban jöttünk ki.

Szép napok jártak abban az időben Brazília fölött. Kétszer huszonnégyszáz órán belül beszereztünk minden beszerezhetőt: vásároltunk egy motoresónakot, nyolc puskát hozzá, megfelelő ennivalót s teméntelen fölszerelést. S azonfelül legalább hat hétre való konzervát.

Öt nappal reá vadonatúj vadászruháinkban hajóra szálltunk Rio de Janeiróban. Történetesen ugyanaz a hajó volt, a Santos, amellyel első, kudarcbafulult kísérletezésemet tettem meg Manaosig és vissza. Akkor négerék pincére voltam, most pedig bennünket szolgáltak ki.

Az indulás előtti órákban rövid levelet intéztem a bátyámhoz. Ezúttal hivatalos hangon írtam neki!... Értesítettem kurtán, hogy nagy vadászexpedíció előtt állok, amelyből minden föltevés szerint mint gazdag ember fogok megtérni Rio de Janeiróba s ezokból nyomban indítsa meg a válópöört leányhitvesem ellen, miután soha többé nem szándékozom visszatérni Európa területére. Nőmnek kétszáz pengőnyi havi tartásdíjat ajánlottam föl. Hittem akkor, hogy tehetni fogom. A választ Rio de Janeiro-i lakásom címére kértem, miután ezt a lakást továbbra is fenntartottuk magunknak. Meggyőződésemm volt, hogy amire viszatérek két hónap mulva, itt lesz a feleségem beleegyező nyilatkozata.

A hajóútról alig van mondanivalóm. Elértük Manaost s ott partraszálltunk minden felszerelésünkkel. Manaosban még néhány hiányzó cikket szereztünk be s három újabb nap mulva útrakészen álltunk, hogy nekivágjunk nagy válalkozásunknak s a világ legszelesebb folyamának, melynek felső szakasza Dél-Amerika legvadabb és legnéptelenebb ösrengetegei közt hömpölyög...

Három napon belül a motoresónakba rakodtunk be mindennel, berregni kezdett a motor s abban a pillanatban sivítani kezdtünk fölfelé, az Amazonas hátán...

Hogy mi az Amazonas? Volt alkalmunk megcsodálni attól az időponttól kezdve, mikor még a Santos hajón fordultunk be a torkolatába, ahol egyik partját sem látni. Azon a tájon olyan, akár egy keletre hömpölygő tenger.

Mi hát az Amazonas?

Egy mozgó óceán, amelyen tündéri napfölkelték és naplementék mennek végbe. Legtöbbször sárgaszínű ez az egyirányba mozgó tenger, egész szigetek úsznak rajta,

különösen ha áradás zúg lefelé, fantasztikus gyökértömbök forognak az áradásban s amint följebb-följebb jutunk benne, mind kisebb és karesúbb folyami hajók eikáznak végtelen tömegén. E hajók laposfenekűek már. Két semmibehaló partján mesebeli pálmaerdők váltogatják egymást s krokodilok úszkálnak a folyamban, avagy távoli partjain szunyókálnak lomhán.

Mi hárman aközben, úgymint: Novakovszky Pál, Szotyor Pál és magam, Kulics Pál (aki csak később léptem elő brazil őrnaggyá), motoresónakunkon fölberregtünk az Amazonas utolsó folyami hajóállomásáig. Öt teljes napig zúgtunk fölfelé a motoroson: onnét számítva már csak keskeny csónakokon, úgynevezett kanoékon lehet továbbnyomulni.

A végső és legbizonytalanabb útszakasz előtt megkérdeztem mégegyszer kitartó két bajtársamat:

— Menjünk-e tovább is, fiúk?

— Hát hogyan mennénk? — kiáltott fel ugyanegy gondolatban Novakovszky koma és Szotyor testvér.

Erre nekifoháskodtunk hárman.

Közbevetve: ennek az utolsó állomásnak Ieitosz volt a neve. A környék lakói olaszok és portugálok, Ieitoszból fölfelé azonban várost, falut nem találsz, legföljebb jelentéktelen szétszórt telepek fordulnak elő a tájon s kétszáz kilométerre innét már csak vegetáló indián törzsekre lehet bukkanni, akik — pusztuló állapotukban — ide vonták magukat a világ legelhagyatottabb rengetegeibe.

Miután két társam lelkes hangon jelentette ki, hogy igenis, tovább törünk nyugati irányba, a kanoéra szereltük át a motort, pompás csónakunkat pedig a hajóállomáson hagytuk hátra. Öt újabb napig berregtünk fölfelé,

az Amazonas hátán, mígnem elértük egyik mellékfolyóját, a Madeirát...

S ezzel helyben is voltunk körülbelül!

A Madeira két partja ugyanis — sokezer négyzetkilométer kiterjedésben — csupa zombék: ez a terület a fehérkócsagok hazája. A mocsaras és süppedékes helyeken százával meg ezrével tanyáznak ezek a fönséges madarak. Elhelyezve a kanoét, alaposan fölszereltük magunkat. Abban a legutolsó pillanatban eszembe villant, hogy sohasoha az életben nem kerültem volna ide, erre az embertől alig látott vidékre, ha annyira föl nem ültet egy fiatal magyarországi hajadon, aki tetemes idő óta viselte immár a nevemet.

Ámde ezúttal nem volt alkalom a merengésre, kiadtam hát a jelszót az expedíció másik két tagjának:

— Munkára föl, gyerekek!

— Isten nevében! — sóhajtotta el magát ugyanegy pillanatban Novakovszky koma és Szotyor testvér. Hisz leghőbb vágyuk volt, hogy minél több kócsagtollra tehesenek szert.

Felkapaszzkodtunk a partra. És attól a másodperetől számítva durrogni kezdtek a puskáink.

Ez emlékirataim során óvatosan ügyelek reá, hogy semmi olyat ne állítsak, ami valószínűtlennek tűnhetnék föl az olvasó előtt... Hiszem is, hogy szavamnak hitelt fog adni minden ember!

Attól a pillanattól kezdve azonban, hogy fegyvereinkkel felbukkantunk volna hárman a Madeira partjának zombékjai között, a fehérkócsagok oly tömkelege tanyáztak előttünk, ami magam előtt is hihetetlennek tűnnék föl, ha személyesen nem puffogtattam volna közéjük...

Pedig hát ugyancsak tüzeltem!

Egy-egy lövésünkre öt-hat kócsag hanyatlott el, de akadt találat, amelyre tizenkét darab ilyen nemes madár vágódott vissza a magasból s csappant belé a mocsaras részekbe. Ámde ezekből a találatokból is csak halavány képet alkothatunk róla magunknak, minő tömegekben tanyáznak itt a fehérkócsagok.

Nem lesz érdektelen talán, ha megemlítem, mint közelítettük meg e drágatollú madarakat?

Hárman háromfelől fogtunk közre egy-egy kócsagtelepet s váratlan tüzelésünkre legfeljebb kétszáz méternyi körzetben kaptak levegőbe a kócsagok, oly sűrűségben, hogy elfedték a napot. A körzeten kívül eső madarak ügyet sem vetettek közeledésünkre. Kétszáz lépés után ismét tüzeltünk s ismét teméntelen kócsag bukfencezett le a zombékokra. Így gyilkoltuk őket délig, ebéd után halomba raktuk össze a zsákmányt, tépdestük ki legszebb tollaikat s e tollakat aztán óvatosan helyeztük el a magunkkal hozott benzines bádogdobozokba.

Folyt pedig ez az öldöklés csaknem az Egyenlítő alatt, oly fullasztó hőségben tehát, hogy ömlött rólunk a veríték.

Mert ezen a vidéken — európai fogalmak szerint — halálos a hőség, de nekem dolgoznom kellett inszakadásig! Mert csak ezen az úton hozhattam össze akkora összeget, amelyből fizetni tudom majd akaratlan-feleségem tartásdíját.

Neki hát az újabb mészárlásnak!

A forró éjszakákat sátrak alatt, függő ágyakban heverészve próbáltuk átszunyókálni keservesen. Mert még éjjél körül is lihegtünk a trópusi időjárás miatt... Ez a példátlan hőség volt a magyarázata, hogy az elhullt kócsagok már az első huszonnégy órában fejfájdító büzt terjesztettek s ezokból siettünk a munkával. Egykettőre igye-

keztünk végezni: hisz minden kócsagból tizennégy-tizenhat olyan legszebb tollat húztunk ki csak, amelyekért a legszebb pénzre számíhattunk Rio de Janeiróban... Nagy haszonra akartunk dolgozni!

Három hétig tartott ez a gyilkos vállalkozás.

Azalatt összebotlottunk persze indiánokkal is.

Előre számítva az ilyen találkozásokra, bőven hoztunk magunkkal csereárut is, éspedig: gyufát, üveggyöngyöt, valamint piros kendőket. Elsőízben akkor vetődtünk össze velük, mikor — az elbírhatatlan bűz miatt — odahagytuk elsőszámú vadásztelepünket.

Érdekes találkozás volt!

Azon a bizonyos napon, jókor délután, mintha emberpontokat láttunk volna mozogni az erdők szélében. De messzi, nagyon messzi! Óvatosan és barátságos taglejtésekkel közeledtünk feléjük, mihelyt azonban megpillantottak bennünket, elbújtak a sűrűben.

Mi persze nem adtuk föl a reményt, hogy mégis csak találkozni fogunk velök!

Vigyázva nyomultunk előre tovább is a felé a hely felé, ahol eltűntek az erdő szélében, mialatt portugál nyelven kiáltoztunk utánok, hogy nyugodtan jöhetnek vissza a rengetegből: békés szándékkal közeledünk hozzájuk. Egyelőre azonban nem jöttek vissza, mert — mint kiderült később — a nyelvünket sem értették. Nem tudtak portugálul.

Amikor arra a pontra értünk volna, ahol utoljára láttuk felbukkanni őket, nem messze az erdő szegélyétől, téres tisztáson, rátaláltunk a lakótelepükre...

Szegényes, igen szegényes volt minden!

Ott álltak rendetlenül pálmalevelekből készült sátraik... Először körülnéztünk a telepen, megvizsgáltuk

egyszerű szerszámaikat s akkor hallózni kezdtünk, miközben kézjelekkel igyekeztünk megértetni a tisztás túlsó vége felé, hogy barátságos jövevények vagyunk. Sokára valami öt-hat sovány indián bújt ki félénken a tisztás túlsó széléből s riadt arccal tekintettek reánk. Ilyenkor megálltak az istenadták... Őseik szájhagyományaiból tudták valószínűen, hogy a fehér ember valamikor halomba gyilkolta vakmerő és harcós elődeiket...

De azért közelebb óvakodtak mégis!

Mi csak tovább integettünk s a szegények, mikor színes kendőinket is mutogattuk feléjük, néhány lépést tettek felénk szorongva s akkor megálltak megint. S azalatt tanácstalanul pillogtak felénk egyre.

Hanem ezt a tétovázást nem bírta tovább türelemmel Novakovszky koma sem, minélfogva rájuk kiáltott, persze magyar nyelven:

— Gyertek már, felebarátaim!... Egy hordártól igazán nincs mit tartanotok!

Szotyor Pali elkacagta magát. Magam is. Az indiánok, akiknek száma a húsz körül mozoghatott már, visszanevettek a nevetésünkre s most már nyugodtan jöttek felénk.

Itt megszólalt Novakovszky:

— Kutya legyen, ha ezek nem értenek magyarul!

És sorba kezét fogott valamennyiükkel. Ez az üdvözlési mód azonban mintha zavarba ejtette volna az indiánokat,

Akkorára körülözönlöttek bennünket a szegény vadak, egyesek különös hangon kezdtek kiáltozni a bokrok felé, amire asszonyaik és gyerekeik is előbújtak.

Lehettek a telepen, mindent összevéve, harmincan.

Egykettőre összebarátkoztunk s különösen akkor tört

fel belőlük az öröm, amikor néhány piros kendőt és üveggyöngyöt adtunk nekik. Annyira hálásak voltak ezért, hogy amikor később velünk jöttek vadásztelepünkre, meglátva kócsagtoll-gyűjteményünket, taglejtésekkel magyarázták el nekünk, hogy messzebb, a folyó szélén (az irányt is mutatták), sokkal több és szebb ilyen madarat lehet löni...

Összes felszerelésünket s eddigi zsákmányunkat az indiánok segítségével saját lakótelepükre vittük át. A délután hátralevő részét s az éjszakát ezeknek a világtól megbújt rézbőrűeknek telepén töltöttük el, mert igénytelen tanyájukon igaz szívvel láttak vendégül mindnyájunkat. Az erdő egy másik és még nagyobb tisztásán voltak amerikai mogyoró-ültetvényeik, amelyeket másnap reggel megmutogattak nekünk. Mielőtt továbbmentünk volna, vendéglátó barátainktól krokodil- meg jaguárbőröket vásároltunk s akkor nekivágtunk abba az irányba, amerre az új kócsagtelepnek kellett lennie.

Ez emlékirataim során kínos gonddal ügyelek reá, hogy az egyhangúság vádját senki ne vethesse a szememre. Ezért röviden annyit csupán, hogy még aznap alkonyatájt ráakadtunk a kócsagok második számú tanyájára. Mindenekelőtt sátrakat és függőágyakat ütöttünk fel, másnap reggel pedig nekiláttunk a hentesmunkának...

Emberi elme képtelen felfogni azt a teméntelenséget, amelyben itt fordultak elő a kócsagok!

Minden puskalövésünkre oly felhőkben libbentek magasba e nemes madarak, hogy setét lett tőlük a fényekben szikrázó világ s száz meg száz kócsag hanyatlott alá holtan. Három napon belül annyi tollat szaggattunk ki belőlük, amennyit csak bele tudtunk nyomkodni benzines bádogdobozainkba.

És akkor nagy vacsorát esaptunk. Reményen fölül meg voltunk elégedve magunkkal!

Azon a trópusi éjszakán, mely alig tartott néhány óráig, hosszan elbeszélgettünk függő-ágyainkban avagy hallgattunk belé a sejtelmes magányba, melynek különös és rejtelmes hangjai voltak. Alig ötven lépésre tőlünk a Madeira víze zsongott, miközben sietve hömpölygette magamagát az Amazonas felé . . . A rengeteg mélyéből hosszan kinyujtott jajgatás vert át a távoli esőndön keresztül és sejtelmünk nem volt, micsoda állat bődülhetett el a vadonban . . . Avagy gazdátlan kiáltás hasított át a féligderengő éjszakában . . . Fölöttünk másvilági tündöklésben lobogtak a csillagok s mentek-mentek soha ki nem fürkészhető pályájukon . . .

Közeljárhatott már az éjféli, mikor felémfordult Novakovszky koma:

— Azt tudom már, Kulics pajtás, hogy esküvőd után néhány órával otthagytad szegényke hitvesedet . . . De ha nem lennék indiszkrét, mondd csak: úgy mentél el tőle, hogy csak meg se símogattad az ártatlanságot?

— Tudd meg hát, hogy nem símogattam meg! — csattantam föl ingerülten. — Ártatlanságról különben sem beszélhetünk, mikor a legcsúfabb fondorlattal járt túl az eszemen!

A koma bősztón-nyugodt maradt:

— Fondorlat? Marhaság ez a frázis, de úgy látom, igen tetszetik neked, mert sűrűn használod . . . Én, pajtás, karjaimba kaptam volna azt a kislányt a te helyedben és nem is bocsátottam volna el, legalább másnap hajnalig . . . Ilyen marhaságot csinálni! Ilyen marhaságot!

Itt már elkapott az indulat:

— Kikérem magamnak ezt a bizalmaskodást!

— Ezt magam is aláírom, — folytatta veszett nyugalommal a koma. — Más emberek dolgaiba ne üsse az orrát egy tényleges és valóságos hordár!

Hanem itt megmozdult Szotyor Pali is. Talán azért csak, hogy megjegyzésével elüsse a dolog életét. Így kezdett beszélni:

— Még sohasem mondtam nektek, miért is indultam meg bujdosásba Dél-Amerika földjére, hátat fordítva hazámnak? Most megmondom!

Lélezett egy nagyot:

— Magyarországon — leszerelésem után — egy nagynénémnél laktam, akinek kisebb birtokát is vezettem. Ez a nagynéném annyira vigyáz szobái tisztaságára s bútorai érinthetlenségére, hogy amióta özvegyi-sorba került, senkit nem enged be az előszobán túl, még a kiscselédjét sem, a helyett személyesen seper és személyesen törölget három szobájában. Akkor beteszi az ablak tábláit s kulccsal csukja be a zárat. Egy kicsi kamrácskában szokott aludni s magam legfeljebb a konyháig verhettem be magamat, miután éjszakánkint egy félszernek szánt épületben kellett álomra hajtanom fejemet... Ez a pedantéria annyira felbőszített végül, hogy faképnél hagytam egyetlen nagynénémet... Ezért fordítottam hátat Magyarországnak!

Itt abbahagyta Szotyor Pali, én pedig jókat mosolyogtam magamban. És míg a meleg éjszakában mindhármunk szemhéjait kerülgette az álom, a koma vette át a szót:

— Nekem is van egy nagynéném, aki arra büszke, hogy szórul-szóra tudja könyv nélkül az ország valamennyi nemesi családjának leszármazását Keled fia Guth-tól a mai napig bezárólag. Nála a Homonnai-Drugethek-

nél meg a Drághffyaknál kezdődik az ember . . . Hej, ha sejténé, hogy kedves öccse hordári szerepkört tölt be a Brazíliai Egyesült Államok földjén! . . .

Azontúl nem szóltunk egymáshoz, mert távoli hazánk emléke zaklatta a fejünket. Hallgattunk mélyen s a csillagok és plánéták mentek-forogtak földöntúli pályájukon.

Másnap — szakadásig megrakodva — nekivágtunk Rio de Janeirónak.

Színültig megrakott csónakunk valósággal repült lefelé a vízen. Icithosznál azonban a trópusi láz jelei kezdtek mutatkozni Szotyor Palin és Novakovszky komán. Tetetetlenül nyúltak el a csónakban, amelyet most már egymagammak kellett kezelnem. Két bajtársam szakadatlanul kinint evett közben, mert kininnel bőven el voltunk látva.

Manaosban megint csak a Santosra hajóztunk be teméntelen zsákmányunkkal, miután két társam három napig feküdt előbb a városi kórházban. Szerencsére lábra tudtak egyenesedni, mire fölszedte volna horgonyait a Santos.

Három héten belül teljesen fölépült Szotyor testvér és Novakovszky koma: akkorára be is futottunk Rio de Janeiróba. Nagy vásárt csaptunk a kócsagtollakból: harminchatezer millreisz t zsebeltünk be összesen és így tizenkétezer millreisz esett mindegyikünkre .

Egyszerre uraknak éreztük magunkat. Még Novakovszky is olyat dörmögött az orra alá:

— Azt hiszem, felhagyok a hordári pályával.

Régi lakásunkon két magyarországi levél várt. Az egyiket az édesbátyám írta, a másikat elhagyott hitvesem.

VI.

Odahaza két levél várt tehát. Ajánlott volt mind a kettő.

Mivel pedig az emlékirataim során — majdani unokáim okulása céljából — mereven ragaszkodom az igazsághoz, azt a két levelet is ide iktatom szószerint:

Bátyám így írt a többi között:

„Kedves Öcsém!

Őszintén szólva únni kezdem már ezt a kilátástalan hercehurcát. Egy dologban biztos lehetsz azonban: ez a te csúful elhagyott feleséged oly hűséges hozzád s anynyira szép, hogy nemegyszer meghat magamat is, pedig vénülő legény volnék már. Ne makacskodj hát tovább, hanem gyere haza, éljetek boldogan s vedd át személyesen a gőzmalom vezetését... Ez az én legkomolyabb tanácsom!”

Tehát még én vagyok a makacs! S akkor olvasni kezdem, vajjon miket írhatott hűséges nőm? Ezt írta:

„Édes Férjemuram!

Küldöm magának minden ölelésemet s bocsásson meg nekem, ha valaha is terhére lettem volna, azonban meg nem másítható szándékom, hogy soha-soha nem válok el az én édes uramtól, mivel elmondhatatlanul szeretem... Jöjjön már haza s szeressen egy kicsit!... Apa megöregedett már s nem tudja kire hagyni a malmot...?”

S így tartott ez a csúfolódás teljes négy oldalon keresztül.

Mert már az első sorokból kiéreztem, hogy ingerelni akar az ifjasszony. Erre válaszolni voltam kénytelen: hogyha nem akar tartásdíjat a válás fejében, mit akar

hát? Valósággal úgysem lesz a feleségem soha, mivel ebben a földi-életben nem szándéksom hazamenni. Ha ellenben hajlandó válni, akkor találkozhatunk még valamikor. Mellesleg idevetve: szemet szúrt, hogy ugyanazon a napon kelt mindkét levél. Valószínűnek véltem ennél fogva, hogy a bátyám megint fölkereste legutóbb s kapacitálni igyekezett jószívvel, amikor azonban azt tapasztalta, hogy — bosszantásul! — nem akar elszakadni tőlem ez a leány, édesbátyám is megfordult, mint a szélkakas és most már önegysága mellett próbált agitálni.

Hát feleltem a bátyámnak is! De mert mindenáron szabadulni szerettem volna Nóra kisasszonytól, még egyszer és utoljára esdekelnem kezdtem a bátyámnak: ha szemernyi érzés maradt benne, üsse mellettem a vasat: az eredmény előbb-utóbb nem fog elmaradni. Ellenkező esetben a világ legnyomorultabb alakja maradok egész életemre. Ugyanakkor — prókatori tiszteletdíj gyanánt — ezer millreiszt adtam föl a címére.

Bár ne adtam volna föl azt az összeget!

A két levelet ugyancsak ajánlva adtam föl s utána bizakodni kezdtem kissé.

Aznap este nagy vacsorát esaptunk odahaza hármásban. Tehettük: futotta kis vagyonunkból. Novakovszky Palival és Szotyor testvérrel mindenekelőtt ismertettem pillanatnyi helyzetemet s felolvastam előttük is a két levelet. A koma annyit mondott hidegen:

— Minek ez a céltalan firkálgatás? Én pajtás, annyira kijöttem már az írásból, hogy a nevemet is csak akadozva tudom már papírra vetni, ami féktelen örömmel tölt el... Hála Istennek!

S nyomban utánatette:

— Jelentéktelen nézetem szerint az volt az eszményi állapot, amikor „tz“-vel írták még a „e“-betűt...

Szotyor Pali, miután kortyintott egyet az italból, annyit dörmögött fejlőgatva:

— Mint tudva van, e világon minden bajnak oka a nő...

Azontúl hallgatott.

Később mégis enyhültebbre vált a kedvünk s úgy döntöttünk ugyanakkor, hogy mihelyt kipihentük magunkat, Rio de Janeiróból újabb expedícióra indulunk hármasban. Ezúttal kígyóbőrökre fogunk vadászni. Mert sikerülvén első vállalkozásunk, még komolyabb tőkére szerettünk volna szert tenni.

Az indítványt én terjesztettem elő s Novakovszky és Szotyor egyhangúan csatlakozott hozzá.

Négy hétig maradtunk Rio de Janeiróban, először pihenve, később az expedíció szervezésével elfoglalva. Azaz-hogy ketten készültünk csak voltaképpen: Szotyor Pali és magam. A koma ugyanis ez alatt az idő alatt rendszeresen kijárt a pályaudvarra, hol a kikötőbe, ahol is hordári minőségben fungált. Olthatatlan nosztalgia szunyadt benne poggyászok, kofferek és egyéb málhák cipelgetése iránt.

Hanem egyszer csak készen lettünk a munkával: közeledett az indulás napja.

Indultunk pedig mi hárman kitűnő új puskáinkkal, felfogadtunk szolgálta gyanánt három portugált meg egy olaszt teherhordónak. Tizennégyezer millreiszt fektettünk bele az új vállalkozásba.

Ezúttal Matta Grosse volt a végeél, mely a Brazíliai Egyesült Államok egyik területe. Ennek elhagyott részeiben cikáznak és pörögnek azok az óriáskígyók, melyek

bőrére lett volna szükségünk mindenekelőtt. Sao Paolótól fekszik nyugat felé, legalább nyolcszáz kilométer messze-ségben.

Elindultunk hát s programmszerűen nyomultunk előre, a legvadabb rengetegek irányába. Néhány napon belül elértük Santo Anno végállomást s attól a helytől számítva gyalogszerrel törtünk előbbre s rövidesen ott voltunk a Parana-folyam szélén, melynek partján bandukoltunk tovább a Matta Grosse ösvadonjáig, kedvünkre gyönyörködve a táj váltakozó szépségeiben. Itt tanyáznak azok a legdrágább bőrű óriáskígyók, melyeket sucuri néven ismernek, amelyek azonban nem veszedelmesek az emberre. Ámde ha gyűrűi közé kaphat valakit egyszer, játszva megfojtja. Meg kell említenem ezen a helyen, hogy e kígyók hossza öt-hat méter között mozog s vastagsága derékban a felnőtt ember combjának felel meg. Egy-egy óriáskígyó bőre százötven millreisznak felel meg. Leginkább női cipőket, pénztárcákat készítenek belőlük.

Azalatt mind-közelebb értük az őserdőket. Szótlankodva gyalogoltunk nagyrészt, csak elvétve kezdett beszélgetni Novakovszky koma:

— Ha rájöttek azóta, mennyi aktát égettem el odahaza, biztosan körözőlevelet adtak ki ellenem egész Európa területére... Haljanak meg!

E menetelésünk során több dolgot is megtudtunk három portugallusunktól, aminek hasznát is láttuk később. Mert a három portugál több kígyóvadászaton vett részt immár. Így megtudtuk a többi között, hogy az óriáskígyók csak abban az esetben veszedelmesek a vadászra, ha halálosan éhesek. Egyébként menekülni szoktak. Legtöbbször a folyóparti fák ágaira csavarodnak úgy, hogy lefelé csüngő fejük csaknem a víz színéig ér. S ebben a helyze-

tükben kapdossák ki a vízből a halakat. Mert hal a főtáplálékuk.

És így esett, hogy két újabb nap mulva benne voltunk már a kígyók öldöklésében, ami fárasztó munka ugyan, ámde az elért eredmény megér minden érte való lihegést.

Mivel pedig késő-utódaim közül valószínűen kevesen fognak brazíliai kígyókra vadászni, érinteni fogom futólag, mi volt az eljárási módszerünk a kígyógyilkolások során.

Nem olyan égbekiáltó nagy dolog, de elmondom azért. Hadd tanuljanak belőle mások is és ne engedjék, hogy egy ifjú hajadon túljárjon az eszükön.

A kígyóvadászat módszere a következő:

Csónakon közeledtünk a fákról lecsüngő kígyók tanyája felé, mivel így nehezebben vettek észre bennünket, alkalmas pillanatban nyakszirten puffantottuk őket lőfegyvereinkkel, mire a vízbe locsantak. Meredt állapotukban azonban nem süllyedtek el, hanem a folyam felszínén maradtak. Kiemeltük őket óvatosan s akkor kezdődött a szabályszerű nyúzás. A lehántott bőrt száraz fűvekkel tömtük ki s a napra tettük. Egy-két nap alatt keménnyé száradtak ki ezek a remek bőrök az őrzítő hőségben. Ekkor zsákokba gyömösöltük a bőröket. Persze nemcsak csónakból durrantgattuk le a nagy kígyókat, hanem igen sokat ejtettünk el belőlük szárazföldön is, miközben lustálkodva süttették magukat a napon.

Lihegve és szótlánul dolgoztunk napok óta. Csak ritkán sóhajtott fel Szotyor Pali.

— Istenem, de messze vagyok a hazámtól!

Máskor Novakovszky koma dörmögött fel, megigazítván a félszeme fölött átvonuló fekete kötést:

— Ha Pestre érek vissza valamikor, kígyóbőr-bótot

nyitok ezzel a felírással: „Novakovszky Pál volt es. és kir. ulánusfőhadnagy, ex-hordár s tényleges kígyóbüvölő“. Lesz akkor kapkodás a hadseregben!

Dolgoztunk, akár a hentesek.

Utódaim és magyar honfitársaim okulására ide jegyzek még néhány szükséges tudnivalót, ha úgy fordulna a sorsuk valamikor, hogy kénytelenek lennének kígyóvadászatra indulni.

Az őserdőkbeli expedícióknak legnagyobb ellensége a moszkító, amit a vállalkozók, mielőtt vállalkozásaikra indulnának, nem szoktak figyelembe venni eléggé. Még környörtelenebb harcot kellett vívnunk a kullancsok ezreinek változatos fajjaival. A moszkítók csípése mérges daganatokat és gennyes sebeket okoz, a kullancsok viszont annyira aprók, hogy szabad szemmel alig látni őket. Ezek a tûhegynyi állatkák befúródnak az ember testébe s ott maradnak mindaddig, amíg meg nem nőttek és vérrel tele nem szívták magukat: akkor aztán ki lehet tépni őket magunkból. Ámde ez a kitépés sem jár mindig veszedelem nélkül... Mert a kullancs feje legtöbbször ottmarad az ember bőre alatt, csúnya gennyedés indul meg tőle s csupa seb marad utána a testünk. Akik az őserdőt járják, legyenek rá elkészülve idejében, hogy moszkítók és kullancsok milliói váraкоznak reájuk.

Két hét múlva szervezetünk annyira hozzászokott a moszkítókhöz, hogy kidolgozta magából a mérgeket. A csípésüket éreztük ugyan, de a csípésük helye nem mérgesedett el többé.

Akadtak persze egyéb kellemetlenségek is!

Így például kevés a víz a braziliai őserdőkben. Egy-egy expedíció tagjai között tehát okvetlenül kell akadnia olyan embernek is, aki jól ismeri azt a fárakúszó növényt,

mely vizet rejteget magában. Minálunk ezt a feladatot a portugál málhavivők látták el. Az egy olasznak, aki ugyan pogyászcipelő volt mindössze, semmi hasznát sem vehettük. Hol a szomjúság miatt jajgatott, hol meg földhöz csapta magát, hogy meg fog dögleni a hőségától.

Mellesleg kitérek még egy-két apróságra.

A brazíliai nagyerdők királya a jaguár: egyedüli vadállat, mely nem ismer ellenséget s nem fél senkitől és semmitől az emberen kívül. Nappal nem látható, mivel ilyenkor felhúzódik a rengetegek magasabban elnyúló részeibe, amikor azonban leszáll az alkonyat, s megindul az őserdők titokzatos éjjeli élete, a jaguár is elősompolyog, hogy megkeresse ennivalóját...

Csak éjszakának idején lehet találkozni jaguárral.

Akiknek éppen jaguárra van szükségük, azoknak a vadászok a brazíliai őserdők valamelyik tisztására egy összekötözött bárányt tesznek ki. Erre a célra megfelel azonban a tyúk is... Maguk a vadászok lesállításba helyezkednek a széles fák ágai között.

Félelmetes állat mindenképpen!

Tudtuk a jaguárról, hogy áldozatára egyetlen öt-hat méteres ugrással szokta rávetni magát s hogy vérengző a tébolyig, mindazáltal vadászni próbáltam reá az egyik portugál málhavivő kíséretében, mialatt Novakovszky koma meg Szotyor Pali, úgyszintén a többi szolgálk visszamaradt a legutóbb elejtett kígyók nyúzására. Indulásom pillanatában kedélyesen szólt reám a koma:

— Aztán vigyázz, pajtás, meg ne egyen a jaguár, mert akkor nehezen tudunk eltemetni!

— Szervusztok! — szóltam vissza közömbösen. — Délre visszajövök...

Délre azonban nem kerültem vissza, csak az este vetett vissza bajtársaimhoz. Nagy oka volt ennek!

Már vagy másfélórája haladtunk előre óvatosan az ősvadonban, amikor esőrtetésre figyeltünk föl. Megálltunk s lövésre tartottam puskámat. Mert a esőrtetés felénk tartott.

Nem tagadom, feldobogott a szívem...

Portugál teherhordóm is kész-állásba helyezkedett saját fegyverével. Épp egy tisztás szélében figyeltünk előre, kissé magunk elé hajolva.

Most már a lépések zaját is tisztán kivettük. S egyszerre csak...

Egyszerre csak két férfi bukkant ki a tisztás túlfelöli részén. Európai módon, vadászruhában volt mind a kettő. Ők is észrevettek ugyanakkor s maguk elé bocsátották a fegyvereiket. Az, aki előbb állt két lépéssel, odaszólt keményen német nyelven:

— Nemde, ön Paul von Kulics, a híres magyar kócsagvadász?

— Csak voltam, — feleltem szintén németül. — Ezidőszert kigyókra vadászom...

Újjongva kiáltott fel:

— Akkor brávo! Mi ugyanis épp ön elé indultunk meg...

S már jött is felém, kísérő szolgájával együtt. Bemutatkoztunk egymásnak. Kitűnt, hogy új ismerősöm porosz mérnök, aki vezetője egy német telepnek, melynek tagjai itt dolgoznak a rengetegben alig félóránnyira tőlünk s négynapi járóföldre a legközelebbes vasúti állomástól...

Az első szavak után, miközben kezét ráztunk barátságosan, így beszélt tovább a porosz:

— Uram, önre a mi telepünkön három hét óta szívszakadtan vár kilenc magyar...

— Miféle magyarok? — vágtam közbe kíváncsian.

Komolyan folytatta a porosz:

— A kilenc magyar a Brazíliában legutóbb kitört forradalom magyar zászlóaljának kilenc tisztje. Nincs egyéb kívánságuk az életben, minthogy Paul von Kulics magyar kapitány álljon az élükre s újabb csatákra vezesse őket!

Nem tagadom, jólesett ez az elismerés, a brazíliai forradalom híre viszont cseppet sem lepett meg. Úgy látszik a legújabb revolúció azóta robbant ki, hogy mi kigyóvadászatra indultunk meg. Tudni kell nevezetesen, hogy Dél-Amerika különböző országaiban, de különösen a Brazíliai Egyesült Államok földjén, alig múlik el hónap forradalom nélkül, amire nyomban fegyverhez nyúlnak az ellenforradalmi alakulatok is. És lelkesen puskáznak egymás ellenében. A háború a létalapot jelenti errefelé.

Rövid gondolkozás után így szóltam a poroszhoz:

— Legyen szíves, mérnök úr, vezessen a német telephez, hadd beszéljem meg a pillanatnyi helyzetet reménykedő honfitársaimmal!

Félóra mulva elértük a telepet, mely tágas tisztáson téresedett, szellős faházikókból összeróva.

Nagy meglepetés volt hirtelen betoppanásunk.

Az első magyar, akivel megöleltük egymást, egy szét-túrt hajú tartalékos főhadnagy volt. Épp a kardját kapálta élesre egy üllön s gugoló helyzetben:

— Kulics Pál vagyok, testvér!

— Nevem Hajdinák Pál, — válaszolt ő, egész valójában újjongva.

(Tehát négyen voltunk Pálok immár).

Megtudtam abban a pillanatban, hogy nyugtalanul lestek már megérkezésemre, mivel szétszórt indiántelegek jeladásaiból értesültek róla, hogy épp feljűk tartok kised karavánommal. Nem volt előttük titok az sem, hogy előbb kócsagokra vadásztam s hogy takaros tőkére tettem szert akkor. Különbén a többi nyole honfitársammal is hasonlóan szivélyes körülmények közt esett az összeismerkedés.

Ahogy túl-lettünk volna a kölesönös bemutatkozáson, újból Hajdinák Pálhoz fordultam:

— Hallom, újabb csatákra készülödtök . . .

— No, nem egészen — súgta félhangon Hajdinák Pál, a magas és rézhajú volt főhadnagy. — Ellenkezöen: a legrövidebb időn belül szeretnénk meglépni a csaták és ütközetek színteréről. Mi tudniillik menekülő tiszték vagyunk igazság szerint, ezt azonban — óvatosságból — elhallgattuk a porosz mérnök előtt, bármilyen szívesenlátott vendégei lennénk is . . .

— Valahogy nem értem, fiúk — szóltam közbe kis tanácstalansággal.

Hajdinák Pál tüzetesebben is kifejtette erre a mondánivalóját. Ők kilencen, miután Magyarországon a legfogsikorgatóbb erőfeszítéssel sem tudtak elhelyezkedni, elhatározták, hogy Brazília földjére hajóznak át s ott próbálnak elhelyezkedni valahogy ebben a vackolódo világban. Brazíliában két hónapja koplaltak már, amikor nagysuttyomban felfogadta őket egy elcsapott brazil marsall, közölvén velük titokban, hogy forradalmi céljai vannak . . . De minek nyujtani a szót? Egy napon a marsall (e lator alak!) kitzúta a lázadás zászlaját, ámde öexcellenciája

egyre késlekedett a zsoldfizetéssel s ugyanakkor a kormányhú csapatok úgy szétverték őket, mint szél a töreket. Ők kilencen most a kormány különítményei elől menekülnek, miután ezek az emberséget nem ismerő ellenforradalmi kötelékek a sarkukban vannak. Tükön ülve lesték esetleges felbukkanásomat, Istenem, de lesték!... Kérése az volt hozzám e kalandos magyar fiúknak: mint az őserdőt járó magyar kapitány vezessem el őket semleges területre. Ha ugyanis visszahagynám őket, kevés időn belül tarkójuknál fogva lefelé lógtatják mindnyájukat a fákról az üldözésükre indult kormányhú különítmények.

— Megteszem néktek, fiúk! — szoltam némi töprengés után.

Vázoltam még előttük, merre hagytam vissza társaimat s készülődni kezdtünk. De lefelé húzott már a trópusi nap, mire elindulhattunk végül.

Az ezután következett események során kaptam meg a brazil őrnagyi rangot. Csak jóval később tudtam meg, hogy humbug az egész rang...

VII.

Estetájt lehetett, amikor elértük visszahagyott telepünket. Novakovszky komáék épp az utolsó kígyóbőröket rakosgatták ki, szárítás végett. E napon egyébként végeztünk is a magunk elé tűzött vállalkozással.

Nagy volt persze a meglepetés és a gaudium, mikor behívtém a kilenc magyarral. Először Hajdinák, a menekülő bajtársak látható feje mutatkozott be. Somolyogva jegyezte meg Novakovszky:

— Olyan prima neved van, pajtás, hogy testvérek között is megér egy békebeli ezüstkoronát!

Hozzátette tüstént, hogy az ő foglalkozása viszont a hordárság, mire a kilenc magyar bajtárs hahotázott föl. Oly harsányan, hogy visszhangot vert tőle az ősvadon.

Azon az estén nagy traktát csaptunk s utána haditanácsba ültünk össze, komor hangulatban. Mert most már nemcsak kilenc honfitársunk életéről volt szó, hanem a magunkéról is. Hiszen ha elkaphatnak bennünket a kormányhű csapatok, holtbiztosra lehetett venni, hogy minket hármunkat: Novakovszkyt, Szotyort és magamat is hozzácsapnak kilenc honfitársunkhoz s felaggatnak az első fagalyra. Minden teketória nélkül.

Kimerítő vita után előterjesztettem haditerveimet. Lényege, melyet a térképen is elmagyaráztam, ez volt:

Megnövekedett expedíciónkat el fogom vezetni Paraguay határának ama pontjáig, mely a legközelebb esett hozzánk. Úgy nyolcszáz kilométer lehetett odáig a távolság. És pedig: egy nap mulva, ha már kiszáradtak összes kígyóbőreink (mert azokat is magunkkal akartuk vinni!), nekivágunk karavánunkkal a rengetegen át s számításom szerint nyolcnapi gyaloglás után elérjük a Rio Parana Panáma nevű hatalmas folyót, mely a Rio de la Platába szakad s ez aztán a tengerbe ömlik, Buenos Ayres mellett. A Rio Parana Panáma viszont Encarnasim kikötővárosnál érintette Paraguay határát. Ide igyekeztünk: hisz életünk vagy halálunk függött a sietéstől.

— Velem jösztek-e, fiúk? — kérdeztem feljűk fordulva, miután végeztem volna előterjesztésemmel.

Egyszerre mondták rá valamennyien:

— Veled megyünk, testvér!

Társaim közt ott bólogatott a koma is és most már

nem mondta többé, hogy marhaság minden. Hisz ezúttal a saját élete is kockán forgott.

A közbeeső egy nap alatt az útra készülődtünk föl, mely előtt álltunk.

Jómagam, Hajdinák Pál és Szotyor Pali, valamint a három portugál málhavivő kíséretében, a németek telepéhez gyalogoltam el, ahol kilenc darab fegyvert vásároltunk, azonfelül élelmiszereket az expedíció számára, úgymint: tetemes rizst, még több paszulyt s szárított marhahúst. És útra is keredtünk másnap.

Volt pedig ez az 1924-ik esztendő május havában.

Mentünk hát a nagyerdőkön keresztül, úttalan utakon, egyenest annak az iránynak, amelyet célul tűztünk magunk elé. S itt néhány szót szeretnék ejteni az őserdőről azok számára, akiket bizonytalan sorsuk nem vetett ki még Brazíliába, mint minket, tizenkét magyarokat.

Éles képzelőerő szükséges hozzá, hogy valaki csak szegényes vonalakban is maga elé tudja varázsolni e sok-ezeréves mesebeli rengetegek magávalragadó arányait... Feledhetetlen fönség minden fordulónál! Tomboló buja növényzet lépten-nyomon, páfrányok százféle változata gyönyörködtet mindenütt s nem egyszer ámuldozva álltunk meg az ősfákra felkúszott növényzet visszafelé hulló függőnyei előtt. Máskor úgy hatottak reánk a kúszónövényektől elborított s virágok özönébe takart faóriások, mint égigérő karácsonyfák. S ez a vadon színes papagályok rikácsolásától visszhangzott szakadatlanul, más alkalommal meg majmok kiabáltak igyekvő expedíciónk után. Valahányszor a közelünkbe értek, fáról-fára ugrándozva fütyölni és visítózni kezdtek s annyira megdobáltak, hogy alig tudtunk védekezni ellenük. Ha megsokaltuk komiszkodásaikat, egyet puffantottunk közibük a puskáinkkal,

amire lélekszakadtan rebbentek szét a nyavalyások. Egyes tisztásokon olyan pompás pálmákat láttunk, amelyek díszei lehetnének bármelyik botanikus-kertnek.

Ám ezúttal nem igen értünk rá a gyönyörködésre: ezúttal szinte futva törtünk előre, hogy minél előbb elérhessük a Rio Parana Panáma szélét. Ezért nem igen volt kedvünk a beszélgetéshez. Ha szó esett köztünk mégis, leginkább Hajdinák Pál szórakoztatott bennünket a nyugat-magyarországi fölkelőharcokból vett apróságokkal. Mert ott esatázott maga is, mint bandavezér ama lelkes portyázók soraiban, akikhez képest ájtatos szentek voltak a Trenk Ferenc pandurjai.

Azalatt törtünk előre a sűrű vadonatban s a nyolcadik napon Novakovszky koma, aki az élen haladt Hajdinák Pállal, mámorosan kiáltott fel:

— Thalatta! . . . Thalatta!

(Akik főgimnáziumba jártak valamikor, emlékezni fognak reá, hogy a gyaloglástól félig-holtra vált görög harcosok ugyanezre a kiáltásra fakadtak, amikor — messzi hazájuk felé törekedve — megpillantották végül a szabadsulást jelentő tengert.)

Kis szemrehányással néztem a komára:

— Sohasem válsz komoly emberré, te Pali!

— Nem is akarok, pajtás — válaszolt verhetetlen flegmával. — Mitől jó a?

Némi meghiúsultság fogott el magamat is, hisz feleslalt előttünk a Rio Parana Panáma folyam, mely olyan széles lehet ezen a tájt, mint az Alduna. A Rio Parana Panáma a szabadsulást jelentette mindnyájunk számára! Mert voltak jelek, hogy üldözőink legfeljebb ha három-napi járóföldre lehetnek a sarkunkban. Alighogy lerakodtunk volna a parton, kiadtam a parancsot:

— Nekiláttni a tutajnak!

Tüstént nekiláttnunk baltával, fűrészszel, hiszen tudtuk, hogy az életünkkel játszunk... Én Istenem, hol volt már akkor hitvesem iránti neheztelése, hol a bátyám leveleire való várakozás, hol volt Magyarország! Csak a menekülésre gondoltunk egytől-egyig...

Könnyű fára volt szükségünk a tutajhoz, hogy Paraguay határát közelíthessük meg rajta, mely oly messze volt még. E célra a cédrust választottuk ki, a közelben le is döntöttünk két ilyen szálfát, mikor azonban vízre eresztettük volna, hogy kipróbáljuk, a víz alá merült mind a kettő. De akkor felkiáltott Hajdinák Pál az elősiető alkonyatban:

— Hopp, gyerekek: nagyszerű lesz a bambusz!

Mert egész bambuszerdő sokasodott a folyam partján, valamivel följebb.

Az emberek egyrésznéek meghagytam ekkor, hogy éjjeli szálláshoz üssék föl a tábort, valami heten pedig éles baltáinkkal nekifogtunk a bambuszok dütésének. Még azon az alkonyaton vízreboesátottunk két ilyen bambusztörzset: könnyedén lengtek a folyam hátán.

Másnap hajnalban nekiláttnunk a tutajkészítésnek!

Hogy mindenki megértsen mindent: karnyi vastag volt a bambusz, öt méter széles és tíz méter hosszú alakra terveztem a tutajt. Attólfogva izzadtan és lihegve dolgoztunk mind a tizenhatan, megállás nélkül harminckét óráig. Akkorára azonban ott lengett a part mellett könnyű és szilárdan összerótt tutajunk. Kormánylapátot is ácsoltunk hozzá természetesen...

S másnap, jókor délután, a tutajra hordozván össze minden élelmiszerünket, poggyászainkat, kígyóbőreinket

és puskáinkat, nekiereszkedtünk. Gyorsan siklottunk lefelé a folyamon.

Üldözőinktől megmenekültünk egyelőre!

Sok kilométert futottunk így lefelé a vízen, mikor ránszakadt az este. Kikötöttünk hát, sátrainkat felütöttük a parton s tüzet gyujtva, megvaesoráztunk. A két part másnap is visszafelé futott változó szép tájaival, amikor érdekes találkozásunk történt két indiánnal.

A két indián fábavájt csónakon, úgynevezett kanoén igyekezett keresztbe a folyamon, melynek sodra erősen lecsapta őket. Lehattunk úgy félkilométerre tőlük, mikor észrevettek. Ellenséget gyanítván sorainkban, minden kétségbeesésükkel a partnak kezdtek evezni. Mi is abba az irányba irányítottuk a tutajt s csaknem egyszerre értünk partot vagy száz lépésre egymástól. Már előbb is integettünk nekik s kézzel-lábbal hadonászva igyekeztünk megértetni velük, hogy békés szándékú emberek vagyunk, mire a két indián is mintha megbátorodott volna.

Mert tanácstalanul álltak meg a parton . . .

Ahogy elértük volna őket s tapasztalták az istenadták, hogy jószívvel vagyunk hozzájuk, mosolyogtak és indiánul hadartak össze-vissza, amiből kukkot sem értettünk. Mi portugál tudományunkkal szerettünk volna megtudni egyet-mást. Egyelőre azonban eredmény nélkül. A vízre mutogattunk egyre s taglejtésekkel érdeklődtünk róla, hogy nem fenyeget-e valami veszély a folyam ezután következő szakaszaiban? A két indián itt már fölfigyelt s egyszerre mondták:

— Bravo! Bravo!

Mi lehet az a „bravo“, törtük a fejünket tanakodva, miközben Novakovszky koma kijelentette, hogy bizonyára azért mondanak brávót, mivel el vannak ragadtatva

tőlünk, amiért könnyű bambuszesónakunkon oly vígan vágunk neki a folyam zúgó sodrának...

Ám a két indián egyre a magáét hajtogatta, mialatt lefelé mutogattak a víz folyásának. Hátulról ugyanakkor felénk intett Hajdinák Pali:

— Indiánul annyi, mint — vízesés!

Hajdinák pajtás ugyanis visszamaradt a kikötés helyén, hogy megerősítse a tutajt, az viszont eszünkbe sem jutott volna, hogy derék bajtársunk indiánul is ért valamit. Aközben hozzánk ért föl Hajdinák Pali s povedálni igyekezett a két mosolygó indiánnal, akik eszük nélkül örvendeztek, hogy egyáltalán élnek még... Egyvégben hajtogatták:

— Bravo!... Bravo!

— Mondom, nem messze innét veszedelmes zúgók következnek a Rio Parana Panámán, — szól elkomolyodva Hajdinák pajtás.

Ezt is jó volt tudni! A két indiánt megajándékoztuk néhány üveggyönggyel, amire térdrehulltak előttünk, majd hálálkodva ültek vissza a kanoéba s rendkívül ügyes evezéssel igyekeztek eliszkolni előlünk, a túlsó oldalra. Darab ideig eltanakodtunk egymás között s végül is úgy döntöttünk egyakarattal, hogy egyelőre továbbbereszkedünk a folyamon és ha valóban vízesés közeledne felénk, idejében kikötünk a part valamelyik alkalmasabb pontján.

Vissza hát a tutajra!

Így siklottunk tovább is a Rio Parana Panámán, titkolt szorongástól eltelve, még másnap délelőtt is, de vízesés csak nem volt sehol. Kötekedve jegyezte meg Novakovszky koma:

— Úgy látszik, lódított a két csujes!

Magunk is reménykedni kezdtünk, amikor — úgy

másfélórával ebédidő előtt — alig-alig fölsejlő, titokzatos morajlás ütött meg mindnyájunkat.

Ijedten néztünk össze:

— A vízesés!

Abban a szempillantásban elbúcsúztam gondolatban Kúnhalmon lakó édes bátyámtól s elbúcsúztam hazámtól, Magyarországtól. És megbocsátottam még leányhitvesemnek is, aki miatt most széleseben repültünk a halál elé...

Mert akkor már zúgtunk a Rio Parana Panáma hátán!

Mi nekiláttunk ugyan minden izmunkkal és minden kétségbeesésünkkel, hogy partnak evickéljünk ki valami módon, akkorára azonban bambuszsónakunk szinte sivított lefelé a felbőszült folyamon. S ugyanakkor — egy enyhe forduló után — megpillantottuk a vízesést is. Tőlünk alig négy kilométerre magasan porzott a víz s egyre siketítőbb lett a folyam dörgése. Ebben a gondolatban Novakovszky Palira esett a tekintetem, amint komoran nézett vissza reám:

— Visszavonom minden eddigi állításomat, testvér: mégse marhaság az élet!

Elszürkülve és dermedten néztünk előre néhány másodpercig s ugyanakkor a remény egy csilláma villant meg felénk. Mialatt ugyanis észvesztően repültünk a megvadult folyam közepén, megláttuk, hogy a vízesés peremén fekete és sűrű sziklák ágaskodnak ki a tomboló habok közül. S a kormányos felé kiáltottam torkomszakadtan:

— Föltétlenül rá kell mennünk egy sziklára, különben végünk van!

Abban a pillanatban épp Szotyor Pali erőlködött a kormánynál, veresre dagadt arccal. S abban a pillanatban Szotyor Palihoz pattant Hajdinák Pál, úgyszintén magam

s most már hárman igyekeztünk rámenni a tutajjal valamelyik sziklára, miközben társaink guggoló helyzetben, imádkozva készültek elő a halálra...

Tébolyult másodpercek következtek!

Forogtunk és táncoltunk a Rio Parana Panáma sustergó hátán, a partok suhogva vágattak visszafelé s hajmeresztő gyorsasággal rohantak nekünk a kormos sziklák, amelyek között keskeny sávban dörgött a folyam... Már nem hallottuk egymás szavát, de azért egy olyat ordítottam, hogy majd a tudóm szakadt ki:

— Vi-gyá-á-ááázz!!

Láttam még, hogy társaim behunyják a szemüket s ugyanakkor a sziklákon túl megláttam a vízesés mélyét... Lehetett háromölnyi!

Azzal — hopp! — fennakadtunk az egyik szikla hátán.

Széles volt a szikla, egyelőre nem separtek le róla a tajtékozó habok, de akkor rémülten néztünk össze... Mímódon menekülünk ki innét, amikor legálább nyolcszáz méterre lehattunk a közelebb eső parttól?... Tehát vagy kievickélni, de hogyan? Vagy átlendíteni magunkat a vízesésen, de miként? Hisz hatalmas bambusztutajunk szószerint odatapadt a szikla víztől szabad hátához...

Egymás szavát képtelenek voltunk megérteni az eszeveszett zúgásban s ezokból csak kézjelekkel érintkezhetünk. Végül is abban állapotunk meg, hogy a víz örvénylő részei között sziklától-szikláig próbálunk elvergődni, ha velünk lesz az Úristen különös irgalma. Öten voltunk kiváló úszók: Novakovszky koma, Hajdinák Pali, még egy magyar bajtársunk, egyik portugál tehercipelőnk és magam.

Levetköztünk, — nekivágtunk!

Hogy mi következett aztán, elég lett volna hozzá, hogy beleöszüljünk. De négyórai embertelen vergődés után a balparton álltunk öten, félig eszmélet nélkül.

Nem nyujtom azonban!

Alighogy kifújtuk magunkat, erős karókat vágunk, fölhaladtunk a víz folyása ellen vagy két kilométert s akkor, két-két karóval a két markunkban, kezdtünk aláereszkedni a folyamon, úgy azonban, hogy körülbelül a tutaj táján érzük el a sziklákat.

Sikerült!

De ekkor következett csak el legszörnyűbb erőfeszítésünk... Szerencsére velünk volt a Gondviselés!

Harmadfélórai embertelen munkával ott, a dörgő és porzó vízesés fölött a peremre erőltettük föl a tutajt, miután előzően hozzáerősítettük málháinkat, fegyvereinket és az ennivalót s akkor a legjobb úszók a vízbe ereszkedve, alulról kapaszkodtak bele a tutaj szélébe, hogy a mélybe való vetődésnél föl ne forduljon... S aztán...

... Aztán egyet lendítettünk a tutajon, behunytuk a szemünket s zúdultunk a dörgő mélységbe. És amire megint föl mertünk volna pillantani, a tutaj repülve lengett a vizen, mialatt a fekete sziklák három öl magasban repültek visszafelé, ellentétes irányban velünk. A zúgás és zengés is távolodott, amire mi, öten jó úszók, fölvetettük magunkat a tutajra s örömeinkben összeölelgettük egymást:

— Fiúk, megmenekültünk!

Mindenki kacagott, mindössze Novakovszky koma dűnnyögte maga elé:

— Azt hittem már, hogy egy élő hordárral kevesebb lesz a földön!

Hanem baj sohasem jár magában. Mert alighogy ki-

evickéltünk volna a halálveszélyből, újabb kellemetlenség következett el reánk... Tudniillik eltűnt a tutajunk!

Amikor ugyanis hátunk mögött nem láttuk többé a vízesést s a dörgő moraj is elhalt végleg, a megcsendesedett folyamon a baloldali partra kormányoztuk ki a tutajt. Igézetes helyen kötöttünk ki, az őserdők egy parti tisztásán. Mindenekelőtt sátrakat vertünk s mivel a víz-esés előtt, a fekete sziklák mögött igen sokáig semmit nem ehettünk, alaposan beettünk...

Alkonyodott!

Halálos elcsigázottságunkban úgy, amint voltunk, ledőlünk a sátrainkban s el is aludtunk mindnyájan. Aközben pedig anélkül, hogy gondolni is mertünk volna reá, nem kötöttük meg a tutajt és így történt, hogy a Rio Parana Panáma szélén, mely egészen lecsöndesült ezen a tájon, az éjszakai mennybolt csillagai alatt észrevétlenül megmozdult a tutaj ráhalmozott málháinkkal, puskáinkkal és élelmiszerkészleteinkkel s megindult lassan, lefelé a vizen.

Magasan sütött már a nap, mikor az egyik portugál szolga, aki elsőnek nyitotta ki a szemét, kétségbeesve ordított föl:

— Nincs a tutaj!... Nincs a tutaj!

Ész nélkül ugrottunk talpra egytől-egyig. S a part szélében rohángáltunk fel-alá...

Olyanok lettünk, akár a szélütöttek!

Oda a tutaj, kigyóbőreinkkel s minden ennivalónkkal, összes fegyvereinkkel és lőszerkészletünkkel. Vagy éhen-veszünk az őserdőkben vagy jaguárok falnak föl másnap estére!

A fájdalomtól eltorzult az arcom:

— Isten, Isten, miért hagyta el ennyire!

De nem volt ideje most a sopánkodásnak... Miközben többi társunkat a parton hagytuk vissza, Novakovszky komával meg két portugállal megindultam a part mentőben lefelé. Jól kiléptünk, mert Isten tudta csak, hol lehetett már a tutajunk. S külön is nyugtalanított az aggodalom, hogyha napok mulva akadunk csak rá, mi lesz elhagyott társainkkal, akik élelem és fegyver nélkül maradtak vissza éjjeli táborhelyünkön?

De csak kiléptünk azért!

Mehettünk már lihegő három órát, szorosan a part mellett, mikor a folyam szélén egy kikötött kanoét pillantottunk meg evezőkkel. Nem kérdeztük, kié a keskeny csónak, engedélyt sem kértünk rá senkitől: egyszerűen beléültünk, eloldottuk s egy-két pillanattal rá repülve siklottunk már lefelé a Rio Parana Panáma hátán. S Isten segítségével mégis csak elértük a tutajt.

Ez pedig így történt...

Délutáni két óra lehetett az idő, amikor Novakovszky koma, az exhordár lelkesülten kiáltott fel:

— A teremtésit, ott a tutaj!

A balfelöli part mellett, a bokrok közé megakadva, valóban ott pihent a tutaj. Alig százötven lépésnyire... Képzelterhet minden olvasó, mekkora ujjongásra fakadtunk a Novakovszky Pali felkiáltására! Arra kormányoztuk lélekvesztőnket s el is értük a tutajt. Először jót ettünk, mert halálosan éhesek voltunk mind a négyen. Igaz, hogy ismeretlen vadállatok felfalták akkorára élelmiszerkészletünk harmadát, de mi mámorban voltunk mégis, hogy legalább a többi részt hagyták meg a számunkra. Miután pedig jóllaktunk volna, a koma meg az egyik portugál visszamaradt a tutaj őrzésére, magam viszont a másik portugallussal víz ellen kezdtem evezni,

hogy értesítsük elhagyott bajtársainkat: jöhetnek már! Előbb azonban tetemes élelmiszert raktunk a kanoéba.

Aközben leszállt az alkonyat, amelyre öt percen belül sűrű sötét szokott aláereszkedni ezen a tájon. Kikötöttünk s elnyúltunk a kanoében. De aludni nem mertünk, ahelyett hanyattfekve néztük a menny lobogó csillagait s hallgattuk a folyam félnesztelen csevegését. Első virradatnál evezni kezdtünk minden erőnkből, hiszen tudtuk, hogy ordaséhesek lehetnek immár elhagyott pajtásaink... De nem kellett sokáig veszködnünk! Mert délelőtti féltíz körül megláttuk őket, amint sátorlapjainkkal megrakodva vánszorogtak libasorban lefelé a balparton.

Már messziről feléjük lengettem a kalapomat:

— Éljen!... Éljen!

Hajdinák Pali lépkedett az élen. Ő is meglengette a kalapját, miközben így kiáltott fel:

— Éljen a magyar haza!

Utána kis meghatottsággal ráztuk meg egymás kezét, miután a parthoz eveztünk volna.

Mindenekelőtt enni adtunk nekik, hisz az éhségtől alig vonszolták csak nyomorult tagjaikat. Aztán megindultunk lefelé: mi ketten a kanoében, a többiek a parton.

Ebédidőtájt elértük a tutajt s a tutajon a portugált, valamint Novakovszky komát, aki ugyancsak unatkozott már. Másnap reggelig pihentünk ezen a ponton. Itt történt, hogy Szotyor Pali — hosszú-hosszú idő után — elővette magával hozott történelmi regényét s mindenről megfélelkezve, mélyen elmerült benne. Ugyanakkor meg voltunk győződve, hogy egérutat nyertünk a bennünket üldöző kormányhű brazil csapatok elől. S úgy is volt!

A brazíl kabinet csapatkötélékei rég a nyomunkat vesztették!

Hanem ezzel egyidőben kínos meglepetés ért: tudniillik valósággal beveztünk a forradalmi brazíl haderő karjaiba... S itt kezdődött őrnagyi szereplésem.

Ezt szeretném érinteni vázlagszerűen az alábbiakban. S újabb hányattatásaimat köszönhettem ugyan kinek? Senki másnak, mint makacs hitvesemnek.

Előbb azonban egy kis pihenőt tartok az írásban, hogy megszellőztessem némileg a fejemet.

VIII.

Megenyhült hangulatban ereszkedtünk alá újból bambusztutajunkon, mikor — a Rio Parana Panáma egy szelid fordulója után — száz és száz embert pillantottunk meg fürödve a vízben és nyüzsögve a folyammenti nagy tisztáson, mialatt teméntelen-sok kanoé himbálózott ki-kötve a parton. Abban a másodpercben nyugtalanul kiáltott fel Hajdinák Pali:

— Na, Isten hozzád, szép világ!

Abban a pillanatban maga elé dűnnyögött Novakovszky koma is:

— Azt hiszem, hordár-mivoltomnak befellegzett örökre!

S ez volt az a pillanat, amikor először rémültem meg, mióta az eszemet tudom.

Mert meg voltunk győződve, hogy a kormányhű haderő egyik kötelékének kerültünk a markába. Ebben az esetben pedig nemesupán a hozzánk csatlakozott magyar tiszt-bajtársakat végzik ki a helyszínén, hanem

minket hármunkat is, úgymint: Novakovszky Pali komát, Szotyor Pali testvért és magamat. Az első ágra húztak volna föl. Hiszen mi hárman szöktettük magunkkal volt brazíl-forradalmi tisztársainkat.

Menekülésről szó sem lehetett. Mert akkor már észrevettek bennünket a vízben lubickoló csatárok.

Visszafelé nem fordulhattunk: hisz ár ellenében haladni tutajjal tökéletes képtelenség. A partra nem kormányozhattuk a tutajt, hogy hirtelen kereket oldjunk az erdőkben, mivel minden élelmiszerkészletünk alig volt immár elegendő öt napra. Így hát nem maradt egyéb választás, mint szembemenni a Végzetünkkel... Akkorára különben is kanoókra kaptak a meztelen alakok s folyamszélességben elzárták előlünk az utat.

Nem tehattünk egyebet, mint jószándékból partnak kormányozni a tutajt s megadni magunkat kényrekedvre.

Közeljártunk már a baloldali parthoz, amikor feltűnt nekem, hogy a tisztáson nyüzsgő katonák mind-egyike más-más színű egyenruhában feszít. S ujjongva súgtam oda Novakovszkynak:

— Koma, nincs komoly baj...

— Miből gondolod? — súgta vissza a koma.

Így válaszoltam, miközben Szotyor Pali meg Hajdinák Pál is felém tartotta a fülét:

— Abból, hogy ennyire papagálytarka csak egy forradalmi csapatalakulat lehet...

— Istenuccse, igazad lesz! — suttogta lelkendezve a koma.

S úgy is volt!

Néhány pillanaton belül parthoz siklott a bambusz-tutaj. Vártak reánk! S újabb öt pere mulva vittek már

befelé a tisztásnak, egy hatalmas sátor irányába. A sátor benyílójában ott állt már egy szélesvállú, nagybajszú fő-tiszt rikító egyenruhában, a melle tele ismeretlen ordókkal, mordályt dugván az öve mellé. Olyan orra volt, mint ősszel az ugorka s lángoló, miként a pipacs.

Amint egyenes sorban és tisztelegve megálltunk volna előtte, rekedt hangon kiáltott reánk:

— Kik vagytok?

Én válaszoltam neki. Tisztelettel, de nem minden önérzet nélkül:

— Bujdosó magyar tisztek vagyunk, vezér s egytől-egyig világháborút megharcolt katonák, kivéven a portugál málhacipelőket, meg az olasz szolgát!

Második kérdése, ugyancsak indulatos lejtéssel, így hangzott:

— Micélből vetődtetek ide s hová igyekeztek?

— Vezér! — válaszoltam fennhangon. — Mivel szét-darabolt hazánkban nem tudtuk megkeresni betevő falat kenyerünket, nekivágtunk Brazíliának, hogy itt próbáljunk szerencsét... Ez okból kígyóvadászatra indultunk el és hogy igazat szólok, magad is meggyőződhetsz róla, vezér. Tutajunk tele van elejtett kígyók bőrével...

Itt már szelídebbre halkult a paprikaorrú tábornok hangja s nem rikácsolt többet:

— Elhiszem néktek, fiaim, látatlanba is s a kígyóbőröket csak tartásatok meg magatoknak, tovább azonban nem mehettek. Én ugyanis egyik vezére vagyok a brazil szabadság zászlaját lengető forradalmi csapatoknak s égő szükségem van az olyan verekedő fickókra, amilyenek ti vagytok, magyarjaim. Mást mondok: mindenkor nagy respektussal voltam a lovagias magyar nemzet iránt, melynek fiairól annyit tudok, hogy már a bölcsőjükbe

odateszik a kardot... S hogy lássátok, mennyire komolyan veszem a szavamat, ezennel az őrnagyi rangot adományozom valamennyiőtöknek, akik magyar tisztok vagytok itten. Te leszel a magyar különítmény parancsnoka, — mutatott reám — s meg vagyok győződve, hogy mihelyt csatákra és ütközetekre kerül a sor, tisztelettel fog föltekinteni reátok a forradalmi brazíl haderő minden tagja!

Jóságos szavai annyira meghatottak s az őrnagyi rang annyira magával ragadott, hogy extázisban kiáltottunk föl:

— Éljen a vezér! Éljenek a szabad Brazíliai Egyesült Államok!

A főparancsnok, aki hazája nyelvén értett csupán, megkérdezte tőlem, hogy portugálul mi az értelme lelkes felkiáltásunknak? Amikor megmagyaráztam neki, helyeselve bólogatott:

— Jól van, fiaim s remélem, büszke leszek még reátok... Málháitokat tüstént rakassátok át a forradalmi hadihajóra!

Szó nélkül tisztelegtem.

Poggyászainkat valóban átvitettük a hadihajóra, közben áldottuk az Istent, hogy ily rendkívül előnyös helyzetbe cseppentett át mindnyájunkat, akik magyaroknak vallottuk magunkat. Elsősorban Hajdinák Pali újjongott:

— Én Istenem, ki hitte volna, hogy őrnagy lehetek valamikor a forradalmi brazíl haderőben!

— Pajtás, előbb várjuk be a végét, — dünnyögte Novakovszky koma, aki szkeptikus maradt mindvégig. — Rút sejtelmek gyötörnek máris...

És mint néhány nap mulva kiderült, a komának volt igaza mindenben.

Néhány nap elmúltával rájöttünk ugyanis, hogy nagy róka és vén hazug a fővezérünk. Őrnagyi rangunk fabatkát nem ért, mivel a forradalmi brazíl haderőben minden közlegény őrnagy is volt egyúttal. Egyenruhát nem kaptak egyáltalán s így az őrnagyi disztinkciót kabátunk gallérijára varrta föl a hadiszabász.

Egyebekben nem morfondírozhattunk sokáig, mivel éppen csata előtt álltunk.

Azazhogy egyelőre csak mi, magyarok, nyomultunk előre az élcsapattal. Ez pedig így történt...

Alighogy fölvarrattuk volna polgári-kabátunk gallérijára az őrnagyi disztinkciókat, az egyik nagyobb tábor felől futólépésben jött felém egy forradalmi ezredes:

— Őrnagy pajtásom, a vezér hívat magához!

— Alighanem ütközetbe megyünk, — vélte ugyanegy pillanatban a mellettem állt Szotyor Pali és Hajdinák Pál. Ezúttal mint szintén őrnagyok.

Két perein belül tisztelegve álltam meg a papagályegyenruhájú marsall előtt:

— Parancs, vezér!

A vezér halkított hangon beszélt hozzám, miután leültetett magával szemközt, egy táboriszékbe:

— Figyelj ide, őrnagyom: rövidesen csatába bocsátkozunk s te leszel az élcsapat parancsnoka, mely megnyitja az ütközetet. Hallatlan bizalommal vagyok irántad...

— Igenis, vezér, — válaszoltam szempillarezenés nélkül. Pedig legszívesebben egy keserveset szerettem volna vakarni a fülem mögött.

A harsogó-orrú marsall térképet húzott elő s magyarázni kezdett:

— Figyelj ide, őrnagyom!

Megtudtam ilyenképpen, hogy tőle tizenkét kilométerre táborozik a forradalmi haderő másik fele s a két félnek egyesülnie kell mindenáron. Igen ám, csak hogy körülbelül a távolság feleútján s ugyanazon a parton készenlétben várnak a remekül fölszerelt kormányhű csapatok, lobogva a vágytól, hogy döntő ütközetet nyerjenek a kétfelé szakadt forradalmárokon. S rekedten kiáltott a vezér:

— Fiam, őrnagyom! Tebenned, mint hadatjárt magyar tisztben minden bizalmam, hogy elsöpröd embereim útjából e galád társaságot!

Pillanatra eltűnődtem. Tisztában voltam vele, hogyha megtagadom a parancs teljesítését, a marsall felhúzat a legelső faágra, avagy bedobat a Rio Parana Panáma közepébe. De azt is tudtam éppen úgy, hogyha elcsípnek a kormányhű alakulatok, mint idegent, lenyakaznak... Mégis inkább férfiasan halni meg! S a marsall felé vágtam föl a fejemet:

— Megütközöm, vezér!

Hálás szemmel nyujtott kezet:

— Nem is vártam tőled egyebet, őrnagyom... Hatszáz válogatott katonámat adom neked, beszálltok mind az egyik hadigőzösömrre, mely a közelben horgonyoz s az éjnek leple alatt megrohanjátok és szétveritek e piszkos csürhét! Magyar bajtársaidat is magaddal viheted: hadd legyenek részesei a döntő diadálnak!

S elbocsátott.

Magyar pajtásaim, mikor megtudták, mi vár vala-

mennyiünkre, furesa képet vágta a játékhoz. Szotyor Pali annyit mondott fájdalmasan:

— Akkor nekünk is kámpec!

— Mindíg mondtam, hogy marhaság az élet, — fűzte hozzá mélán Novakovszky koma. — Teremtöm, miért is nem maradtam békés hordárnak Santosban vagy Rio de Janeiróban!

Hiába volt azonban minden sopánkodás: készülődni kellett!

Hamarosan előállt a forradalmi hadihajó: akkora alkotmány, mint egy nagyobbfajta propeller a Dunán. Azonnal nekiláttunk a behajózásnak, felszállt a hatszáz forradalmár-harcos, akik legtöbbszörüknek rendes puskája sem volt s amire mi, magyarok is elhelyezkedtünk volna a fedélzeten, félig vízbesüllyedt a takaros hajócska.

Hanem akkorára leszállt az este. Valamivel kilenc óra után megindultunk az ellenség irányába, hogy megütköztünk vele, diadalra vigyük a brazil forradalom jobb ügyét.

Semmitsem hallgatok el e följegyzéseim rendjén, melyek legkomolyabb értéke az, hogy őszinték. S ezzel az őszinteséggel vallom meg, hogy alapjában semmi közöséget nem éreztünk sem a kormánnyal, sem a felkelőkkel s éjjel csupán azért nem szöktünk meg a hajócskából, mivel a forradalmi marsall kezét és becsületszavát adta az utolsó pillanatban, hogy amennyiben győznénk, első dolga lesz, hogy elbocsát a szolgálatból, sőt hajóján Paraguayig szállíttat el a folyamon.

Lefojtva töfögött a kis gőzös és mi különös gondolatoktól megkörnyezve nyomultunk elő a Rio Parana Panámán. Így haladtunk virradatig, ám ellenséget avagy

gyanús mozgolódást seholsem tapasztaltunk. Kisütött már a nap, amikor parancsot adtam végül, hogy a hajó kössön ki a parton.

Kikötött.

Első parancsom úgy hangzott, hogy a gyalogosok álljanak föl mindenekelőtt csatárláncba...

Megtörtént!

Az egyes szakaszokat most magyar bajtársaim veték át s akkor az őserdőkön keresztül megindultunk abba az irányba, merre az ellenséget gyanítottuk. Élénken biztattam az embereimet hol magyarul, hol portugálul:

— Hidegvér, fiúk... Nem gyulladni be, fiúk...

Nagy nyughatatlansággal kellett tapasztalnom mindazáltal, hogy minél inkább telt-múlt az idő, a brazil legények egyre inkább mintha ingadozni kezdtek volna.

Törhettünk már egész órája az őserdőben, amikor határtalan pampára értünk ki, értvén pampa alatt a magasfüves, bozotos és lapályos részt. Ugyanakkor füstoszlopot vettem észre a pampa folyam-felöli oldalán, s gondoltam tüstént, hogy az lehet a kormányhű csapatok táborhelye. Ez okból abban a pillanatban csatához állítottam föl a brazilokat, egyben pedig gyujtó beszédet intéztem hozzájuk, összeszedvén minden portugál tudásomat s kijelentettem a többi között, hogy szabadság nélkül hajítófát sem ér ez az élet...

Két-három forradalmár felkiáltott erre:

— Igaz! Úgy van!

De bágyadtan csak és feltűnően kelleetlenül.

Mindazáltal megindultunk hosszú csatárláncban a pampán keresztül, ami rendkívül fárasztó volt. Magam legelől a nyakignyúló éles fűben s ellenség sehol egyelőre. Aközben megnyugtató érzéssel volt mindnyájunkra, hogy

rendes zsoldot fogunk kapni a hét végén, sőt ehhez némi culágot is ígért ráadásul a forradalmi marsall. Mehetünk másfélórája már, s az ellenség még mindig nem mutatkozott. A távolban feltűnt füstszalagocska tehát alaposan megcsalt bennünket. Mentünk már a délután közepe-tájáig, fáradságtól kimerülten, amikor...

Amikor váratlanul elfelejtettünk minden kimerültséget!

Az történet nevezetesen, hogy valamelyik pupák brazíliainak elsült a puskája...

Abban a szempillantásban — alig ötven lépésnyire a magas fű mögött — legalább ezer kézipuska és gépfegyver dördült meg s kelepelt és ontotta reánk lelketlenül a tüzet. Sátáni helyzetünkben eszembe villant akkor, hogy a kormányhű csapatok alighanem lestek reánk és vártak bennünket. De nem volt idő az elmélkedésre, ahelyett magyarul vezényeltem a braziloknak, ordítva, ahogy fért a torkomon:

— Rajta, fiúk!... Éljen a szabadság!

Amire mi is megnyitottuk volna a tüzet nyavalyás löfegyvereinkkel, messzebről a Rio Parana Panáma partibokrai közül megdördült két vagy három öregágyú is... Mindazáltal nem adtam fel az ütközetet! A magas fűben hasonfekve kiabáltam és vezényeltem, mialatt az észvesztő csattogáson s golyók sivítésán át is meghallottam, hogy itt is, ott is jajgat egy-egy harcos. Szörnyű pillanatok múltak el így, amikor úgy rémlett föl, mintha részünkről gyérülne a puskatűz. Ugyanakkor Szotyor Pali őrnagy-társam vágódott le mellém s rikácsolva ordította a fülembe:

— A forradalmárok hátrafelé lógnak egytől-egyig!

Talpraszöktem és amint a hátam mögé pillantottam

volna, bús kedéllyel állapítottam meg, hogy ameddig tekintetem elhat, köröskörül sebesen hullámszik a pampa magas füve: arra menekült a forradalmi haderő, mialatt legtöbben a fegyvereiket is elhajigálták, hogy kényelmesebben trappolhassanak. És akkor így kiáltottam fel:

— Így nem lehet csatát nyerni!... Őszvérek ezek és nem katonák!

S megkezdtük a loholást visszafelé.

Mentségünkre írom ide, hogy mi, magyar tisztek, egytől-egyig utolsóknak hagytuk el a küzdőteret. Így lihegettünk vagy negyedórát, szakadatlan golyóözönben, amikor fájdalmasan kiáltott fel Hajdinák Pál őrnagy-társam:

— Fiúk, talponlöttek! Az Istenért, ne hagyjatok el, mert — kivégeznek!

Dehogyan is hagytuk el! Megvizsgáltuk mindkét lábát s úgy találtuk, hogy abban a gondolatban érte baltalpát a puskagolyó, amikor balbakancsa talpát — szaladás közben — épp az ellenség irányába emelte meg a levegőben. Hajdinák Pál testvért támogatni kezdtük a két hónaljánál (Szotyor Pali és magam), miközben Novakovszky koma megettünk lihegett, egyre azt ismételve, hogy ilyen marhaságban, mint amilyen ez a hare volt, csak hozzánk hasonló fülesek mehetnek bele...

Az ellenséges tüzelés gyérülni kezdett, végül elhalt egészen. Mi pedig továbbküzdünk keservesen Hajdinák Pállal.

... Sűrű este volt, amire sikerült a gőzhajócskáig vergődnünk el, melyet színültig megtömtek már a forradalmi harcosok, kivéven azt a negyven-ötven bajnokot, akik odavesztek az ütközetben. De a hajón ott volt akko-

rára maga a vezér is, pulykavörös torokkal, kivont karddal állt elém: meg voltam győződve, hogy le fog döfni.

Magából kikelten üvöltött reám:

— Elvesztetted a csatát, őrnagy?

— Elvesztettem, vezér, — válaszoltam elszorult szívvel. — Dehát olyan katonákkal nem lehet fanatikus lendületű támadásba indulni! Mert nem katonák ezek, hanem...

— Tehenek! — ordította böszülten a marsall.

Őszinte válaszomra lecsillapodott, sőt jószívvel nyugtatót kezét, hogy nem neheztel reám. Csöndes volt már egészen:

— Alapjában hálás vagyok neked, őrnagy-fiam, mert legalább igazolva vagyok. A Forradalmi Nagybizottmány vezérkara előtt hiába magyaráztam eddig kézzel-lábbal, hogy egy ilyen csordával nem lehet ütközetbe bocsátkozni... Köszönöm neked, őrnagyom!

Tíz perc múlva lefelé haladtunk már a folyamon.

Virradni kezdett, amire elértük azt a pontot, hol a forradalmi haderő zöme táborozott. S ekkor tudtam meg csak, hogy a különös természetű marsallnak három hajója volt még dugaszban. Erre a három hajóra szállt föl az egész sereg s akkor továbbsiklottunk lefelé a Rio Parana Panámán.

Aközben alig szólt egyikünkhöz is az ingerült vezér. Mindössze egyszer dörmögött fel:

— Úgy látom, új kombináció alapján kell megindítani az új hadműveleteket...

Friss hadműveleteket azonban nem igen lehetett indítani egyelőre, mivel egyfolytában teljes két hétig ereszkedtünk alá a folyamon. Ha kikötöttünk olykor az egyik vagy a másik parton, azért tettük csupán, hogy az őser-

dőkben száraz gallyat szedjünk a három hajócska fűtéséhez, valamint a főzéshez.

S közeledtünk, egyre közeledtünk a guaranyai vízéséshez, mely a Niagara- és a Viktória-zuhatag után a világ harmadik legnagyobb víz-szakadása.

Kevés már a mondanivalóm . . .

Mielőtt fejest fordultunk volna a guaranyai vízésésbe, befordultunk a Rio Parana Panáma folyam egyik kikötőjébe, ahonnan, vonatra rakva a hadakat, meg a tábori konyhát (az ágyúkat ugyanis visszahagytuk az erdőkben!), öt kilométernyi út után egy másik kikötőben rakodtunk ki a vonatból, de már a vízésés után. Jelentéktelenebb hely volt mindkét kikötő, semhogy a neveiket érdemes lett volna följegyezni. A második kikötő mégis azért maradt nevezetes a számunkra, mivel ezzel szemközt, a túlsó parton, már paraguayi föld terült el. Mi pedig, nem brazil állampolgárságú magyar tisztok, csak ott lehettünk teljes biztonságban.

Elérkezett hát a pillanat, amikor a menekülő forradalmi csapatkötelékek marsallja elé állhattam:

— Vezér, most már eressz el a szolgálathól . . .

— Mehettek! — kiáltott bosszankodva.

Csak hogy hátra volt még egy elintézetlen kérdés. Ez okból így folytattam:

— Vezér, mi lesz a zsoldunkkal s a pótitelmenyeinkkel?

Hej, erre hördült csak a marsall, mialatt vörösredagadt az ábrázatja! Űvöltött-űvöltött:

— Szétverték a hadaimat s ti még zsoldot akartok, őrnagy?! Egy vasam sincs, pajtás! Ha pedig tovább is komizkodsz velem, huszonnégyet veretek a talpatokra, a huszonötödiket — ráadásul — a hasatokra! Bambusszal!

Láttam, hogy jó lesz pakolni innét s ezért, bajtársaimmal való kurta tanácskozás után, nyomban a rendelkezésünkre bocsátott ladikokba ültünk s ész nélkül kezdtünk keresztbe evezni a folyamon, a túlsó partnak. Szerencsénk volt még, hogy magunkkal vihettük összes kígyóbőreinket. Csak a szemközti parton lélekzettünk föl szabadabban.

Semleges területen voltunk!

Sűrű erdők mindenfelé: embernek, állatnak nyoma sehol. Nem vesztegeltünk túlsokat, hanem miután kiörvendeztük volna magunkat, megindultunk a parton lefelé. Óvatosan haladtunk, mert Hajdinák Pali testvér bicegve tudott csak botorkálni az átlótt talpa miatt. Napokig veszködtünk ilyenformán, míg egy herbatea-ültetvényre bukkantunk végül, melynek tulajdonosa és vezetője angol állampolgár volt. Tetőtől-talpig úr. Szívesen fogadott mindnyájunkat, elszállásolt kényelmesen s azt a tanácsot adta, maradjunk nála mindaddig, míg az ültetvényes-telep pirinyó kikötőjébe be nem fut a folyam felső folyásának vidékéről az a teherhajó, amelynek néhány hét múlva kellett megmutatkoznia.

Ottmaradtunk hát a derék angol telepén. Amikor beszámoltunk volna neki élményeinkről s a brazil szabadság érdekében végbevitt hadmozdulatainkról, jóleső mosollyal jegyezte meg a fapipája mögül:

— Nos, uraim, ilyen kiruccanásokra is csak magyar tiszték vállalkoznak annyi bajtársiassággal s még könnyelműbb fejjel!

Harmadik hete voltunk immár szívesen látott vendégei az ültetvényesnek, amikor — egy délután — kifejtettem jövőmő terveimet Novakovszky koma előtt. Az öreg egy függőágyban lopván a napot, ekkor is pipázott.

Minden megjegyzése ennyi volt legközelebbi ábrándjaimra:

— Én, mihelyt elsegít az Úristen valami legközelebbi városba, megint hordárnak állok be... Ez ma a legreálisabb pálya!

Egy hónap múlva megjött felülről a teherszállítóhajó s mi valamennyien — hálás búcsút véve angol házigazdánktól — megereszkedtünk lefelé a folyamon. Így értük el Encarnusim paraguayi kikötőt, ahol azonban a semmire olvadt le már a pénzünk, miután oly teméntelen sokat hányódtunk. Ezért azt eszeltük ki, hogy — szélnek eresztvén brazil málhaszállítóinkat és az egy olasz szolgát — mi, tisztak bevettük magunkat egy ottani osztrák fogadós szállodájába, előbb azonban megmondtuk neki őszintén, hogy egyetlen petákkal sem rendelkezünk többé, itt vannak azonban vagyontérő kígyóbőreink. Addig is, míg fizetni tudunk, érintkezést próbálunk keresni a legközelebb eső magyar követekkel vagy konzulokkal és gazdasági ügyvivőkkel, hogy némi rohamkölesönt utaljanak ki a részünkre... Cito-citissime!

Táviratoztunk is, de az összes délamerikai magyar követek, konzulok és gazdasági ügyvivők azt sürgönyözték vissza, hogy pillanatnyilag semmi néven nevezendő összeg fölött nem rendelkeznek.

Hanem hát akadt mégis aprópénz!

Legnyomorultabb napjainkban esett értésemre véletlenül, hogy a folyam túlsó partján, amely Argentina területe volt már, Posados városkában, táborozik éppen Dias Lopas őexcellenciája, a brazil forradalmi összhaderő nagymarsallja. Csak a címe maradt meg a szerencsétlennek, mert hadait akkor már a világ négy tája felé verték szét a kormányhű csapatok. Sikerült megtudnom, hogy néhány

legbenfentesebb híve kísérte el idáig a vezénylő marsallt, ámde vele van a hadikassza. Mi, magyar tisztok, még aznap mind átmentünk Posadosba, másnap audiencián fogadott a főmarsall, aki előtt vázoltam a brazil szabadság kivívásáért végbevitt forradalmi tevékenységünket. Öccellenciája kegyesen hallgatott végig, mikor azonban célozni kezdtem elmaradt zsoldunkra, olyan méregbe jött, hogy azt hittem, ott helyben ledöf. Mégis erőt vett magán fokonkint, benyúlt a pánccélsekre nybe s ötezer millreiszv vágott ki az asztalra, miközben féktelenül üvöltött:

— De most aztán pakoljatok előlem!

Pakoltunk hát, eszünk nélkül.

Ezzel azonban még nem szakadt vége hányódásainknak. Az ötezer millreiszv ugyanis csak magamnak, Novakovszky komának és Szotyor Palinak futotta a Buenos-Ayresig érvényes harmadosztályú vasúti jegyre, minél fogva az őserdőkben hozzánkcsatlakozott magyar bajtársaink kénytelenek voltak visszamaradni még. Visszahagytuk őket azzal, hogy Buenos-Ayresben eladván drága kígyóbőreinket, tüstént küldjük nekik az útiköltséget, meg az egyéb kiadásaiik fedezésére szükséges összeget.

Úgy is lett!

Argentina fővárosában akkora pénzt kaptunk a kígyóbőrökért, ami egész vagyonnal ért föl. És így törént, hogy két hét múlva Buenos-Ayresbe toppantak visszamaradt magyar tisztársaink is. Ámde nem maradtak sokáig. Mert Bolivia és Paraguay közt éppen akkor kitörőben volt a szabadságháború, mire társaink — Hajdinák Pál vezetésével — elszakadtak tőlünk s nekivágtak nyomban Paraguay felé, hogy annak pártján foglaljanak állást a csatákban és ütközetekben.

Mi hárman: Novakovszky koma, Szotyor Pali és ma-

gam kevéssel ezután megérkeztünk Rio de Janeiróba s mindenekelőtt kiöltözködtünk... Volt miből!

Éreztem előre, hogy meglepetés vár reám régi rio de janeirói lakásunkon.

IX.

Én Istenem, mennyi hányódáson kellett átmennem egy meggondolatlan előzékenységem miatt! Ez az előzékenységem leányfeleségem nőülvévése volt, mint azt mindnyájan tudjuk.

Megérkeztünk hát Rio de Janeiróba!

Régi gazdasszonyunk örömtől sírva fogadott bennünket, különösen mikor megtudta, hogy degeszbugyellárisokkal tértünk meg a kalandok és viszontagságok után. De fogadott egyéb is!

Kedves bátyámnak két, azaz kettő levele. És egy szerény levélkéje a feleségemnek is.

Bátyám leveleivel nem is foglalkozom, hisz nem volt egyéb mind a kettő, mint hízelgő hangú kísérletezés oly irányban, hogy menjek már haza, mivel elhagyott ifjú hitvesem majdnem elepeszti magát az utánam való bűbánat miatt.

Csak bosszankodni tudtam ezen az átlátszó manőveren. Feleségem, aki iránt ekkor már tagadhatatlan részvétet éreztem, merőben más hangon írt.

Ideiktatom az egészet:

„Kedves Pali!

Meguntam a sok hercehurcát s a még több szégyenpirt amiatt, hogy nem akar feleségül elismerni s ezért

közlöm magával, hogy most már válok. Istenem, miket nem kellett kiállnom amiatt, hogy oly lelketlenül hagyott el!

Kedves Pali!

Nem fogok könyörögni magának, van azonban egy kikötésem, mely megmásíthatatlan: csak Rio de Janeiróban írom alá a nyilatkozatot, hogy beléegyezem a válásba. Megmondom, miért csak Dél-Amerika földjén? Nem szélységes ötlet ez: sok-sok álmatlan éjszakámon érlelődött meg bennem. Egyszer még beszélni szeretnék magával s mivel maga, kedves Pali, nem akar visszatérni többé Magyarország földjére, kérem, küldessen számomra beutazási engedélyt. Útiköltségre nem reflektálok! Rio de Janeiróban ugyanis meg akarom magyarázni magának: mi illik és mi nem? Hiszem, hogy ezt a kis kérésemet nem fogja megtagadni... Minden jót kíván és szívesen köszönti

Nóra.“

Milyen szomorú volt ez a levél s mennyi volt benne a szerénység mégis! Mindazáltal megsajdult a szívem, hogy olyan könnyűszerrel egyezett belé a válásba. Igaz másfelől, hogy magam voltam az oka mindennek konok makacssággommal.

Tüstént írtam neki. Hogy néhány napon belül küldöm a beutazási engedélyt s ne vegye rossz néven, ha arra kérem, szálljon meg ebben és ebben a fogadóban, miután magam nem szállhatok majd ugyanabba a hotelbe. Dél-Amerika földjén csak hivatalosan szabad érintkezni egymással.

Amikor ezt a levelemet felolvastam Novakovszky előtt, indulatosan kiáltott fel:

— Mindíg mondtam, hogy marha vagy ... Sajnálom azt a fiatal teremtést!

— Bocsánatot kérek, — utasítottam vissza ezt a hangot — de itt magánügyről van szó!

Legyintett:

— Hát akkor csináld!

Szotyor Pali testvér csak azért nem volt jelen ennél a beszélgetésnél, mivel Szotyor Pali két nappal előbb indult útnak Hajdinák Pálék után, Paraguay ügyének támogatására.

Mert akkor már hősi csaták és ütközetek hírei vetődtek el hozzánk a boliv-paraguayi haremezökről. Szóltak ezek a híradások arról, hogy heroikus katonadalok születnek a vértől megitatott csatatereken s paraguayi legények és boliv daliák úgy dőlnek a hadihalál kaszája előtt, akár a kéve. Mivel úgy tetszett mégis, hogy a paraguayiak tért kezdenek veszíteni, Szotyor Pali egykori magyar tartalékos fronttisztt kötelességének érezte, hogy a paraguayiaknak, mint gyöngébb félnek siessen a segítségére, annyival inkább, mivel oda indultak el Hajdinák Pálék is, még Buenos-Ayresből.

Hajdinák Pált, Szotyor Palit, meg a többi magyar bajtársat én nem láttam többé.

Elment tehát a levél Magyarországra s akkor várni kezdtem. Miután a beutazási engedélyt is postára tettem új és az eddigieknél nagyobb szabású expedíció tervét forgattam magamban. Tehettem, mert most már komoly tőke volt a tulajdonomban. Mindazáltal nem éltem költekezve, hanem megbecsültem vagyonszámomat. Ez okból régi szerény tanyánkon maradtunk meg, miközben legutóbbi vállalkozásunk fáradalmait igyekeztem kipihenni s dobogó szívvel

vártam feleségem értesítését, mikor indul el Magyarország földjéről?

S hogy mit csinált ezalatt Novakovszky koma? Hordárnak állt be újból a boldogtalan... Ez pedig így történt.

Két hete mulhatott, hogy visszaérkeztünk Brazília fővárosába, amikor észrevettem, hogy a komán szembetűnő nyugtalanság vesz erőt. Egyszer aztán megkérdeztem:

— Valami bajod van, Novakovszky koma?

Novakovszky Pali megállt előttem, szétvetett lábbal, először megigazította a félszeme fölött elvonuló fekete kötést, keresztbefonván a két karját:

— Hát igenis, bajom van!

— S mi a bajod, koma? — néztem rá érdeklődve.

Veszködéseim legkitartóbb osztályostársa így válaszolt ekkor, halálos komolysággal:

— Azt hiszem, holnap hordárnak állok be megint...

— Elment az eszed, te ember?! Hiszen most már nyugodtan pihenhetsz, akár esztendeig is... Van miből élned, koma!

A koma helyeslően bólogatott:

— Ez igaz, testvér, de nem bírok az idegeimmel... Nem bi-i-i-rokk!... Gyilkoló nosztalgiát érzek a trógerimivolt, mint hivatás iránt...

Láttam, hogy gyógyíthatatlan a koma s ezért hagytam. Ő pedig úgy tett, amint mondta.

Másnap hajnalban beállt a kikötőbe s attólfogva derűs kedéllyel cipelte a poggyászokat, koffereket és egyéb málhákat, miközben rá-rákezdett félhangon kedvene dalcskájára:

De az egész nagy Albionban

Nincs több oly ablak, mint ahonnan

*A legszebb rózsaszál nyílik,
A legszebb rózsza rámvirít...*

Elmult megint vagy öt hét, amikor kábeltávíratot kaptam ifjú hitvesemtől. Azt táviratozta, hogy két nap mulva száll hajóra s tizenkét nap mulva érkezik Rio de Janeiróba. Külön is megköszönte, hogy szállást készíték elő a számára.

1924 szeptember eleje volt akkor.

Az erre következett két hét alatt szinte remegtem az izgatottságtól: milyen lesz majd a viszontlátás? Aközben valóságos haditervet dolgoztam ki Novakovszky komával, hisz valakinek mégis csak kellett fogadnia szegény teremtest a kikötőben. Ez a valaki pedig Novakovszky Pál lehetett csupán, senki más. Százszor is leírtam előtte eszten-dők óta nem látott hitvesemet, amire egyet legyintett a koma:

— Bízd csak rám!

Miután minden tekintetben megnyugtatott a koma, lecsillapodtam. Így jött el a legislegutolsó nap...

Alig birtam magammal!

Délutáni három óra körül lehetett, meleg idő járt s magam a komával — türelmetlenségtől toporzékolva — várakoztam a kikötő hídjánál. Mert a tenger szegélye felől akkor már közeledett a nagy óceáni hajó. Félórán belül annyira megközelítette a partot, hogy nekem mennem kellett. Egyik közeleső sörkimérés terrasza felé indultam el, hogy itt várom be Novakovszky hordárt, ha sikerül ráismernie Nórára. Különben is ifjú hitvesemnek idejében megküldtem a szálló pontos címét, ahol idejében foglaltam le a szobát a részére. A legislegutolsó pillanatban még egyszer leírtam tetőtől-talpig fáradt hitvesemet a

koma előtt, (mert bizonyára megviselte a hosszas tengeri-út!) — egyszerűen leírtam előtte még egyszer fiatal hitvesem kedves arcát, alakját, fejetartását, megkapó járását, szemének meleg nézését. A koma unhatta már, mert egyet legyintett:

— Bízd csak rám!

Sietve indultam a sörkimérés felé, mellyel szemközt, a tér túlsó felén, a szálló magas épülete szökött fel. Ide kellett szállnia a feleségemnek.

Alig birtam magammal!

Melegbe-süppedt alkonyatba kezdett áthajlani a délután. Ott ültem, kupa sör előtt, de minden gondolatban összeremegettem. A nagy hajó akkor már a kikötőhíd mellé farolt, ezt jól láttam még. Nehány szünettel rá ömleni kezdtek a partra az európai utasok olyan gomolyagban, hogy képtelenség volt megpillantanom ifjú nőmet és a nyomában lihegő Novakovszkyt, bármennyire meresztettem is a szememet. Bizonyosra vettem ugyanis, hogy a komának lihegnie kellett a podgyászok és málhák terhe alatt...

Aztán tisztulni kezdett a tér... Aztán nagy csönd állt be.

Elmulhatott félóra is talán s azalatt a harmadik kupa sört rendeltem meg nyöszörgő izgatottságomban.

Aztán csak feltűnt a szálló felől a koma, amint fűjtatva vágott át a téren. Szinte futólépésben. S egyenesen a sörkimérés irányának.

Felugrottam, eléjekiáltottam:

— Megjött?

Akkor ért az asztalom elé a koma:

— Marhaság... minden!...

Most már ordítottam, hogy meglepetve néztek reám a vendégek:

— Itt van-e, arról szájalj!

— Meggyött! — lihegte Novakovszky s a pincérhez fordult németül: — Fiam, egy ándung sert! Hát meggyött a kedves... Olyan szépecske, hogy csaknem felzokogtam az első pillanatban...

Ideges lettem:

— Hogy történt, arról beszélj!... Gyorsan! Gyorsan!

A koma azonban cseppet sem sietett, ahelyett — konok szokása szerint — előbb húzott egyet a kupaserből, utána cigarettára gyújtott s nagy léleknyugalommal baltenyerébe fektetvén a fejét, így kezdett beszélni:

— Hát most hallgass ide, pajtás!

S elmondta, hogy zavartalan lelkenyugalommal állt meg a hajóhíd parti végében s amikor már kifelé kezdtek özönlni az utasok, éles szemmel vett vizsgára mindenkit. Úgy a negyedik percben megpillantott egy szép leányt, amint mély gyászban és tanácstalanul jött szemközt a hajóhídon s szomorúnak, csaknem levertnek látszott. Nyomában az egyik hajómunkás cipelte súlyos poggyászát. Abban a szempillantásban nagyot kiáltott a koma, magyarul persze:

— Hordár!... Hordár!...

A csinos teremtés meglepetten vetette selyemszempilláit a lekötött félszemű alakra s félénken kérdezte:

— Magyar maga, kérem?

— Az vagyok, kisasszony, — s abban a pillanatban a nehéz poggyászt már el is kapta a hajómunkástól és a vállára lökte föl.

Attólfogva némán haladtak egymás mellett a szálló felé, melyet Pali koma mutatott meg a takaros úrihaja-

donnak s így mentek föl az elsőemeleti szobáig. Ifjú hitvesem itt kifizette a komát s ugyanakkor azt kérdezte szomorú hangoeskáján:

— Régen tartózkodik már Rio de Janeiróban?

A koma azt hazudta hirtelen:

— Tizedik évemet töltöm itt, mint a Brazíliai Egyesült Államok köztársasági hordára. Minden idevetődött magyar barátom és tisztelóm...

Kis szünet támadt... Mintha gondolkozott volna valamin a kedves. Aztán — némi zavar után — ránézett a komára, de úgy, hogy szinte megverte a szemével:

— Mondja, kérem, nem ismeri itt véletlenül Kulics Pál brazíliai őrnagyot, aki szintén magyar ember?

A koma így válaszolt ekkor:

— Dehogyan is nem ismerem, kisasszony! Igen bátor és vállalkozó ember s vagy két hónapja tért haza egyik nagy vállalkozásából... No, alaposan megszedte magát. Lakását is tudom...

A takaros feleségnek mintha megcsillant volna a szeme:

— Nagyon kérem s külön is megjutalmazom érte, siessen el hozzám és értesítse nyomban, hogy itt van a felesége... Egy óra múlva lent, az étteremben várom magát a válasszal!...

... És itt — úgy érzem — közeledem emlékirataim befejezéséhez.

Novakovszky komával megegyeztem arra nézve, hogy ma este még nem zavar bennünket: részint mivel alaposan el akartam intézni feleségemmel a válás részleteit, részint mivel magam sem voltam vele tisztában egyelőre, minő álláspontra helyezkedjem a komával szemben? Tudni-

illik szemet szúrt, hogy máris nagy tisztelője volt ifjú hitvesemnek.

Elváltunk tehát azzal, hogy hirtelen hazanézek még, félóra mulva azonban ott leszek a szemközti szálló éttermében, a sarokpálma megé rejtezve.

— Tudod, kedves-egy komám, szeretném meglepni ezt a tapasztalatlan leányt olyankor, amikor azt hiszi, hogy senki nem látja, — sóhajtottam egy keserveset.

— Na, ez frappáns gondolat! — hagyta rám a koma.

Azzal kétfelé váltunk ketten. Úgy volt, hogy vacsora után odahaza találkozunk ketten, a lakásunkon.

Félóra mulva ott szorongtam már a sarokpálma mögött: négy-öt vendég ha ülhetett mindössze a teremben. Nem tagadom, szorongó szívvel vártam.

Úgy negyedóra mulva váratlanul összeremegtem. Mert belépett ifjú hitvesem. Olyan szép volt, hogy fel akartam kiáltani az elragadtatástól. De ugyanakkor mélységes részvét lett úrrá fölöttem: láttam ugyanis, hogy kontyocskájától cipőcskéje hegyéig egy-gyász volt szégyenke. Talán valamelyik szülője halt meg...

Istenem-Uram, milyen lesz a viselkedése?

Hát a viselkedése hatott meg mindenekelőtt...

Nem nézett sem jobbra, sem balra, ahelyett anélkül, hogy megpillantott volna, helyet foglalt szerényen, a legközelebbeső szemközti asztalnál. Hallottam, amint németül rendelt vacsorát az elősiető pincéernél... Hanem megfogyott a kedves, amióta nem láttam! De így még szebb volt talán. Nagy gyásza is levert... Nem birtam ki tovább!

Felálltam a pálma mögül s nesz nélkül indultam meg feléje. Erre már fölvetette csodálkozó szemét. Mindazáltal

hideg maradt első szava. Olyan hideg volt az a máskor szívbookmarkoló hangja, mint a jégvirág:

— Hogy van, Pali?

— Sok szenvedésen mentem át... És maga, Nóra?

— A szüleimet gyászolom, — mondta csöndesen.

Kezét egyre a kezemben tartottam s talán tizedszer csókoltam meg. Hagyta. Egyáltalán úgy tett, mintha semmisen sem érdekelt volna különösebben.

Vacsora alatt elmondta meg-megremegő hangon, hogy nagy elhagyatottságban él a malomban, melyet egy ügyes vállalkozónak adott ki bérbe...

Félbeszakítottam:

— S a bátyámmal hogy van, kedves?

— Néha írni szokott nekem, — felelte kis szórakozottsággal. — Jó ember lehet: sohasem feledkezett meg rólam...

S ekkor villant föl csak előttem, hogy milyen komisz alak vagyok is én alapjában véve! Ennyire elhagyni egy ilyen védtelen leányt, aki a nevemet viselte esztendőök óta!...

Nem nyujtom a szót s talán nem is illik. Mert bizalmas jellegű magánügyekről lesz szó.

...Két óra múlva felkísértem a szobájába. Éreztem már, hogy — részemről legalább — nem lehet szó többé válasról. Megálltam a szobája ajtajában s megtörten kérdeztem:

— Hát válunk Nóra?

Elfordult, nem felelt. De mintha megrándult volna a fehérválla. Sírni kezdett. Hát feleltem én:

— Mert én nem válok!

Beléptünk az ajtón:

— Itt alhatok?

Még mindig félig-elfordulva állt tőlem. Halkan sírdogált:

— Ahogy maga ... akarja ...

Hozzáléptem, átkaroltam s nagy részvét közt kezdtem símogatni a haját. Észrevétlenül visszaölelt s megcsókolt. Remegtem az örömtől. Aztán a zsebkendőm után nyúltam s letöröltem könnyektől gyöngyös arcát. Felsőhajtott:

— Magának a heverőn vetek ágyat, — s összekulcsolta kezét. — Csak addig menjen ki, Pali, amíg levetkezem ...

... Hajnalodott már, amikor fölnyitottam a szememet. A kis feleség a karomon feküdt, szétbontott hajjal. Aludt még s álmában mosolygott. De mintha kicsiny gúny lett volna álombeli mosolyában.

És akkor sok gyanútól környezve kezdtem töprengeni. És akkor egyszerre észvesztő világosság gyúlt ki a fejemben: ez a semmiházi Novakovszky összejátszott ellenem a feleségemmel! Ezért mondta nekem tegnap, hogyha elválok, ő ujjongva fogja megkérni a Nóra kezét. A koma bizonyára leleplezte magát előtte az első pillanatban. S izgatottan szóltam oda a kis feleségemhez:

— Nóra, az Istenre kérem, vallja meg: nem járt magánál közvetlenül vacsora előtt Novakovszky Pali s elárult? Elárulta, hol fogok ülni az étteremben?

A kis feleség pillanatra felnyitotta a szemét. Mosolygott:

— Ne legyen olyan kíváncsi!

S tovább mosolygott azzal a csöpp gúnnyal.

— Vallja meg, Nóra, hogy maga tulajdonképpen nagy számárnak tart engemet!

Mosolyogva karolta át a nyakamat s annyit súgott a fülembé, miközben behúnyta a szemét:

— Aludjunk még keveset . . .

. . . Késő-délelőtt volt, mikor a vendéglő terraszán reggeliztünk ketten. Akkor már elhatároztuk, hogy két hét maradunk Rio de Janeiróban s két hét múlva indulunk haza, Magyarországra. Boldogságban úszva beszélgettünk ketten, amikor hirtelen jelentkezett a koma, mint hordár. Levett hordársapkában, alázatosan állt meg oldalt:

— Parancsol valamit, nagyságos asszonyom?

A kis feleség hamiskásan kacagott fel:

— Ne bolondozzon már, Pali, úgyis mint hordár, hanem üljön le kettőnk mellé!

Én azonban szemrehányó arccal néztem reá:

— Szóval elárultál a feleségemnek, kedves-egy komám . . . Köszönöm!

— Nonono! — tartotta fel a mutatóujját komolyan Novakovszky Pál.

— — — — —
— — — — —

Itt végeszakadt Kulics Pál brazíl őrnagy emlékiratainak. Mindazáltal kiegészíthetjük őket valamennyire.

Az 1934-ik esztendő július havában személyesen is jártam Kúnhalmon, ahol egy régi-régi barátom kastélyában szálltam meg. Itt találkoztam Kulics Pál brazíl őrnagy úrral. Mindenekelőtt visszaadtam neki hozzámjuttatott emlékiratait s kíváncsi lettem volna még életének későbbi menetére is.

Kulics őrnagy így válaszolt:

— Nagyon szívesen, tisztelt barátom . . .

S elbeszélte, hogy amikor Rio de Janeiróból indultak volna meg visszafelé, Novakovszky Pál visszamaradt még.

Sejtették, miért? Nem akart terhükre lenni mézesheteik feledhetetlen napjaiban. Tavalyl végül levelet kapott tőle Pestről. A levélben tudósította a többi között, hogy végül meg fog házasodni, írván a következőket:

„Révbejutok hát egyszer én is... Dehát marhaság minden!”

A paraguayi haderőbe beállt magyar katonapajtásai felől annyit hallott egyízben, hogy egytől-egyig szilajon csatáznak Bolívia ellen s valamennyien ezredesek, sőt tábornokok már. És itt felsóhajtott Kulics őrnagy:

— Ahogy hazaérkeztünk volna kis feleséggemmel, többrendbeli meglepetések vártak reám...

Rájött tudniillik, hogy Nóra asszony és Kulics saját fiskális-édesbátyja régesrég összeesküdtek ellene. Hisz a malmot már másfél esztendővel előbb eladta az ifjú hitves, Kúnhalmon pompás mozit vett, melynek pénztárát maga kezelte, férje bátyjának, mármint Kulics István kúnhalmi ügyvéd úrnak családjában éldegélvén azalatt s várván az időpontot, mikor hozhatja végül haza férjeurát a délamerikai kalandozásokból? Mert minden haditervet közösbén főzött ki a leányfeleség a férje bátyjával, mint sógorával. S a makacs terv sikerült is. Kulics őrnagy, amikor megtudta, hogy voltaképpen a felesége ragadta ki Brazíliából, fejet csóváltgatott.

De méginkább fejet csóvált egy másik kellemetlen meglepetésén. Amikor ugyanis alázatos folyamodványban kérte a honvédelmi minisztertől, hogy idehaza is ösmertessék el brazíl őrnagyi rangja, a miniszter úr őexcellenciája sajátkezűleg írta a kérvény hátára:

„A brazíl őrnagyi rang egyenértékű a magyar királyi gyalogsági közlegényi mivolttal.“

Ez a hivatalos megállapítás mindmáig sajnó seb maradt a Kulics őrnagy szívéen.

... Egy estén különben (tiszteletjeggyel természetesen!) magam is elmentem a kúnhalmi moziba. A pénztárnál Nóra asszony trónolt: egy feltűnően szép teremtés. Tavaly nyáron töltötte be huszonkilencedik esztendejét. Mialatt beszélgettem volna vele, évődve szólt oda az urának:

— Holnapra kimenőt engedélyezek, Pali!

Másnap kísétáltunk aztán a városka környékén bányakódó szélmalomhoz. Éppen forogtak a vitorla-lapátjai. Kulics őrnagy-barátom elmondta nekem akkor őszintén, hogy ténylegesen az asszony dirigál a háznál, ő viszont engedelmeskedik s ez okból böles embernek hiszi magát. Hozzáfüzte ehhez, hogy mozijában legszívesebben az olyan vadászexpedíciós filmeket kultiválja, melyek a dél-amerikai őserdőkben játszódnak le. Az ilyeneket tízszer is megnézi...

Odaértünk a dombon álló szélmalomhoz s ledöltünk a selyempázsitra. Kulics őrnagy elmondta, hogy valahányszor vihar szánt a lelkében, idáig andalog el s fokonkint elül benne minden elégedetlenség. S olyankor elismétli Petőfi költeménye legvégét:

*Így szeretek állni
A szélalmok előtt! Elnézem ezeket,
Amint vitorlájok hányja, egyre hányja
A cigánykereket...*

Hevertünk a domb pázsitján, tarkónk alá dugott tenyerekkel. S hallgattunk. Az ég alatt aprófürtű bárányfelhők álltak. Hihetetlen magasságban...

— Vége. —

TARTALOM:

	Oldal
Megy a felhő 1	1
Menekülés az asszony elől 95	95